

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

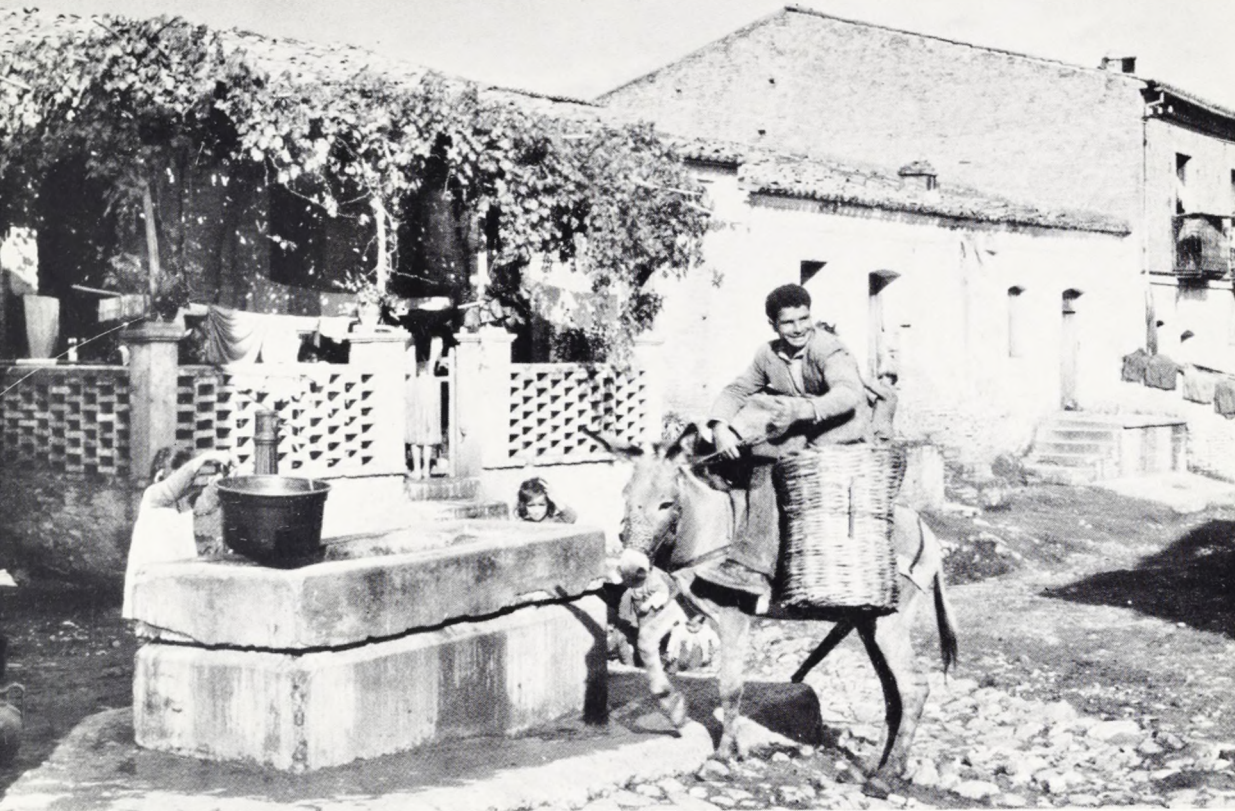
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

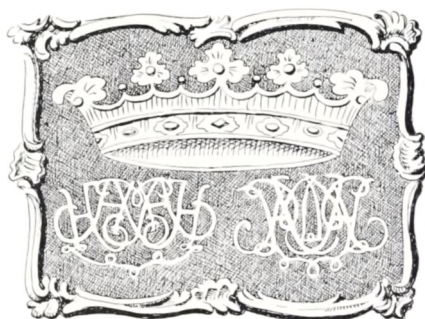
1954

FRA NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1954

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1954

NATIONALMUSEETS PUBLIKATIONSFOND
KOBENHAVN

INDHOLD

	Side
EBBE C. NORN: Silkeborg slot	5
HOLGER RASMUSSEN: Landsbyliv i Calabrien	15
NIELS BREITENSTEIN: En græsk drikkeskål, udført af pottemageren Chachrylion og vasemaleren Oltos	27
THORKILD RAMSKOU: Lindholm. En gravplads fra yngre jernalder og en boplads fra tidlig middelalder	37
ESTER ANDERSEN og K. ROLAND HANSEN: Kommandorgården på Rømo	49
AAGE ROUSSELL: Kong Valdemars ledingsskibe i samtidig afbildning	63
FRITZE LINDAHL: Tre potter mønter fra Assens	67
JENS YDE: Afrikanske giftblandere	75
INGER WULFF: Mads Langes gaver fra Bali	83
H. C. BROHOLM: Fra yngre romertid i Sydsjælland	95
Summaries in English	109
List of illustrations	123

På omslaget: Landsbybrønd i Cervicati, Calabrien

På titelbladet: Spejlmonogram fra ligstuedøren i Kommandorgården, Romo

Fig. 1. Silkeborg Slot. Ruinparken efter reguleringen af tomten 1951. Markeringen af bispernes stenhus set fra syd.

SILKEBORG SLOT

Af *EBBE C. NORN*

PÅ det sted, hvor den del af Gudenåen, der hedder Remstrup Aa, flyder ud i Silkeborg Langsø, var Silkeborg Slot bygget på et fladt, meget sumpet og utilgængeligt næs.

Før fabrikejer N. C. Stroyberg i 1880–82 lod foretage udgravninger her, havde man kun kendskab til Slottet gennem skriftlige kilders sparsomme oplysninger.

Hvad der fremkom under udgravningen 1880–82 blev undersøgt og opmålt af J. B. Löffler, og en skriftlig redegørelse fremkom fra dennes hånd 1885 i »Aar-bøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«.

Da resterne af Silkeborg Slot er et af de meget få historiske minder, som den nye by, Silkeborg, ejer, var det naturligt, at Bystyret viste stor interesse for dette sted, og i september 1949 påbegyndtes igen udgravninger på Slotsholmen for eventuelt yderligere at kunne udbyde kendskabet til Slottets udstrækning og historie. Slotsholmen ejedes på denne tid af De forenede Papirfabriker, der stillede sig meget velvillig overfor undersøgelserne.

I oktober 1949 var der efter Nationalmuseets anvisning gravet 11 søgegrøfter,

som strålede ud fra resterne af bygningen på Holmen. På dette tidspunkt blev jeg af Nationalmuseet opfordret til at lede undersøgelserne og foretage de nødvendige opmålinger. De gode resultater, der fremkom ved denne og de senere udgravninger på Borggårdsholmen, medførte, at udgravnings- og opmålingsarbejdet først blev afsluttet i sommeren 1952. Udgravningen blev foretaget af arbejdere, henvist af »Silkeborg Kommunes Udvalg for beskæftigelse af erhvervshæmmede personer« under formand Andersens omhyggelige ledelse. Disse arbejdere viste sig at være yderst velegnede til arkæologiske udgravninger.

Slottets historie. For jeg går over til at beskrive resultatet af de to udgravninger, vil det være rimeligt kort at opridsse Slottets eller rettere Slottenes historie, for der har utvivlsomt været een eller to forløbere for den hovedbygning, der blev udgravet i 1880–82.

Hvad de skriftlige kilder har at fortælle om Silkeborg Slots historie er, navnlig for middelalderens vedkommende, sparsomt. Her, som i lignende tilfælde, er vi henvist til at supplere det litterære stof med resultaterne af arkæologiske undersøgelser.

I begyndelsen af det 15. århundrede ejedes Silkeborg af herr Laurids Hvas til Ormstrup (nuværende Frisholt). Denne fik stedet med sin anden hustru, fru Thore Eriksdatter (født Mus), som i 1414 overdrog Silkeborg til domkirken i Aarhus. Forskellige uoverensstemmelser inden for hendes familie bevirkede imidlertid, at den endelige overdragelse først fandt sted 1532. Biskop Ulrik i Aarhus lod allerede o. 1450 opføre et stenhus samt adskillige andre bygninger i borg-, stald- og ladegården, og der blev ansat en befalingsmand på Slottet. Efter reformationen 1536 overtog Kongen Silkeborg og ansatte her en lensmand. Allerede ca. 1600 var Slottets bygninger i forfald, og man kan af lensregnskaberne se, at der gennem mange år flittigt måtte udfores reparationer. I 1664 solgte Kongen Slottet til Kristian Fischer »Vinskjænk i Glückstadt«, men i 1720 vendte det tilbage til Kronen, og godset blev udlagt til rytterdistrikt.

I 1726 blev en del af bygningerne, herunder Stenhuset nedbrudt, og et hus i borggården istandsattes som bolig for ladefogeden og ryttervagten. I 1767 blev Silkeborg gods erhvervet af ritmester Hoff, som opførte den nuværende hovedgårdsbygning tildels af sten fra Slottets ruiner. I 1844 købte Christian og Michael Drewsen stedet, hvor Silkeborg Slot lå, og papirfabrikens grund består for en stor del af sten fra Slotsruinens fundamenter. Da Michael Drewsen ca. 1850 anlagde sin have, hvor borggården og den gamle slotshave tidligere havde været, odelagdes ved den udførte planering nogle af fundamenterne.

Af den sidste del af denne summariske historiske redegørelse fremgår det tydeligt, at man har handlet ilde med Slottets rester. Den systematiske fjernelse af fundamenter gennem tiderne har bevirket, at udgravningernes resultater på visse punkter er blevet ufuldstændige. Anlægget har, som nævnt i indledningen, for storstepartens vedkommende ligget i et meget sumpet terræn, og en kraftig pilotering har af den grund næsten overalt været nødvendig. Takket været de mange tusind urorte og velbevarede træstammer, som har båret Slottets bygninger, har undersøgelserne alligevel kunnet give et ganske tydeligt billede af det imponerende borganlæg.

Udgravningerne 1880–82 koncentrerede sig om at fremdrage grunden af bygningen på den lille holm, og på hovedplanen (fig. 2) er piloteringen til dette hus indtegnet efter Lofflers opmålinger. Stenhuset var en rektangulær bygning 29×13.5 m. Midt på østre langsides fandtes et tårn med en sidebredde på 8 m, og et fremspring på 5.3 m. Midt i bygningen fremdrog man resterne af fundamenterne til fire svære piller (sidebredde ca. 1.7 m), der må have båret 10 krydshvælvinger. Murene var opført således, at der forinden og foruden var en skalmur af munkesten, og mellem disse en udfyldning af kampesten og teglstensrester sammenholdt af mortel. Murenes tykkelse har været stor, og det er interessant at iagttagelse, at de mod landsiden har haft en tykkelse på 2.8 m i modsætning til de tre andre siders 2.2 m. Tårnets mure har været 2.5 m tykke. Disse solide mure har hvilet på et ca. 1 m højt kampestensfundament, hvis underlag er den på planen (fig. 2) viste pilotering, bestående af tæt ved hinanden nedrammede bogestammer (længde ca. 2 m og diameter ca. 10–28 cm). Uden om disse tætstillede pæle er en ramme af egetommer (23×23 og 18×18 cm), som har skullet holde sammen på konstruktionen. Uden om egetræsrammen er der atter nedrammet enkelte pæle for yderligere at styrke husets underlag. Ovenpå piloteringen, altså lige under kampestensfundamentet, har der været udjævnet med teglstensskærver og blåler, det sidste antagelig brugt som et vandstandsende lag. Stenhuset har sandsynligvis været tre stokværk højt, hvorover tårnet har hævet sig. Bygningen har haft tegltag, og spiret været tækket med bly. Husets ydre var temmelig strengt, men der fandtes dog enkelte udsmykninger af profileret tegl, bl. a. en frise med gennembrudte, firkloverformede ornament. Bygningen har sikkert haft takkede gavle. Slottets indre udstyr har været ret spartansk, det fremgår således af en synsforretning fra 1645, at væggene var kalkede. Tårnets gulv har i det nederste stokværk bestået af to lag vinkelret på hinanden lagte planker.

Udgravningerne på Slotsholmen 1949–50. Da selve stenhusets pilotering og de meget få og fattige rester af dets murværk blev blotlagt og undersøgt under udgravningen 1880–82, foregik de nye udgravninger således, at stenhusets hjørner blev genfremdraget, hvorefter man gravede de foromtalt 11 søgegrofter. Ikke alle disse søgegrofter gav resultat, men man fandt dog bl. a. rester af bolværker, hvoraf det ene lå 1 m og det andet ca. 10 m fra Stenhuset. Bolværkerne har til dels været en bulkonstruktion bestående af nedrammede pæle med noter i siden, i hvilke planker er nedsatte. Bolværket var flere steder tilklinet med blåler for at holde vandet ude. Ved at undersøge jordlagene på begge sider af det yderste bolværk kunne man tydeligt se, at den bort fra Stenhuset vendende side havde en udpræget sobundagtig karakter uden opfyld af brokker. Bolværkerne, som har afgrænset en lille tor holm omkring Stenhuset, er omtalt i lensregnskaberne fra 1616, hvor det nævnes, at de var ved at rådne op. De blev af den grund mod syd erstattet af en kampestensvold, hvis rester blev fundet under udgravningerne.

Et andet fund under udgravningen af Stuehusets omgivelser var resterne af den bro, som har forbundet Slotsholmen med Borggårdsholmen. Denne bro udgik fra tårnet og har, som der også er angivet flere steder i lensregnskaberne, været af træ og antagelig fra begyndelsen en vindebro.

Ved at studere synsforretninger og lensregnskaber vil det fremgå, hvilken byg-

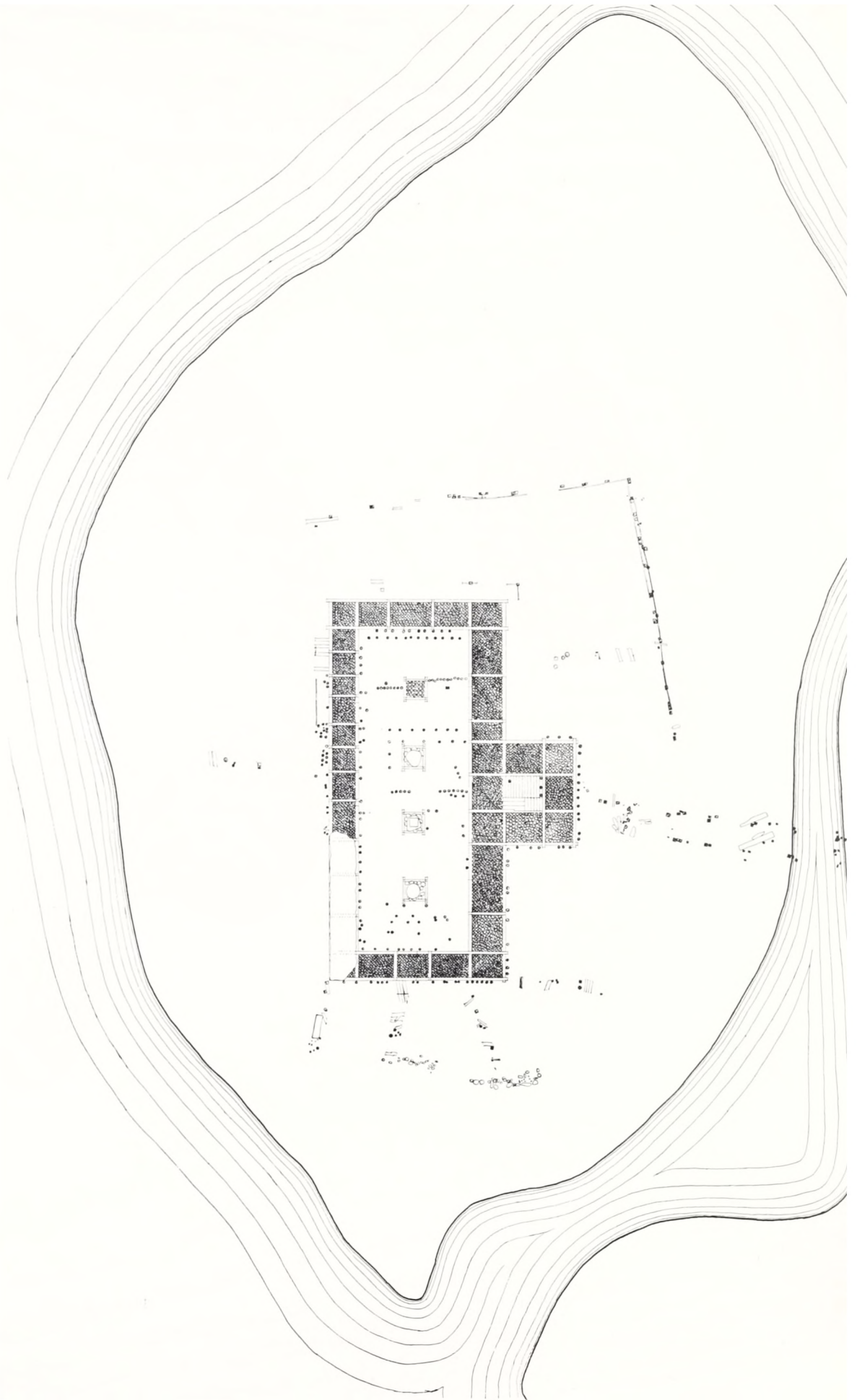

fig. 2. Silkeborg slot, plan. Slotsholmen med bispenses stenhus til venstre, Borgårdsholmen med dens anlæg til højre.

ning det var, Löffler havde fundet ved sine udgravninger; men samtidig omtales i disse kilder et stort antal andre bygninger ved Silkeborg Slot, som man ikke hidtil har haft andet kendskab til. Fra et syn i 1611 omtales først »det store stenhus, som kongelig majestæt og dronningen haver deres gemakker på,« derefter »et hus udi borggården, som porten går igjennem og lensmanden haver sin værelse på,« og nu følger »et hus, som stegerset, bryggerset og bagerset er udi« og »det hus derhos, som står nordest i gården«.

Da de svenske tropper i 1644–45 havde forårsaget odelæggelser rundt om på krongodserne i Aarhus stift, holdtes der af den årsag syn i 1645 på Silkeborg Slot, og her omtales 4 større samt flere mindre bygninger i borggården. Bygningerne benævnes som bindingsværksbygninger, de mere betydende har haft tegltag, de andre kun stråtag. Forst nævnes fruerstuen, der var 22 fag lang, gennem denne bygning førte en port til haven, og på gårdsiden stod et trappetårn. Bygningen lå øst-vest og dannede sydsiden af borggården. Der har været flere rum i huset foruden fruerstuen, men dette rum har som det vigtigste givet huset navn. Derefter omtales bryggerslængen, der lå i nord-syd og mod øst i gården. Denne fløj blev i 1651 forlænget med to bindinger. I længen fandtes bryggers, kokken, bagers, vaskehus m. m., og under bygningen to render, der ledede vandet ind fra søen. Derefter nævnes borgstuelængen, der lå i nord mod vest, og som indeholdt borgstue, skriverstue samt andre værelser; under skriverstuen har der muligvis været kælder. Gulvet i borgstuen har været pikket. Herefter omtales lensmandens hus nord i gården mod øst, og ved huset fandtes et tårn med vindeltrappe mod gårdsiden. Disse ovennævnte bygninger har været de vigtigste i borggården, men lildhusene (retirader), fangestuen, (antagelig dog kun et lille rum i borgstuelængen) samt »gjæstekammeret inden porten« nævnes også sammen med flere mere ubestemmelige småbygninger.

I 1726 omtales det østre hus kaldet bryggers, det var 2 lofter højt og 12 fag langt. Det søndre hus, nu kaldet stuehus, var 2 lofter højt og 12 fag langt. Huset havde 2 kviste og et »udskud« (karnap) samt »et tårn eller rundel med trappe udi og spir på.« Det vestre hus var 2 lofter højt og 7 fag langt med en lille udbygning på den vestre side. Den nordre fløj var et hus med korsstue, 1 loft højt og 19 fag langt. Disse oplysninger viser tydeligt, at den bygning, Löffler fremdrog og opmålte var det »store stenhus«, først bispernes og senere kongernes bolig. Oplysningerne viser også, at der er uoverensstemmelser mellem de forskellige beskrivelser af borggårdsanlægget fra de forskellige tider, og på oversigtsskitserne (fig. 3) har jeg rent skematisk vist den udvikling, Slottet har gennemgået.

Udgravningen af borggårdsanlægget 1951–52. Et væltet træ på den vestlige side af den kanal, som skiller Slotsholmen fra land, afslorede, at der i jorden fandtes en mængde murbrokker, hvilket sammenholdt med ovenstående oplysninger fra synsforretninger og lensregnskaber gav Silkeborg Kommunalbestyrelse mod til at lade foretage udgravninger her, efter at undersøgelserne af det »store stenhus« var afsluttede i 1950. Til at begynde med blev der gravet et par lange søgegrofter. Det var så heldigt, at disse hurtigt gav resultater, og efterhånden afdækkedes da alle de fundamenter og al den pilotering, der er vist på den store grundplan (fig. 2). Skont hensynet til de store træer, som man ønskede bevaret,

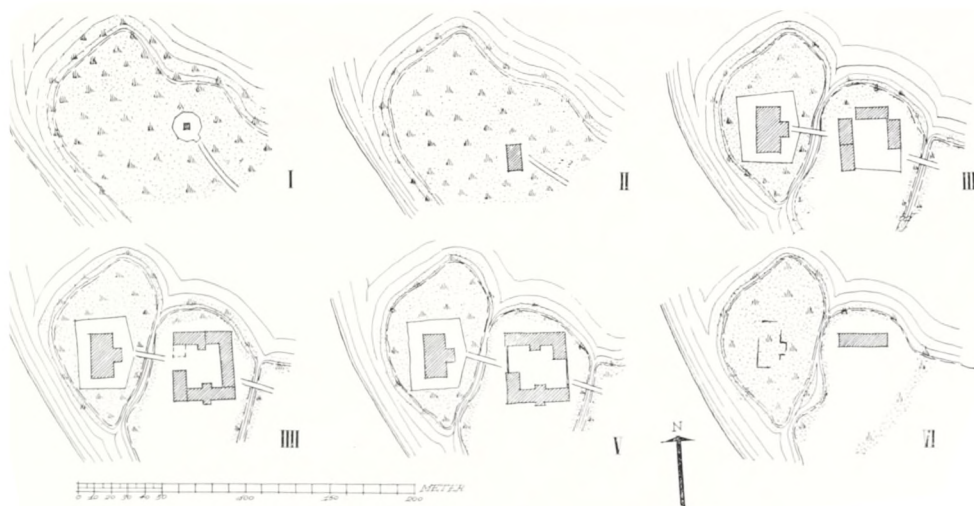

Fig. 3. Silkeborg Slot, oversigtsskisser: I: Tidlig middelalder. II: Højmiddelalder. III: Senmiddelalder og tiden indtil 1611. IIII: 1645. V: Efter 1726.

ikke tillod en gennemgravning af hele terrænet, blev dog alle mere væsentlige levninger af borggårdsanlæggets bygninger fremdraget. Af nordflojen, der i regnskaber og synsforretninger en overgang blev betegnet som »borgstuelængen« og »lensmandens bolig«, og af det tårn, som vendte mod borggården, fremkom under udgravningen ret betydelige rester. Det lykkedes ikke at fremdrage det nordvestre hjørne, da der her står et stort, meget gammelt træ, ligesom fremdragningen af den nordre side enkelte steder måtte afbrydes på grund af træer. Piloteringen under den vestlige ende af nordflojen var meget velbevaret og ganske magen til den, der fandtes under stenhuset, men dog betydeligt svagere dimensioneret, da huset kun har været bindingsværk. Af østflojen fremkom resterne af bryggerslængen og i denne to brønde, den nordligste af disse var i bunden (ca. 85 cm under den overste randsten) dækket af vandret liggende tommer.

Ved den anden brønd er bevaret en af de render, der ledede soens overfladevand ind i bygningen. Renden består af en halv udhulet egestamme ca. 40 cm i diameter; den fører helt ind i brønden, hvis bund ligger ca. 70 cm under gennemføringen, der udgøres af en romansk vinduesoverligger af granit. Den sydlige del af østflojen viser her kun levningerne af en spærremur. Øst for denne spærremur mener jeg at kunne påvise resterne af den bro, der førte fra Borggårdsholmen over en voldgrav til staldgården. På det sted findes også pæle fra et bolværk, svarende til det, der er omtalt fra »Slotsholmen«.

Sydflojen. Der er ikke fundet mange rester af den bygning, som efter de gamle lensregnskaber og syn skulle have stået her; men en velbevaret pilotering, bestående af to rækker nedrammede pæle, giver dog oplysning om en del af bygningens sydside med den foromtalte karnap. Syd herfor findes rester af pilotering og kampestensfundamenter, som kunne tyde på, at der også her har ligget en bygning, men til hvilket formål den har tjent, og hvornår den er opført, vil sik-

kert være vanskeligt at fastslå. Undersøgelsen af borggårdens vestfløj gav de mest interessante fund. Her fremkom bl. a. resterne af et stenhus, som må være ældre end Aarhusbispens tidligere omtalte store stenhus på »Slotsholmen«. Piloteringen er her, i modsætning til de andre steder, hvor den består af nedrammede pæle, dannet af vandret liggende træstammer i to, vinkelret på hinanden liggende lag. Ovenpå denne væltede skov ligger så kampesten i et lag på ca. 80 cm's tykkelse. De vandret liggende stammer, der er afgrenede, har en diameter på ca. 8 cm og hviler flere steder direkte på sandbund. På enkelte punkter, hvor det overste af fundamentstenene fandtes bevaret, var det muligt ved hjælp af mortelrester at konstatere husets murtykkelse, som har været ca. 1 m. Denne murtykkelse samt rester af hele munkesten, der er fastklinet til en enkelt af de overste fundamentssten, er bevis for, at man her står overfor resterne af et stenhus. Af de forskellige lensregnskaber og synsforretninger synes at fremgå, at der senere på dette sted er opført nye bygninger af bindingsværk. Stenhuset er antagelig blevet nedrevet, da Aarhusbisperne opførte deres store nye stenhus på Slotsholmen.

Det ældre – hidtil ukendte – stenhus har haft en længde på 15 m og en bredde på ca. 7.5 m. I bygningen fandtes spor af et pillefundament, og i husets nordlige ende resterne af et munkestensgulv. De nedrammede pæle og fundamentsresterne lige syd for huset stammer fra en senere udvidelse. Lige nord for stenhuset ses fundamentet til en forbindelsesmur. På hovedplanen (fig. 2) er nord for det lige omtalte ældre stenhus vist en enkelt række nedrammede pæle, der danner en uregelmæssig tikant. Mod sydøst er pælene nedrammet således, at der på dette sted fremkommer en udbygning. I midten af denne mærkelige tikant fandtes et ca. 15–20 cm tykt lag trøsket træ.

Dette mærkelige anlæg, som endnu ikke er fuldstændig udforsket, er uden tvivl resterne af det ældste Silkeborg. Om dettes alder og øvrige udseende kan på nuværende tidspunkt intet oplyses med sikkerhed, men antagelig har der stået et trætårn eller hus indenfor den tikantede ring af palisader. Indgangen til anlægget må antages at have været gennem fremspringet mod sydøst.

Hvor tikanten ligger, er terrænet ret fugtigt og har navnlig været det forhen, da der i tidens løb er sket en ikke ringe opfyldning (ca. 60 cm). Stedet har således fra naturens hånd været ret ufremkommeligt.

Sydvest for selve borggården blev foretaget enkelte prøvegravninger, hvoraf flere viste rester af nedrammede pæle; om disse er piloteringen for nogle af de sekundære bygninger ved borggården, kan jeg ikke oplyse, da det fandtes at være for vidtgående at foretage systematiske udgravninger her.

Staldgårdsanlægget, der lå øst for borggården er ikke blevet undersøgt, da papirfabriken nu har lagerbygninger og jernbaneanlæg, hvor disse bygninger efter de skriftlige kilder har skullet ligge. I 1645 omtales ridestald, kornmagasin, enkelte beboelsværelser, bødkeri og slagteri, som hørende til denne afdeling af Slottet.

Selve ladegården lå, hvor den nuværende hovedgård findes, det vil sige ca. 500 m sydligere, på den anden side af Remstrup Aa.

Hovedresultaterne af udgravningerne 1949–52 kan kort sammenfattes således:

De skriftlige kilder meddeler yderst lidt om det Silkeborg, som er ældre end bispens stenhus. Det eneste, man vidste, var, at der lå en bygning, opført af Erik

Mus, før bisperne overtog stedet, men hvor dette hus lå, og af hvilken art det var, stod man uden kendskab til. Edv. Egeberg har i sin bog »Silkeborg Slot« fremsat en teori om et slot, kaldet »Remstrup«, der kunne have været det hus, Erik Mus opførte. Forfatteren mener, at det skulle have ligget bag den nuværende hovedgård, men teorien er ikke det mindste underbygget. Også Löffler opererer med en teori om et ældre Silkeborg, men hans antagelse, at dette hus skulle have ligget på Slotsholmen, viste sig ikke at kunne holde stik. Fundet af tikanten (tidlig middelalder) var fuldstændig uventet, og en nærmere undersøgelse af dette fund ved hjælp af snitgravninger vil være nødvendigt for at kunne give en mere fyldestgørende bestemmelse.

Fundet af det ældre stenhus (højmiddelalder) var for så vidt også en overraskelse, og interessant derved, at man nu fik klarhed over dette ældre stenhus' størrelse og nøjagtige beliggenhed. Den primitive form for pilotering, og murens tykkelse, bekræfter, at vi her virkelig står over for en bygning, som er ældre end bispens store stenhus på Slotsholmen.

Det store stenhus med hele dets borggårdsanlæg (senmiddelalder) findes der ret fyldige skriftlige beretninger om. Löfflers undersøgelse af selve stenhuset var så grundig, at man ikke behøvede at tage den op til fornyet bearbejdelse. Udgravningerne fra 1880–82 blev supplerede, og det i synsforretningerne nævnte bolværk fundet tilligemed resterne af broen fra Slotsholmen til Borggårdsholmen. Borggårdsanlægget, som man hidtil kun har haft kendskab til gennem de skriftlige kilder, blev fremdraget i så stor en udstrækning, som hensynet til træbevoksningen tillod det. Resultaterne svarede i det store og hele til de oplysninger, synsforretninger og lensregnskaber har kunnet give.

Piloteringen under det store senmiddelalderlige stenhus var af en mere moderne type end ved det højmiddelalderlige stenhus og overalt så velbevaret, at man har kunnet danne sig et klart billede af hele anlægget.

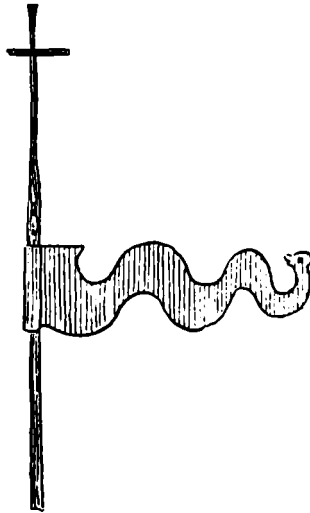
Aarhusbisperne begyndte at opbygge slottet og borggårdsanlægget, og efter at kongen havde overtaget Silkeborg, voksede det i omfang og betydning. Slottets storhedstid har sikkert været omkring 1650. Da det viste sig, at piloteringen ikke var tilstrækkelig, og ufred i landet medførte odelæggelser på slottet, måtte der ret hurtigt ofres mange reparationer på Silkeborg; men på grund af for stor sparsommelighed var disse ikke omfattende nok, og bygningerne forfaldt. Slottet blev solgt, men i 1720 købte kongen det tilbage og udlagde det til rytterdistrikt. I 1726 blev størstedelen af bygningskomplekset, herunder »det store stenhus«, nedrevet, og kun et enkelt hus blev tilbage og istandsat som bolig for ladefogeden og ryttervagten. I 1767 efter at ritmester Hoff havde købt Silkeborg, forsvandt også denne sidste bygning, hvorefter den nuværende hovedgårdsbygning opførtes. Hermed ophørte Silkeborg Slot at eksistere på denne plads, hvor Remstrup Aa løber ud i Silkeborg Langsø.

Silkeborg Slot efter udgravningernes afslutning. Under udgravningsarbejdet fremkom fra kommunal side den tanke, at Slotsholmen, der nu om dage ligger centralt i forhold til Silkeborg by ved Viborgvejen, ville kunne indrettes som en lille ruinpark. Silkeborg Kommune erhvervede Holmen fra Papirfabriken og opfordrede mig til i samråd med stadsgartner Anders P. Jensen at udforme anlægget.

Stadsingenior Jac. Jørgensen udførte i forbindelse med mig tegningerne til en bro fra Viborgvejen til Holmen, således at besøgende kunne få en let adgang over Remstrup Aa.

»Det store stenhus« er nu markeret med kampesten langs inder- og ydersiden af murene i ca. 50 cm højde. Mellem disse kampestensvægge er der opfyldt med jord, hvorpå der er plantet ligusterhække, som holdes fint klippede. Det ydre bolværk, som afgrænsede den lille Borgholm, er markeret ved hjælp af avnboghække. En del af broen mellem Slotsholmen og Borggårdsholmen fremtræder nu som en jordvold, hvis trin er gamle sten fra ruinerne, heriblandt et smukt dekoreret romansk granitkragbånd. Inden for den anlagte sti, der i bløde kurver slynger sig uden om den markerede borgtomt, er græsset holdt tæt klippet. Det indre af stenhuset er ligeledes dækket af en fint holdt græsplæne. Uden for stien mod vandsiden har skovbunden fået lov at stå urørt.

Ruinparken har haft stort besøg, og publikum kan her i forbindelse med et efterfølgende besøg i Silkeborg Museum, hvor mange interessante småfund opbevares, få et godt indtryk af det forhenværende Silkeborg Slot.

Norn - 54.

Fig. 5. Sæden nedmuldes med plov, og jorden efterbehandles med hakke.

LANDSBYLIV I CALABRIEN

Af HOLGER RASMUSSEN

CALABRIEN er ukendt land for de fleste. Turisterne får kun et flygtigt indtryk af det, når de med hurtigruten haster videre mod Sicilien. Og fra kulturhistorisk hold er der kun gjort lidt for at klarlægge landsdelens egenart. Storst indsats har sprogforskerne ovet, lokket af det forhold, at der yderst i stovlenæsen lever en befolkning, der indtil nutiden har holdt fast ved sit græske sprog. Da Calabrien af historiske og geografiske grunde i generationer har måttet fore en isoleret tilværelse, måtte en undersøgelse af bondekulturen her forekomme tillokkende. Takket være en bevilling fra »Statens almindelige Videnskabsfond« blev det muligt for forfatteren at opholde sig to måneder i Calabrien med fast station i den lille landsby Sartano. I det følgende skal det forsøges at give et indtryk af den calabresiske bondes hverdag.

Sartano er kun en lille landsby efter italienske forhold. Den har omkring 2000 indbyggere, hvis småmarker på grund af bestandige arvedelinger ligger spredt i campagnen. Blot en storgård findes, der tydeligt skiller sig ud fra de øvrige ved

Fig. 6. San Martino. Optagning af kastanier. Kvinderne er fra det nærliggende Torano.

sit betydelige jordtilliggende samlet i marker af antagelig størrelse og ved sine bygninger, der rager højt op over de omgivende lave huse; dens vinkelformede gårdanlæg er sammenbygget med kirken og omgiver kirkepladsen, der er byens torv, på de tre sider. Ejerens større sociale anseelse fremgår af, at han alene foruden præsten benævnes med titlen don.

Landsbyen ligger på de stærkt kuperede skråninger, der fra den vestlige kystkæde strækker sig ned mod Cratidalen. Højden over havet er ikke mere end godt 300 m, og beliggenheden er ikke typisk for de calabresiske landsbyer, der ligger højt til vejrs på en isoleret højde eller op ad bjergsiderne. Sartano ligger ganske vist på den højeste del af sine jorder, men syner ikke meget, da husene skjules af de olivenplantninger og anden træbevoksning, der omgiver landsbyen. Til gengæld melder den sig umiskendeligt, når man vinder frem til den, for i byens udkanter ligger der kolonier af svinehuse, som indeslutter beboelseshusene i et gennemtrængende duftbælte.

Placeringen skyldes utvivlsomt, at byen er meget ung, idet den efter traditionen skulle gå tilbage til en fordeling af jord omkring år 1800 blandt godt tyve familier. Jorden udskiltes fra den ovenfor nævnte storgård. Rigtigheden af denne tradition har jeg endnu ikke fået bekræftet, men der er ingen tvivl om, at Sartano i forhold til de allerfleste landsbyer der i området er af sen oprindelse. Ved anlægningen har man dog holdt sig til den gamle skik med at bo tæt sammen, og man har da også fået samme ulempe som bønderne i ældre landsbyer, nemlig at have en lang og tidsrovende vej til markerne. Fra landsbyen forgrener de dybt

Fig. 7. San Martino. Hjembæring af kastanier til tørrehuset. Kvinden er iført albansk dragt.

nedslidte veje sig til et utal af stier, der forer ud til de enkelte lodder, og morgen og aften er her en livlig færdsel af ranke, barbenede kvinder med tunge byrder på hovedet, mænd i tunge støvler med jakken over skulderen og den uundværlige økse i hånden, tungt belæssede æsler, lysegrå fintbyggede okser med en knirkende vogn efter sig eller med træploven hægtet over åget og gryntende smågrise, der som hunde løber efter deres madmoder.

På grund af de store afstande må hver bonde have i det ringeste eet markhus til de fjernere liggende marker, ofte har han flere. Et sådant markhus er ikke blot beregnet til at søge ly i for nogle timer, men tjener også til beboelse. I mindre format genspejler det huset hjemme i landsbyen. Her er ildsted og soveplads, nogle få siddemobler og et par nicher til kokkensager og fodevarer; en del markhuse har også bagerovn. Herude bor hovedparten af familien i den del af sommeren, hvor markarbejdet er mest intensivt. Ofte flytter alle herud for flere måneder. Det skyldes ikke alene ønsket om at spare den lange vej til marken, men i den tid, hvor figener torres på de flettede bakker udenfor huset, må der bestandig være folk til stede for at fore opsyn med dem. Nær markhusene ligger i regelen den faststampede tærskelplads, hvor kornet tærskes ved sammenkoblede okser, der slæber en tung sten imellem sig.

Markhusene er som svinehusene og mange af husene i selve landsbyen bygget udelukkende af soltorrede lersten, som formes direkte på stedet, hvor huset skal opføres. Det koster kun arbejdet, men huse med vægge af det nævnte materiale er heller ikke særlig modstandsdygtige mod vinterregnen. Den mest udsatte hus-

side beskyttes derfor hyppigt med flettede måtter eller med skråtstillede skærme af rør eller andet materiale. Til alle tage anvendes teglsten af lokal tilvirkning. I regelen lægges stenene lost og ikke videre nøjagtigt op, og selv om man dynger dem op i flere lag, er tætte tage en sjældenhed. Som nævnt genfindes denne byggemåde i mange af landsbyens huse. Som markhusene består de også ofte af et enkelt rum. Vi vil nu se lidt nærmere på et af disse simple huse for at få et begreb om, hvordan hovedparten af Sartanos befolkning lever.

Gadens husrække er bygget sammen gavl mod gavl. I langsiden er der normalt en halvdør og et vindue, der kan lukkes med skodder. I den modsatte langside er der i regelen ligeledes en dør. Gulvet er i vort tilfælde lagt af murstensfliser, men ofte er det et simpelt jordgulv. I det ene hjørne ved indgangsdøren findes ildstedet, en lav murstensbænk, hvorpå maden laves på en jerntrefod over et åbent bål. Ind mod væggen har ildstedet en muret bænk, der midtpå forneden er forsynet med en muret bué. Her rages gløderne ind, når der ikke laves mad, og her kan der fyres for at opvarme rummet om fornødent. Denne del af ildstedsbænken fungerer altså som en slags kamin, der har rogafræk op igennem en kanal i muren. Egentlige skorstene er meget sjældne på huse af denne enkle konstruktion. Iøvrigt klarer man sig i regelen med varmen fra madlavningsildstedet, eller også samler man sig i en tæt kreds om kulbækkenet, der er anbragt i en lav trækarm, som giver glimrende plads til ens fodder. I ildstedsbænken er der en række små nicher, og i en af dem har saltmorteren med sin glatslebne stempiston plads. Hovedparten af de saltmortere, jeg har set, har været af træ, i regelen kastanje. De er formet som en oval skål med håndtag eller skaft. Undtagelsesvis forekommer også messingmortere. Til brug ved optændingen har man en ildvifte, der er formet af en kastanjegren, hvis ene ende er spaltet op i tynde splinter gennemflettet med spåner af samme materiale.

Husets inventar samler sig iøvrigt i hjørnerne og langs væggene. I hjørnet overfor ildstedet står den brede seng med sit sengetæppe og puderne lagt til præsentation ovenpå. På væggen over hovedgårdet hænger brogede olietryk af helgener og madonnaer, som købes i kirken på helgendagene eller på markederne. I en niche i muren findes en broget bemalet terrakottafigur af den folkekære San Francesco di Paola. Videre langs væggene står større og mindre kister med klæder og udstyr til dotrene. De større kister bruges til opbevaring af husets forsyning med korn og bonner og andet forråd. I flasker og lerdunke opbevares vin og oliven. Et hjørne af rummet er sat til med brænde, der her i Sartano udelukkende består af egetræ. På væggene og i tagtommeret hænger æbler, pærer, hel peber og andre delikatesser. Midt i rummet findes ophængt i tagtommeret en rist, hvor forsyningen af brød opbevares.

Bagerovne er der mange af i Sartano, men hver familie har dog ikke sin. I dette tilfælde er der bagefællesskab med genbohuset, hvor bagerovnen er anbragt inde i køkkenet i det ene hjørne. Den er opmuret af ubrændte lersten med tre tegl sat ind over ovnhullet som en slags rofgang. Rogen fra ovnen trækker simpelthen ud i køkkenet. I køkkenet, der har jordgulv, findes yderligere et hjørneildsted og nogle forrådiskister. Dette hus er torummet, idet en stue med sit sparsomme møblement ligger et trin lavere. Den omtalte bagerovn er af massivt ler, men meget

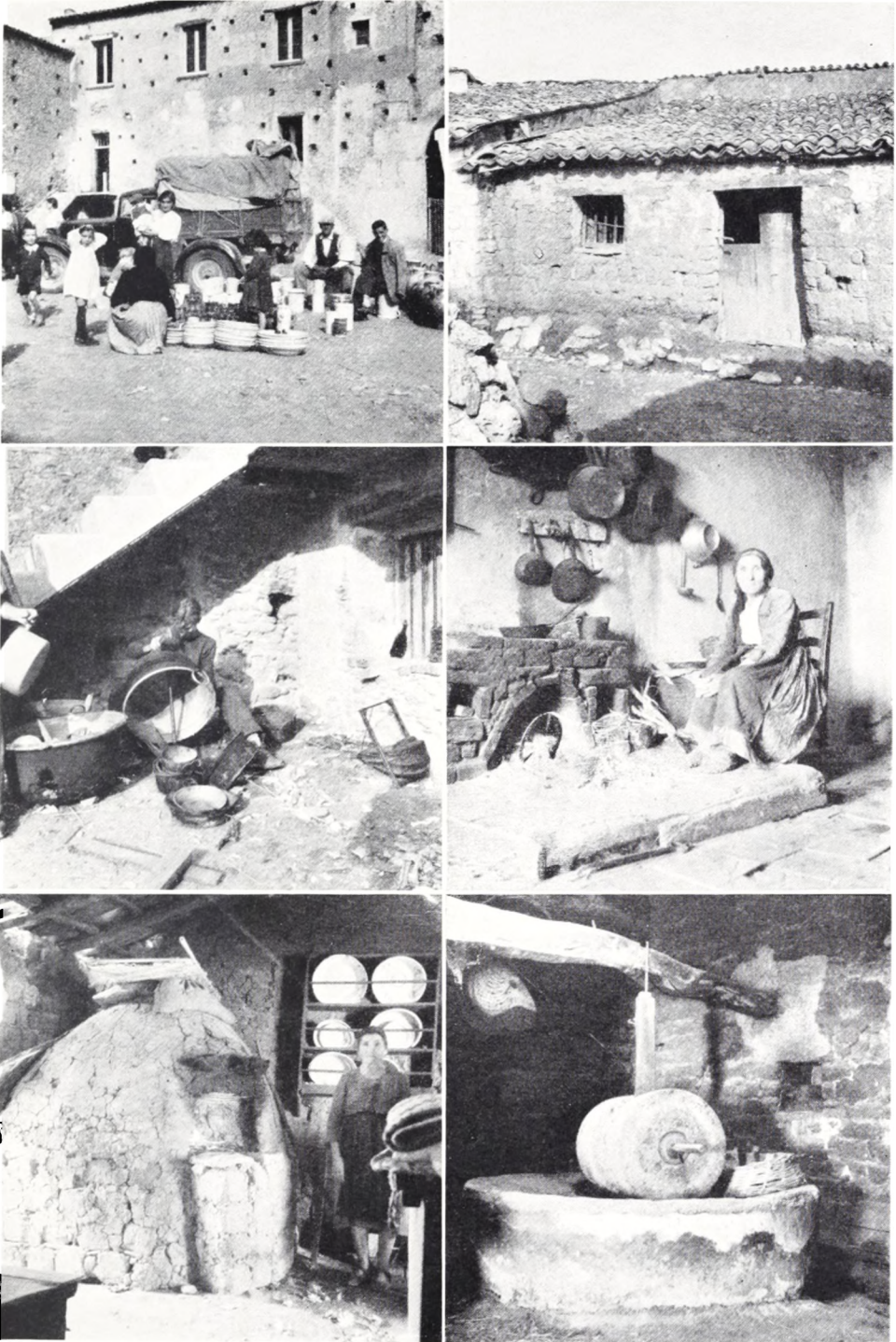

Fig. 8. Handlende på kirkepladsen i Sartano. Fig. 9. Hus af soltorrede lersten i Sartano. Fig. 10. Omvandrede kedelflikker i Sartano. Fig. 11. Ildsted i hus i San Martino. Fig. 12. Bagerovn i kokken, Sartano. Fig. 13. Oliemølle i Sartano.

Fig. 14. Cervicati, 496 m over havet ; typisk beliggende på højdedrag med olivenplantning.

hyppigt er ovnen bygget ovenpå en bjælkefod beklædt med brædder, så der dannes et lille aflukke, hvor grisen eller honsene har deres hus. Ovenpå ovnen ligger der hvede til torring i sække.

Foruden disse enkle huse, der ejes af familier med ringe jordtilliggende, findes også større og mere komplicerede huse, der hyppigst er bygget af brændte sten. Flere af dem har både kælder, stueetage og første sal. I kælderen har man sit forråd af vin, figen, oliven, korn o. l. Magasinet kan dog også være indrettet i en tilstodende bygning. I stueetagen findes kokkenet, der kan være indrettet som ovenfor beskrevet. Ofte er bagerovnen dog bygget til ydersiden af huset og dækket af et halvtag. Udbygningen rummer foruden ovnen en stald til småkreaturer. I kælderen eller i magasinet findes redskaber til vinfremstillingen, hyppigt står her en muret beholder, hvori druerne knuses med de bare fødder. En halv snes af de større bondebrug ejer desuden oliemøller, hvor landsbyens olivenhøst forarbejdes. På den store stenkværn, der trækkes af en hest med tilbundne øjne, bliver de indsamlede oliven knust til en grå grod, som derefter fyldes i flettede filtre og anbringes i store jernpresser. De gamle presser af træ er alle forsvundne.

Hovedparten af agerbruget i Sartano er en blandingskultur, hvor markerne er tilplantet med oliven og figen og andre slags frugttræer som æbler, pærer, granatæbler og kirsebær. Imellem træerne sås først og fremmest hvede og forskellige arter bonner. Hertil kommer majs og en række kokkenurter. Desuden findes marker, der udelukkende bærer vin. På grund af den regnløse sommertid tages der i regelen kun een afgrøde, hvorefter jordene dækkes af det mere hårdføre ukrudt.

Fig. 15. Sartano. Såning af vintersæd, der nedmuldes med hakke. Bemærk »gamacherne«.

Blot hvor der findes kilder, kan der tages flere afgroder ved hjælp af kunstvanding, men i Sartano er det kun ganske små arealer, der kan nyde godt heraf. Her dyrkes først og fremmest kokkenurter og nogle appelsintræer. Ved bæklob og regnvandsklofter findes en naturlig bevoksning af popler og af bambusarten canna. Canna finder udstrakt anvendelse til fletning af frugttorrebakker, til lofter og til forskellige andre brugsgenstande. Husdyrholdet er ikke ret stort, da der ikke ligger naturlige græsgange af større udstrækning til byen.

For et par år siden var Sartanos eneste forbindelse med omverdenen simple markveje eller stier. Under meget slid fra befolkningens side er en god kørevej nu blevet fort frem til landevejen, sådan at motorkøretøjer kan komme frem. Det har bl. a. medført, at Sartano er blevet beriget med et par lastbiler og nogle scootere. Vejen vil dog komme til at volde mange vanskeligheder i fremtiden, for den fører over et stærkt klostet terræn, hvor jordflydningen er hyppig. Vandet har da også allerede ædt sig ind fra begge sider i vejbanen, og større skader vil sikkert ske under vinterregnen. Den nye vej har oget forbindelsen med omverdenen betydeligt. En del af Sartanos beboere tager på arbejde i provinshovedstaden Cosenza, og her henter man mange af de fornødenheder, man trods al selvforsyning ikke kan være foruden. Egentlige markeder har man ikke i byen, men søger til dem, der holdes i nabobyerne. Af og til kommer en lastbil kørende med pottemagerarbejder eller manufakturvarer. Så bliver en bod slået op på kirkepladsen og varerne stilles frem til beskuelse, mens den lokale udråber sendes rundt i gaderne med sin lille messingtrompet for at bekendtgøre, at nu er der kommet handels-

mænd til torvs. Omvandrende kedelflikkere slår sig jævnlige ned på kirkepladsen, hvor de hamrer deres lange jernambolt i jorden, mens en primitiv esse indrettes ved siden af. Konerne moder så frem med deres hullede kobberkar for at få dem lappet og nyfortinnet. Sådanne besøg skaber nyt liv under kirkens mure, hvor til daglig børn og sorte, langbenede svin tumler sig.

Tager man fra Sartano vestpå ud mod kystkæden, moder man på bjergskrånningen en række byer, der alle er beliggende i en højde af omkring 500 m. Vi vil aflægge et besøg i en af dem, San Martino, der ligger på skrænterne ovenfor floden Finita. Vejen dertil er ikke længere, end at man kan gå den på et par timer, men iøvrigt er der rutebil dertil fra jernbanen. Byen er noget større end Sartano og præsenterer sig betydeligt bedre. Det skyldes først og fremmest beliggenheden højt til vejrs med de kastanjeblåde skrånninger ovenfor. Næsten alle huse i byen er opført af sten og gør et solidere og mere velholdt indtryk end Sartanos. Huse af soltorrede lersten har man ingen mulighed for at opføre lige der på stedet, men på agerjorden nedenfor bjergskrånningen, der er af samme svære, rødbrune kvalitet som i Sartano, træffes markhuse i samme udførelse som de sartanesiske.

Da San Martino er bygget op ad en bjergskrånning, er de fleste gader trappegader, der i mange lunefulde sving søger frem mellem husenes dybe skakter. Tøjret udenfor husene og på åbne pladser holder svinene til. Stalde til æsler og til geder og får findes i foden af husene. Geder og får er der mange af i denne by, for ind imellem og ovenfor kastanjeskovene ligger udstrakte flader bevokset med græs og bregnekrat, hvor hyrderne fra tidlig morgen til mørkets frembrud driver med deres hjerde.

Det mest ejendommelige ved San Martino er dog, at dens befolkning er albansk. For ca. 500 år siden søgte albanerne, der var fordrevet af tyrkerne, tilflugt i Calabrien, hvor de fik anvist jord og slog sig ned i en række landsbyer, der for storsteden som San Martino er beliggende på bjergsider med kastanjeskove ovenfor sig og med marker nedenunder på hojsletten. Deres erhvervsform bliver derved karakteristisk ved udnyttelsen af bjergene til kastanjeskove med græsgange for fåre- og gedehjerde på de mere ufrugtbare pletter samt med et supplerende agerbrug, hvor der dyrkes oliven, figen og vin med hvede, bonner og havesager ind imellem. Giver allerede erhvervsformen dem et særpræg, så forstærkes dette kraftigt ved befolkningens fastholden ved det kulturkompleks, som de førte med sig fra deres hjemland. Det er straks muligt at fastslå, når man nærmer sig albansk område. De kvinder, der færdes på marker og veje, transporterer ikke deres byrder på hovedet med en tilsyneladende let og ubesværet gang. I stedet bevæger vældige risknipper og tunge kornsække eller flettede kurve med andet indhold sig fremad, båret af en krumbojet morlille eller en ung pige. Byrderne holdes på plads af et reb eller et flettet bånd, der fores over skuldrene og hen over brystet. Og er dragterne i de fleste italiensk-calabresiske landsbyer uden lokalpræg, så har næsten alle albanerkvinder uden undtagelse dragter af albansk snit med den dybe brystudskæring, udfyldt af den hvide, broderede særk, hvorover der bæres en kort troje med lange, snævre ærmer. Pragtfulde ser disse kvinder ud, når de er i festdragt, hvor de livligt farvede skorter med kantborter eller -broderier og trojen af silke eller

Fig. 16. Rota Greca. Markedsgæster i trappegade. Fig. 17. Madonنافest i Sartano. Fig. 18. Æsel med transportkurve ved markhus. Fig. 19. Kvinder på stærkt slidt markvej. Fig. 20. San Martino. Hyrder i fjældskov. Fig. 21. Sartano. På vej til landsbyen.

flojl med stukne borter i guld- eller solvtråd liver op mellem mændenes mørke jakkesæt.

Også sproget har albanerbyerne formået at bevare. Børnene taler udelukkende albansk, indtil de begynder på skolegangen, hvor undervisningen foregår på italiensk. Men i de fleste hjem tales der albansk hele livet igennem. I vævning og syning fortsætter ligeledes den gamle tradition. Endnu den dag i dag væver man i San Martino tæpper med mæanderborter og fladeudfyldning med stiliserede skibe, der minder om de første indvandreres flugt til deres nuværende hjemland. Hos familien Tocci, der regner sig for direkte efterkommere af den fyrste, der organiserede flugten til Calabrien, opbevares et pragtfuldt tæppe med det nævnte skibsmotiv i bestandig gentagelse. Dette tæppe henføres af traditionen til tidsrummet for albanernes ankomst til Calabrien.

Familien Tocci var mine værtsfolk under opholdet i San Martino. To af sønnerne var lærere i byen. Selv ejede den gamle Tocci et middelstort landbrug, hvoraf den vigtigste del var kastanjeskoven. Det var også den del, der omfattedes med den største interesse. Selv havde gamle Tocci plantet og podet alle de træer, der fandtes i den. Jeg var blevet indbudt til at deltage i kastanjeindsamlingen for at kunne følge hele gangen i arbejdet. Indsamlingen sker hos Toccis udelukkende ved hjælp af lejet arbejdskraft. Kvinder fra Sartano og fra den nærmere liggende by Torano Castello moder op tidligt om morgenen, sådan at de ved halvsyv tiden kan begive sig op i bjergskoven. Kvinderne fra Sartano har da haft en spadseretur på små to timer, og yderligere en til halvanden time går med at nå frem til Toccis skovpart.

Foruden os var mange andre på vej til skoven, de fleste til fods med kurve og sække, men enkelte albanerkvinder ridende på heste eller æsler. Det er kun de nedfaldne kastanjer, der indsamles. Ved faldet mod jorden brister de piggede hylstre og de brune frugter triller ud. I forvejen er skovbunden blevet ryddet under de frugtbærende træer. Bregnekraattet er blevet fældet og samlet i dynger sammen med kviste og andet affald, og eventuelt er det blevet brændt. Skovbunden bliver systematisk gennemsoget fra ende til anden, de fundne kastanjer samles i flettede hankekurve, der tommes af i sække, som flyttes med fremover. De fyldte sække transporteres på æselryg ned til landsbyen, hvor kastanjerne sorteres for derefter hurtigst muligt at blive afsat til opkøbere, der ofte kommer langvejs fra. Skovejerne beholder blot så meget, som er nødvendigt til deres egen forsyning. De lejede kvinder aflønnes hovedsageligt med kastanjer.

Opsamlingen foregik under megen snakken og sang. Gamle Tocci var selv til stede i skoven dagen igennem for at dirigere kvinderne og lægge en dæmper på deres snakkeøj, hvis det løb alt for livligt. Andre steder i skoven foregik indsamlingen som her, men mange skovejere klarede sig med egen arbejdskraft eller med kvinder fra den hjemlige landsby. Heller ikke alle kastanjer fragtedes til byen på æselryg. Mange albanerkvinder bar de tunge sække hjem på egen ryg. Her og der i skoven lå der primitive, tagformede hytter dannet af grene med pådynget jord. Her kunne arbejderne i skoven og hyrderne, når de efter kastanjehosten fik lov at drive med deres hjerde i skoven, søge ly for uvejr.

De kastanjer, man selv beholder, skal gennemgå en tørringsproces for at kunne

Fig. 22. Sartano. Måltid i marken.

Fig. 23. Sartano. Godningen kores ud.

gemmes. Enkelte specielle torrehuse findes, hvor denne proces kan foregå i stor stil, men de allerfleste kastanjer torres på loftet over kokkenet. Over bjælkerne i dette rum er lagt et loft af canna. Ovenpå dette lag af parallelt liggende rør, der ikke er tættere, end at varmen fra kokkenildstedet let trænger igennem, bredes kastanjerne i et passende tykt lag, og nu ligger de her og torres langsomt i et par måneder eller tre. Når torringen er tilstrækkeligt langt fremskredet, skal kastanjerne afskalles. En passende mængde fyldes i en sæk, og 2 eller 4 mænd tager fat i sækkens hjørner og banker den mod en lav, svær skammel af træ, indtil skallerne brister. Skallerne renses fra, og nu kan de rensede kærner gemmes mere end et år. Kastanjerne anvendes nu for tiden først og fremmest til svinefoder, men de bruges også kogte eller ristede i husholdningen. Derimod er den gamle skik med at male dem til mel og bage brod deraf næsten helt forsvundet.

Det er ikke blot kastanjefrugterne, der finder anvendelse. Træet bruges til fremstilling af en række redskaber, bl. a. træplove, og udspaltet i bredere og smalere spånere bruges det desuden til fletning af kornbeholdere, transportkurve o. l. Ildvifter af kastanjegrene er tidligere omtalt. Desuden fyrer man naturligvis med kastanjetræ på ildstederne.

I San Martino overværede jeg festen for byens helgen, der i procession blev båret byen rundt. Helgenfiguren, der var udkåret i broget malet træ, viser den kendte scene, hvor den fromme ridder med sit sværd skærer halvdelen af sin kappe for at give den til tiggeren, der knæler på jorden. Festen indledtes som alle de fester, jeg har overværet i Calabrien, med affyringen af en række raketter. Derpå bevægede folget sig en rundgang igennem byen. Forrest fortes faner og et processionskors, derpå kom de to obligate trommeslagere med deres lille og store tromme, så fulgte præsten i sit skrud efterfulgt af bærebøren med helgenfiguren højt på mændenes skuldre og endelig til sidst de syngende kvinder i deres smukke højtidsdragter. Processionen gjorde holdt på et sted af vejen, hvor der var udsigt over landsbyens marker, og helgenfiguren stillede op med front den vej. Et ge-

Fig. 24. Udskårne træskeer fra hyrderne i Matera. 1 : 5.

valdigt fyrværkeri, der kulminerede i de kraftigste kanonslag, jeg endnu har hørt, blev affyret umiddelbart foran figuren, og så blev Sankt Martin båret tilbage til sin kirke. Men helgendagen er en vigtig skæringsdag i året, for på den dag slår man hul på den nye vin og holder sig lystig. Da jeg om aftenen vendte tilbage til Sartano, slog munterhed og sang fra denne fest mig imøde fra husene, og jeg gik ind til læreren og fik mig et glas vin ved varmen fra kulbækkenet.

Som afslutning på opholdet i Calabrien foretog jeg en rejse rundt langs kysten. Et påtænkt besøg i en af bjergbyerne i Silamassivet måtte opgives, eftersom det var blevet for sent på året. Efterårsregnen var sat ind, og de vandrende hyrder fra højlandet var trukket ned imod kysten. Hyrdekulturen fik jeg således kun et flygtigt indtryk af, men turen kysten rundt gav et indblik i Calabriens forskelligartethed. Fra Reggio ved Messinastrædet til Sibari ved Tarantobugten viste landet sig meget træfattigt med ringe bebyggelse.

Hist og her i det monotone, langstrakt bolgede landskab lå en klynge primitive hyrdehytter omgivet af indhegninger til dyrene. Det var dette område, der led store skader under efterårsregnen, hvor huse, veje og broer skylledes væk, og markerne dækkedes af grus og slam.

Opholdet i Calabrien var langt nok til, at jeg blev klar over, at her var mange problemer at tage fat på. Det strakte sig over ca. 2 måneder, og det daglige liv i landsbyerne i denne periode er fastholdt gennem fotografering, opmålinger og notater. Der blev yderligere tid til et besøg i byen Matera i landskabet Basilicata, hvor en trediedel af befolkningen bor i hulebebyggelser, »sassi«. Det lykkedes der at erhverve et par prøver på folkekunstens træskærerarbejder, hvoraf den ene, en træske, bruges ved fremstillingen af ricotta (fig. 24).

Denne kortfattede redegørelse kan ikke afsluttes, uden at jeg med tak tænker på de mange, der har været mig til hjælp under mit ophold i Calabrien, og jeg vil da adressere denne tak til den danske arbejdsgruppe fra Mellemfolkeligt Samvirke, som arbejder i Sartano, og hos hvilken jeg fandt gæstfri modtagelse, samt til mine calabresiske venner i Sartano og San Martino.

Fig. 25. Drikkeskaal, udført af Chachrylion og Oltos.

EN GRÆSK DRIKKESKAAL.
UDFØRT AF POTTEMAGEREN CHACHRYLION
OG VASEMALEREN OLTOS

Af NIELS BREITENSTEIN

I første Halvdel af det 19. Aarhundrede, da Nationalmuseets græske Vasesamling grundlagdes, var det ikke paa langt nær saa vanskeligt og kostbart som i vore Dage at komme i Besiddelse af græske Vaser, som ved de dengang nye og omfattende Udgravninger, især i det gamle Etrurien, i stort Tal myldrede op af Jorden. Nu om Stunder er en græsk Vase af virkelig kunstnerisk Kvalitet blevet en sjælden og kostbar Ting. Saa meget mere betydningsfuldt er det, naar det lykkes at erhverve et saa fremragende Stykke som den attiske Drikkeskaal, der her skal omtales, og som for et Aars Tid siden som Gave fra Ny Carlsbergfondet indgik i Antiksamlingen, hvor den paa sit Omraade i kunstnerisk Henseende er uden Sidestykke. Den skal for faa Aar siden være fundet i Mellemitalien.

I Athen, som i 6.–4. Aarhundrede f. Chr. var den græske Verdens Hovedstad, havde Keramikeren allerede da en meget gammel Tradition bag sig, men havde gennem Udvikling fra den geometriske Stil i Aartusindets første Aarhundreder over en orientalsk paavirket Monumentalstil i 7. Aarhundrede fundet sin klassiske Form i 6. Aarhundrede i det sortfigurede Vasemaleri, hvor Figurer og Ornamenter maledes med sort Fernis som Silhuetter paa Lerets rødbrune Grund. Dette var delvis sket under Paavirkning fra Nabobyen Korinth og fra den joniske Keramik paa Lilleasiens Kyst og Øerne. Den sortfigurede Teknik i Forbindelse med et i Modsætning til tidligere Tidens Skik mere fortællende Indhold i Billederne

var karakteristisk for det 6. Aarhundrede, indtil Forholdet i teknisk Henseende i Aarene omkring 530 vendtes aldeles om, saaledes at Vasernes Figurer og Ornamenter udsparedes i den fernisdækkede Overflade og stod i Lerets lyse Farve, og der skabtes den Illusion, at de virkede i Dybden bag den sorte Flade. Samtidig ændredes delvis den gamle Maade at angive Detailler paa, idet man foruden tidligere Tidens Indridsning begyndte at anvende Relieflinier udført med den sorte Fernis, ofte i fortyndet brunlig Tilstand. Det sortfigurerede Vasemaleris Anvendelse af Dækfarver, rodt og hvidt, fortsatte endnu nogen Tid.

Fra denne Brydningstid i teknisk Henseende hidrører Antiksamlingens nye Kylix, den græske Betegnelse for en saadan Drikkeskaal paa Fod med to Hanke (Fig. 25). Den har en anselig Størrelse, maaler i samlet Højde 12,5 cm og i Diameter 33,6 cm, saaledes at den har kunnet rumme en betydelig Mængde af den med Vand blandede Vin, hvortil den var bestemt. Med den Position, Keramikeren i det 6. Aarhundrede var kommet til at indtage, var det blevet et naturligt Udtryk for den kunstneriske Selvbevidsthed saavel hos Pottemageren som hos Vasemaleren af og til at signere deres Arbejder. Denne Skaal bærer saaledes indvendig Indskriften: »Chachrylion udførte (mig)«. Chachrylion er en fra adskillige Skaale kendt Pottemager, der samarbejdede med forskellige Vasemalere, og søger man nu blandt disse efter den Vasemaler, der har malet denne Skaal, maa man i Mangel af Signatur bygge paa Figurstilen. Denne Stil er imidlertid saa særpræget, at man uden Toven standser ved Oltos, en af de forende Malere fra Slutningen af 6. Aarhundrede, hvis Navn vi kender fra to af ham signerede Drikkeskaale i Berlin og Tarquinia. Han specialiserede sig som saa mange netop af denne Tids Vasemalere i Dekorationen af Drikkeskaale, og der kendes i vore Dage foruden andre Vaseformer henvend hundrede hele eller fragmenterede Drikkeskaale, der er fra Oltos' Haand. Han horte til den ældste Generation af de Vasemalere, der malede med røde Figurer. Indledningen til denne Teknik plejer man at sætte i Forbindelse med den Maler, hvis egentlige Navn er ukendt, men som efter en Pottemagersignatur paa hans Vaser kaldes Andokides-Maleren. Som overalt, hvor Talen er om kunstnerisk Fornøjelse, er der naturligvis heller ikke ved Indførelsen af den rødfigurerede Teknik Tale om et skarpt Skel; det gamle er afviklet over et længere Tidsrum. Andokides-Maleren har saaledes malet nogle Vaser med sorte, andre med røde Figurer; undertiden har han ligesom Oltos, der ved Ensartethed i Stil og Motivvalg uden Tvivl maa opfattes som hans Elev, malet baade sorte og røde Figurer paa den samme Vase. Saaledes har Oltos malet en Række Skaale, hvis indvendige Billede er sort, de udvendige røde. Med det store Materiale, der er bevaret fra Oltos' Haand, og hvis Sammenstilling i første Række skyldes vor Tids – og forøvrigt alle Tidens største Kender af attiske Vaser, den engelske Arkæolog J. D. Beazley, kan man med nogenlunde Sikkerhed fastslaa Udviklingen i hans Kunst, der har strakt sig over en lille Menneskealder, fra ca. 530 til omkring Aarhundredets Slutning. Da han var blandt Pionerne for den nye Teknik, falder det helt naturligt, at de Vaser, der bærer baade sorte og røde Figurer, henføres til hans ældste Periode, og fra disse spores saa den videre Udvikling. Skal man nu her søge den nye Kylix placeret for saaledes at kaste Lys over den i kunstnerisk og historisk Henseende, er der tre Grupper af

Fig. 26. Inderbillede af Skaalen Fig. 25. Poseidon.

Oltos' Arbejder, hvortil man maa søge Tilknytning, for det første den nævnte Gruppe af Vaser med baade sorte og røde Figurer, i dette Tilfælde Drikkeskaale af den Kategori, der efter de ondtalværgende Øjne, hvormed deres Yderside er dekoreret, almindeligt kaldes Øjenskaale, for det andet Drikkeskaale, som udelukkende bærer røde Figurer, og endelig Vaser af andre Former. Til den nye Skaals Stilling i Forhold hertil bidrager mange Enkeltheder. Dens Form er den for de attiske rodfigurerede Skaale gængse, en rund Skaal, hvis Overflade ikke som de ældre Skaales ved en Profilering er delt i Felter til Anbringelse af flere Billedfriser paa Ydersiden. Overfladen er ligesom glattet ud, og det betyder, at den billedmæssigt tillader ubrudt Udnyttelse af Skaalens Yderside. Selve den ret dybe Skaal er anbragt paa en cylindrisk Fod, der forneden gaar over i en ret svær plan Staafflade. Det hele keramiske Produkt er udført med en overlegen Elegance, der gør det fuldt forstaaeligt, at det bærer Pottemagerens Signatur.

Fig. 27. Udvendigt Billede paa Skaalen Fig. 25. Satyrer og Mênade.

Indvendig i Skaalen er Billedfeltet cirkelrundt og afgrænset af en Cirkellinie, der er udsparet og staar i Lerets Farve. Med stor Sikkerhed er Tilpasningen til Feltet opnaaet ved Anbringelse af en enkelt Figur, Havguden Poseidon i Bevægelse mod højre (Fig. 26). Han bærer en lang folderig Dragt, en Chiton, og derved en Kappe, et Himation; med højre Haand holder han sin Trefork og med venstre en Fisk. Desværre mangler i den ganske vist sammensatte, men ellers usædvanligt velbevarede Skaal det Parti, der har vist Poseidons venstre Arm, men Figurens Bevægelse, det tilbagedrejede Hoved og Klædedragtens stiliserede Foldkast i Forbindelse med Treforkens og Fiskens Anbringelse udgør en kompositorisk Helhed af stor Virkning, og Billedets Karakter foroges ved den røde Farve, der er anvendt til Treforken og Kransen om Poseidons Haar, i Forbindelse med de smaa indridsede Linier, der med stor Finhed skaber Forhaarets Spiralkroller.

Af Skaalens Yderside viser Forsiden, det vil sige den Side, der er vendt mod Skaalens Benytter, naar Inderbilledet vender rigtigt, en Mênade mellem to Satyrer, der strækker Armene frem mod hende (Fig. 27). Ogsaa her er opnaaet en fin Balance i Kompositionen, idet Mênaden med venstre Haand trækker Satyren til højre i Skægget, medens hun, idet hun løber, løfter op i sin Dragt med højre Haand, og Satyren til venstre holder et Drikkehorn. Kompositionens Sikkerhed understøttes ogsaa her af den fine Tegning af Detailler og Anvendelsen af den røde Dækfarve til Mênadens Haarbaand og Armringe samt Satyrernes Haarkranse og deres Haler.

Den anden Side viser en mytologisk Scene, et Udsnit af den i Billedkunsten saa

Fig. 28. Udvendigt Billede paa Skaalen Fig. 25. Kentaurskamp.

yndede Kamp mellem Kentaurene og de nordgræske Helte, Lapitherne (Fig. 28). Vasemaleren har her, som det var almindeligt paa denne Tid, forklaret sit Billede ved Indskrift. Ovenover Krigerens Hjelm staar hans Navn, Kaineus; nu mangler dog et lille Stykke af Randen, saaledes at Bogstaverne »ain« ikke ses. De to Kentaure holder i deres tilbagestrakte Arme hver en stor Sten for at slynge den imod Kaineus, som, bevæbnet med Harnisk, Hjelm og Benskiner, med højre Haand griber Hæftet paa sit Sværd og med venstre Arm støtter sig til sit runde Skjold, hvis Mærke er en Fugl med en Orm i Næbbet. Ogsaa her skaber de to symmetrisk anbragte Kentaure vendt mod Helten, der er sunket i Knæ, en helt naturlig Balance i Billedet. Medens Monstret i Kaineus' Chiton, som han bærer under sit Harnisk, saaledes at dens nederste Parti ses, er udført med den sorte Fernisfarve, er ogsaa her andre Enkeltheder angivet med rød Farve: den Rem, der holder Sværdsmeden oppe, Kentaurenes Sten og deres Hestehaler.

Under og ved Siden af hver Hank er et stort Palmetteornament, bestaaende af syv Palmetter, alle indrammede af Ranker, der fortsætter i symmetrisk anbragte Blade og Spiraler (Fig. 29).

Figurstilen viser de for Oltos særligt karakteristiske Træk. Hans Menneskeskikkelser er ret smaa, med korte og svære Lemmer, de er en Kende rundryggede, men dette skaber ved den overlegne Sikkerhed, hvormed Figurene er udført, en yderst virkningsfuld Helhed. Karakteristisk er endvidere Mundens nedadkrummede Linie, Næsens Form, der ogsaa udenfor Kentaurers og Satyrers Kredts har en Tilbøjelighed til Braknæse. Endelig er ogsaa Hænderne og de lange flade Fødder af en særpræget Form.

Begge Figurscener paa Skaalens Yderside er meget karakteristiske for den Pe-

Fig. 29. Udvendt Hankparti med Palmetter, af Skaalen Fig. 25.

riode, hvorfra de stammer. Scenen med Mænaden og de to lystne Satyrer er i Oltos' Opfattelse et meget rammende Spejlbillede af den Friskhed og muntre Umiddelbarhed, der endnu kendetegnede Livet i Athen i 6. Aarhundrede, inden Perserkrigenes Manen til Alvor skabte den mere akademiske Torhed, der igennem 5. Aarhundrede prægede Vasemaleriet. Scenen med Kaineus var som nævnt ogsaa et yndet Motiv. Detaillert Beskrivelse af Kampen mellem Kentaurer og Lapither kendes ikke fra Homer eller andre gamle episke Digte, selv om Kampen i Forbigaaende nævnes, og den specielle Fortælling om Kaineus, der var usaarlig, og derfor maatte overmandes og begraves under store Sten eller Træstammer, kendes i Litteraturen nu kun fra sene mytologiske Samlinger. Men at Historien har været Almeneje i det 6. Aarhundrede ses af Billedkunsten; saaledes forekommer den bl. a. paa den berømte François vase i Florens fra Aarhundredets første Halvdel; men her og andetsteds er det kun den ene Kentaur, der holder en Sten; den anden vil slynge en Træstamme mod Kaineus. Naar Oltos lader begge Kentaurer holde en Sten, er det maaske af Hensyn til Billedets Symmetri, der aabentbart ved denne Vases Udførelse har ligget ham paa Sinde. Her kan man iøvrigt ikke frigøre sig for Indtrykket af, at han bevidst har ofret mest paa Udførelsen af Scenen med Satyrerne og Mænaden som Skaalens Forside.

Vil man nu derefter søge at knytte denne Kylix til Oltos' andre Arbejder, vil man se, at den i visse Henseender er meget beslægtet med de ovenfor nævnte Øjenskaale med sortfiguret Inderbillede, hvor man netop svarende til dens Poseidonfigur træffer Gudfigurer, baade Poseidon, Dionysos og Hermes udført i sortfiguret Teknik, som i Figures Stilling og Klædedragtens stiliserede Foldekast kommer den meget nær.

Fig. 30. Inderbillede af Drikkeskaal. Dionysos. Vatikanet

En Øjenkylix i Heidelberg viser saaledes en sort Poseidonfigur med Trefork og Fisk, og ligeledes en Øjenkylix i Museet i Altenburg. En sort Dionysosfigur i tilsvarende Stilling og med et Drikkehorn i venstre Haand findes paa en Øjenkylix

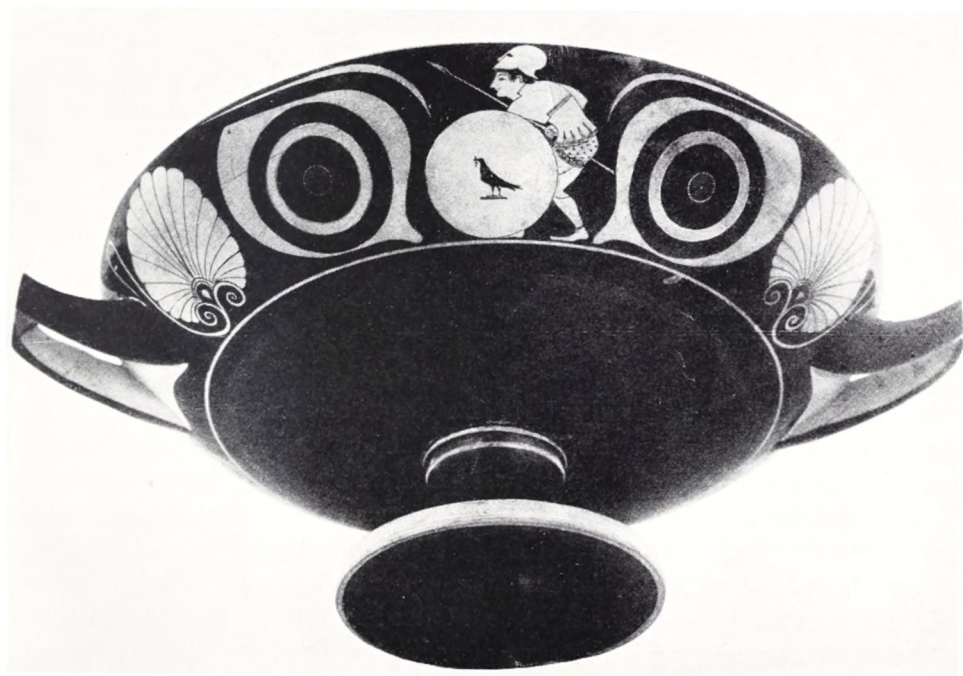

Fig. 31. Udvendigt Billede af Skaalen Fig. 30.

Fig. 32. Drikkeskaal af Oltos. S sammensat af Fragmenter i seks Museer.

i Vatikanet (Fig. 30), og foruden det nære Slægtskab med Poseidonfiguren paa vor rødfigurede Kylix findes paa Vatikanets Skaal udvendigt paa hver Side mellem Øjnene en Kriger, der er meget nær beslægtet med Lapithen i Scenen med Kentaureerne. Den ene af Krigerne paa Vatikanets Skaal bærer endda et rundt Skjold, hvis Mærke ganske som paa Lapithens Skjold er en Fugl med en Orm i Næbbet (Fig. 31). Der er da ikke Tvivl om, at vor rødfigurede Kylix horer meget nøje sammen med disse tidlige Skaale, som Oltos har udført med blandet Teknik.

Soger man nu indenfor den Gruppe af rødfigurede Skaale, vi har bevaret fra Oltos' Haand, er der især to, der kommer den nye Skaal nær. Paa Forhaand giver de sig til Kende som tidlige, dels ved ligesom den nye at vise en ganske enkel Figur-

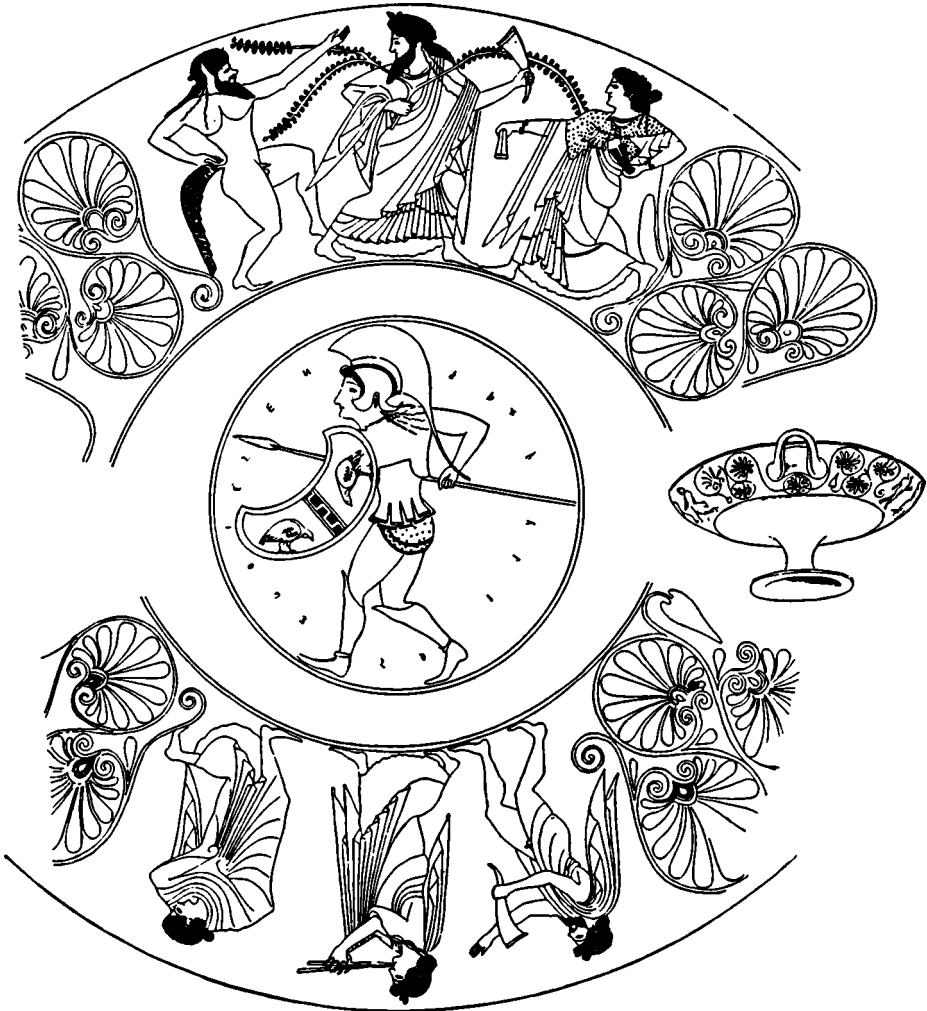

Fig. 33. Drikkeskaal af Ol'os. British Museum.

komposition uden det store Antal Figurer, Ol'os paa et senere Tidspunkt med den skiftende Mode opererer med, dels ogsaa ved den Anvendelse af rød Dærfarve til Detailler, der efter alt at domme er noget, Ol'os efterhaanden er gaaet bort fra. Den ene Skaal er med overordentlig Skarpsindighed rekonstrueret af J. D. Beazley af Fragmenter, der befinder sig i seks forskellige Museer, Villa Giulia i Rom, Florens, Heidelberg, Braunschweig samt Baltimore og Bowdoin College i Amerika (Fig. 32). Her ses paa den ene uvendige Side to Satyrer nøje beslægtet med dem paa vor nye Kylix, medens Stilen for Mænadens Vedkommende og Figurerne paa Skaalens modsatte Side mere bringer Poseidonfiguren i Erindring. Det store Palmettemonster paa denne sammenstykkede Skaal er ganske svarende til det, der ses paa vor nye Skaal. Den anden hermed stærkt beslægtede rødfigurede Skaal findes i British Museum (Fig. 33), hvor Inderbilledets Krieger bringer Lapithen i Erindring, medens Ydersidens Dionysos svarer til

Fig. 34. Amphora af Pottemageren Pamphaios og Oltos. Louvre.

Fig. 35. Fragment af Amphora af Andokides-Maleren. Orvieto.

Poseidon, ligesom Satyren paa denne er stærkt beslægtet med Satyrerne paa de to andre. Ogsaa her er Palmettemonstret nøje tilsvarende. Naar man endelig dertil fojer, at begge disse Skaale ligesom vor er signeret af Chachrylion, er der ingen Tvivl om Samtidigheden.

Blandt de faa Vaser af andre Former, der er henført til Oltos, er der næppe heller Tvivl om, at i hvert Fald en Amphora i Louvre (Fig. 34), der bærer Pottemageren Pamphaios' Signatur, i Tid staar vor Kylix meget nær. Satyrerne og Mænaderne paa de to Vaser er af samme Stil og Karakter, Palmettemonstrene paa Amphoraens Sider svarer til Hankpalmetterne paa Skaalen, og dertil kommer, at Palmetterne paa Amphoraens Munding svarer nøje til Palmetterne paa den ovenfor omtalte Øjenskaal med blandet Teknik i Vatikanet.

Resultatet bliver da, at den nye Kylix naturligt gaar ind i Rækken af Oltos' ældste Arbejder i de forskellige Kategorier og altsaa er fra 520'erne f. Chr., og der er ingen Tvivl om, at den maa henregnes til hans aller fortrinligste Arbejder. Hans Billedmotiver, som de viser sig paa denne Skaal, er hans Tids Fælleseje; fra Oltos selv kendes i vore Dage ikke andre Fremstillinger af Kampen mellem Lapither og Kentaurer, men Satyrer og Mænader er almindelige. Oltos er antagelig her direkte under Indflydelse af sin Læremester, Andokides-Maleren. Et af Andokides-Malerens bedste Arbejder, en Amphora i Orvieto, bærer saaledes et Billede af to Satyrer, som meget kan tyde paa, at Oltos direkte har haft for Øje (Fig. 35). Der er i alt Fald ingen Tvivl om, at de samtidige Vasemalere i Athen ikke blot har paavirket hinanden, men ogsaa har arbejdet sammen og har færdedes ud og ind i hinandens Værksted.

Fig. 36. Luftfotografi af gravpladsen ved Lindholm. — Fot. : Flyvevåbnet.

LINDHOLM

EN GRAVPLADS FRA YNGRE JERNALDER OG EN BOPLADS FRA TIDLIG MIDDELALDER

Af THORKILD RAMSKOU

VED Lindholm vest for Norresundby ligger der et Højdedrag, der nu går under navnet Lindholm Høje.

At der på dette højdedrag ligger en gravplads fra jernalderens slutning, har været kendt siden 1889. Et års tid i forvejen havde en sandflugt afdækket 3 ovale stenkredse, der på den daværende ejers foranledning blev undersøgt af assistent ved Nationalmuseet Kristian Bahnson. Ved samme lejlighed foretog han mindre provegravninger rundt om i terrainet og afdækkede yderligere 4 skibssætninger og et antal små brandgrave, men ingen af dem gav større fund. Kun så meget blev man klar over, at det måtte dreje sig om en gravplads fra slutningen af oldtiden. De stensatte grave fik ikke lov til at blive stående ret længe. Stenene var dengang som nu et eftertragtet materiale, der hurtigt blev fjernet af entreprenante mennesker.

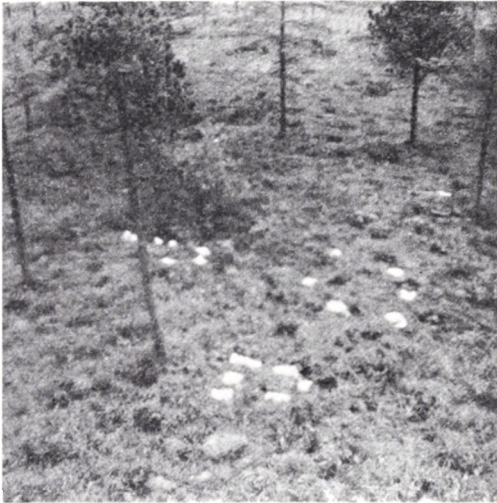

Fig. 37. Grave markeret med kridtpletter for udgravningen. — Fot.: Marseen.

Bedre gik det ikke med de grave, der i årene 1895–96 blev blotlagt af en amatørarkæolog, frk. Augusta Zangenberg. Hendes udgravninger foregik på et andet sted på højdedraget, og her viste det sig, at gravene, som iøvrigt var af samme karakter som de af Bahnson undersøgte, var dækkede af flyvesand, op til en højde af $15\frac{1}{2}$ fod, hvad hun skrev i sin indberetning til Nationalmuseet. — Hun søgte at få de afdækkede grave fredede, men forhandlingerne gik for langsomt, og atter blev stenene forvandlede til vejmateriale.

Det var sikkert også i højere grad stenene, end det var interesse for arkæologi, der var baggrunden for den

annonce, som i maj 1898 indrykkedes i Aalborg Stiftstidende: »*Lindholm Høje*. ca. 9 Tdr. Land med deri værende talrige og sjældne Oltidsmindesmærker, *onskes solgte*. Henvendelse til N. Andersen, Lindholm Mollegaard.«

Der skete dog det heldige, at arealet blev købt af plantageejer A. F. Lassen. Han tilplantede arealet og tilskodede d. 20. maj 1901 Nørresundby kommune stedet med de klausuler, at det skulle henligge som grønt område, og skulle gravene nogensinde undersøges, skulle det ske ved Nationalmuseet.

Herefter blev der ro om stedet, indtil okkupationen kom og tyskerne slog sig ned på Lindholm høje, fristede af den vide udsigt. Herved kom stedet atter i søgelyset, og efter okkupationens ophør var det påny en arkæologisk interesseret privatmand, der gjorde en indsats. Hidlokket af rygter om, at der i tyskernes løbegrave skulle være gjort oldtidsfund, begav fabrikant Marseen fra Ålborg sig op på Lindholm høje. Der så han i løbegravene enderne af store sten stikke ud af det klare flyvesand, og han blev klar over, at det måtte være den store gravplads, som man havde konstateret i 90'erne, der viste sig på denne måde. For at indkredse gravpladsens udstrækning, undersøgte han hele terrainet på den måde, at han med en stålstang lokaliserede, hvor der var sten, og markerede stederne med en klump kridt (fig. 37). Det viste sig da, at de samlede sig i spidsovaler i retning nord-syd, foruden at der selvfølgelig var en del sten, der ikke lod sig indordne i noget system. Men at der, som allerede frk. Zangenberg havde formodet, var en større samlingstensatte grave, skibssætninger, var klart. Marseen gik da til museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg Historiske Museum, hvem det lykkedes at gøre Nørresundby kommune i den grad interesseret, at den søgte arbejdsministeriet om og fik bevilget økonomiske midler til som nødhjælpsarbejde at fjerne flyvesandlaget og derved blotlægge de konstaterede skibssætninger til nøjere arkæologisk undersøgelse. Meningen er da,

Fig. 38. Udsigt over gravpladsen.

at de stensatte grave, når undersøgelsen engang er slut, skal indgå i et parkanlæg, således som det blev bestemt i 1901.

Den arkæologiske side af sagen, der jo er den væsentlige, blev overdraget Aalborg Historiske Museum, hvis konservator Sylvest Grantzau forestår det daglige arbejde, under tilsyn af Nationalmuseet repræsenteret ved forfatteren.

Udgravningerne begyndte i slutningen af oktober 1952, og det er resultaterne af det første års gravninger, der i det følgende gives en kort redegørelse for.

Snart skulle det vise sig, at vi havde givet os i kast med en opgave af meget større dimensioner, end der fra først af var regnet med. Der lå nemlig en boplads fra tidlig middelalder i flyvesandet ovenover gravpladsen, og denne boplads skulde der selvfølgelig gores rede for, for gravene kunde undersøges.

For gravpladsen blev anlagt, var højdedraget som nævnt en almindelig morænebakke, dækket af muldlag. Imidlertid ser det ud til, at samtidig med at stedet blev taget i brug som gravplads, satte en sandflugt ind, som vedvarede så længe, der blev anlagt nye grave. Dette kan tyde på, at sandflugten er sat i gang ved menneskelig aktivitet. Men endnu er det ikke klart, hvorfra alt det meget sand er kommet, om det blot er vestsiden af bakken, der er blæst om på østsiden, eller om vinden har transporteret sandet over længere strækninger. Kun er det klart, at sandflugten er vestenvindens værk. En veritabel klit af flyvesand, ved bakkens top ca. 4 m tyk, strækker sig mod øst, hvor sandlaget kun er ca. 1 m. Omend alt dette sand på mange måder besværliggør udgravningerne, må vi alligevel være taknemmelige for det, da på grund heraf adskillige detaljer er bevarede, som ellers vilde være gået tabt, og som ikke kendes fra tilsvarende gravpladser.

På den hidtil udgravede del er der ialt fremkommet 119 grave, af hvilke de 115 er brandgrave og de tre skeletgrave, som efter al sandsynlighed er yngre end brandgravene. På en enkelt undtagelse nær er alle brandgravene brandpletter. Omend de i det ydre kan afvige meget fra hinanden, er der dog visse træk, der er fælles. For det første er det ikke noget sted konstateret, at den døde kan være brændt, hvor graven er anlagt; ligbrændingen har fundet sted på en ihvertfald forelobig ukendt plads. For det andet har gravgodset, hvor der findes noget, været med på ligbålet og er sammen med de rensede knogler transporteret fra brændingsstedet til gravpladsen. Det har også vist sig, at det ritual, der har udspillet sig ved gravlægningerne, ikke har været konstant. Der har således i nogle tilfælde først været brændt bål dér, hvor bisættelsen skulde finde sted. Det almindeligste er imidlertid, at de brændte ben og gravgodset blev lagt direkte på jorden og derefter dækket med et lag jord på 5–10 cm tykkelse. I adskillige tilfælde er der derefter blevet brændt bål ovenpå det beskyttende jordlag, hvad der ses af de trækulsflager, der kan ligge hen over brandpletten. Som led i begravelsesritualet må det også betragtes, når der i henved $\frac{1}{4}$ af gravene er sat et lerkar ovenpå brandpletten. Disse lerkar har aldrig været med på ligbålet, hvorfor de vel ikke kan regnes med blandt de egentlige gravgaver. Meget ofte kan disse »rituelle« lerkar indeholde brændte knogler.

Endnu mere kompliceret stiller det sig med gravenes ydre anlæg, idet kun 37 grave var brandpletter uden nogen markering. Resten var omgivet af stensætninger af følgende former: 1 var cirkelformet, 2 firkantede, 8 trekantede, 18 ovale og 47 var skibsformede. På nær de ovale grave er det velkendte typer, som kendes fra lignende gravpladser. De ovale grave varierer i længde fra 2,5 m til 3,00 m og er som regel sat af sten i kun et lag, lagt på, hvad der dengang var overflade. Brandpletten ligger på bunden, og hvad der kan være af rituel brænding for og efter bisættelsen holder sig indenfor stenrammen, der til slut er blevet fyldt med jord til stenenes overkant. Den færdige grav har altså fremtrådt som på fig. 39.

Den her viste grav frembyder et særtræk, idet der i fyldens overflade er anbragt en klump skrivekridt. Det er fundet i kun 6 grave ialt, og fem af dem ses af deres indhold at være kvindegrave. Det ser ud som om kridt har spillet en større rolle ved gravlægningerne, end vi nu kan se, for i den vestlige udkant af gravpladsen fandtes en dyng kridt, ca. 2×2 m og 0,50 m tyk, der må være hentet i hvert fald 2 km borte, det nærmeste sted, hvor der findes kridt nogenlunde tæt under overfladen.

Trekantede grave er ganske vist velkendte andre steder fra, men de her fundne er alligevel afvigende fra normalen. De 5 er kun markerede med sten i vinkelspidserne. En har haft større sten i vinkelspidserne, men siderne var sat med håndstore marksten. Nogle af disse var dog forsvundet allerede i oldtiden ligesom de større sten, der havde efterladt mærker i jordoverfladen. De to sidste trekanter var som de fleste af pladsens grave sat med sten af betydelig størrelse, men med en stor bautasten i midten ved siden af brandpletten med et lerkar ved siden af.

De hyppigste indramninger af brandpletten er dog skibssætninger, 47 ialt, i størrelse varierende fra 2,50 til 23 m. Alle ligger de nogenlunde i nordsydlig retning, og brandpletten findes som regel i den nordlige tredjedel. Som sædvan-

Fig. 39. Oval stengrav med kridt.

lig er den lagt direkte på jordoverfladen. Her er måske forklaringen på, at man sjældent i de hidtil fundne skibssætninger i Danmark er stødt på den egentlige grav, men kun på den omgivende stensætning. Hovedparten af skibssætningerne er, som det fremgår af billederne, sat af ret store sten, der gennemgående er 0,75 m høje. Helt ejendommelig er den kun 2,50 m lange skibssætning fig. 41, der har haft fire større sten, en i hver bredside og en i hver stævn, men som ellers kun er sat af håndsten.

Kun godt $\frac{1}{3}$ af gravene ligger på den oprindelige overflade. Resten ligger i varierende højde oppe i flyvesandet. Det er dog ikke sådan, at man blot ved at måle sandlagets tykkelse under graven kan bestemme dens relative alder, da klittens mægtighed er varierende. Man må nemlig regne med, at skiftende vindretninger og ændrede læforhold ved nyopstillede grave kan have gjort sig gældende på de forskellige steder på gravpladsen. Det har således ikke været muligt endnu at udskille nogen gravform som ældre end andre, idet man f. eks. kan finde de ovale grave i højere lag end skibssætningerne, hvis stævnsten omvendt kan findes oveni de ovale grave. Og de nøgne brandpletter findes allevegne. Kun hvor gravene direkte går ind over hinanden, kan man altså være sikker på, at de der ligger i højere niveau er yngst. Oplysende herom er f. eks. forholdene om den 23 m lange skibssætning fig. 42, der er anlagt på oprindelig overflade. På et vist tidspunkt, formodentlig ret kort tid efter, at den er blevet anlagt, har man ryddet den for stenene, af hvilke kun een fandtes på plads. Resten kunde ses som mærker i oldtidens muldflade. Den har måttet vige pladsen for de fem mindre skibssætninger, der ligger ind over den, og som alle ligger på et ca. 10 cm. tykt

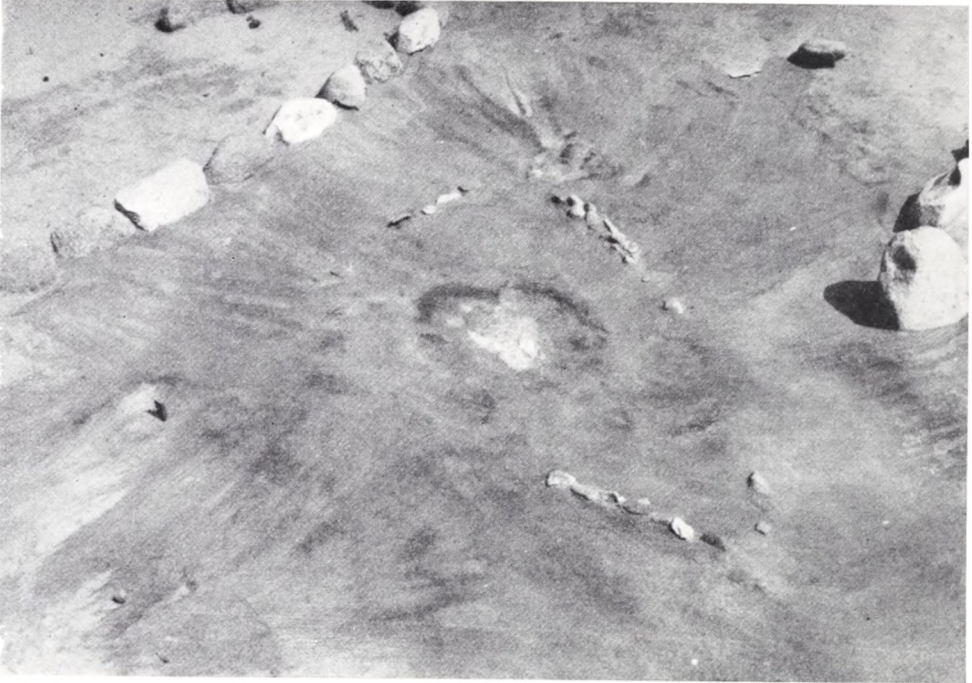

Fig. 40. Trekant sat af småsten.

lag flyvesand. Disse er igen på et vist tidspunkt blevet plyndrede for sten, og den sydligste af dem er overlejret af en tuedækket brandplet, nu med to sten ved tuens fod. I 0,50 m højere niveau lå ind over den store skibssætnings ostræling to brandpletter, der altså er det fjerde lag grave i dette kompleks.

Er vi blevet en del oplysninger rigere hvad angår gravenes indretning, er det til gengæld småt med fund af egentlige oldsager. Ganske vist har de døde fået gravgods med, men sjældent i større mængder. Som regel indskrænker det sig til lerkar, nogle glasperler, en kniv og nogle nagler af jern. Våben er slet ikke påtruffet, så ingen af gravene kan med sikkerhed siges at være mandsgrave. Derimod er der i 12 grave fundet tenvægte af brændt ler. Så mange kvindegrave må der i hvert fald være, og det har vist sig, at der ikke er nogen gravform, der specielt er forbeholdt kvinderne. De kan findes i såvel de store skibssætninger som i de små uanselige brandpletter.

Gravene er imidlertid ikke så fattige, som de ved første øjekast kan gøre indtryk af. Konservator ved Zoologisk Museum, Ulrich Mohl-Hansen, har velvilligst undersøgt nogle af knogleresterne fra en del af gravene, og denne undersøgelse har vist, at der har været givet de døde forskellige husdyr med. Disse dyr er blevet brændt på bålet sammen med den døde, for knoglerne ligger blandet sammen. Almindeligst er det at finde hundeknogler; men også får er ret hyppigt forekommende, ligesom hest kan findes. Endnu er langt fra alle knoglerne undersøgt, men dog tilstrækkeligt til at vise, at dyrekogler i gravene er et gennemgående træk. – Kun i to af de grave, hvor knoglerne er blevet undersøgt, er der

Fig. 41. Lille skibssætning af småsten.

fundet brændte ben i de lerkar, der har stået over graven. Den ene var en brandplet, der kun havde to små jernsøm som gravgods, og den anden var en oval stensat grav med lidt rigeligere gravgaver. På bunden lå brandpletten, kun dækket af lidt sand og herover resterne af et bål, og i midten af det et større rundbuet lerkar, der indeholdt knoglerne.

I begge de to grave var det menneskeknogler, der lå i lerkarrene. Hvorledes dette skal forstås er ikke ganske klart, men der er vel kun to løsninger. Den ene er, at man har gemt lidt af den dodes knogler fra den egentlige bisættelse, for at lægge dem over graven. Den anden mulighed er, at der er tale om menneskeofring i forbindelse med begravelsen. Men det bliver ikke opklaret før heldige fund kan vise, om det under lignende forhold drejer sig om resterne af to individer, eller om det virkelig kun skulde være fra een person.

At der er fundet så få oldsager er højst uheldigt, når vi kommer ind på spørgsmålet om gravpladsens nøjagtige alder. Endnu er kun få af de fundne genstande konserverede. Det er derfor muligt, at der senere vil fremkomme ting, der kan hjælpe med til at løse dateringsspørgsmålet. Vi har dog allerede nu en hjælp i lerkarrene. De er gennemgående af den rundbugede type, der kommer frem i slutningen af germansk jernalder, og som i Nørrejylland ligefrem bliver en ledelform for vikingetiden. Foreløbig giver de det hovedindtryk, at gravpladsen i tid ligger omkring 800, altså ved vikingetidens begyndelse. Iovrigt er der kun i tre af gravene fundet ornamenterede genstande, der nogenlunde lader sig datere. Resterne af to skålformede spænder viser hen til tiden omkring 800, ligesom lerkarrene, og i en tredje grav fandtes resterne af et armbånd med en stempelorna-

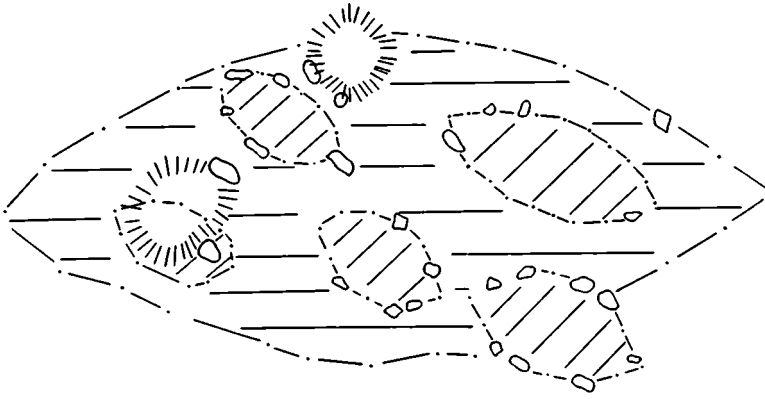

Fig. 42. Plan af grave i forskelligt niveau.

mentik fra samme tid. Det er så heldigt, at netop i den sidste grav fandtes også håndtaget til en kniv med runeindskrift. Det er af hjortetak og omkring den tykke ende er det ornamenteret med dybt indgravede cirkler med markerede centrer. Ned ad siden står en todelt runeindskrift, hvis første og sidste del er skrevet med enkeltkonturer, midterpartiet med dobbeltkonturer udfyldt med ornamentale prikker. Anders Bæksted, der har indskriften til tolkning, udtaler sig foreløbig således om den: »Det lille benstykkets to indskrifter er, efter runeformerne at domme, sandsynligvis ikke ristet af samme mand. Første indskrift læses *s i k a s u a i a* og disse runer har ikke ladet sig tolke. Anden indskrift læses rimeligst: *þ u r u f i r i þ i l i k a þ i*, i. e.: *þorfríði líkaði*; [N.N.] *polerede* (i. e.: tilglattede knivskafte eller kniven) *for þorfríðr*. Jfr. den fyldigere redegørelse, som vil fremkomme i *Acta Archaeologica* vol. XXIV«.

Ved denne gennemgang af gravpladsen er der to forhold, der springer i øjnene. Det ene er den kolossale ligeegyldighed, der er udvist ved gravenes indbyrdes placering, som synes at vise, at brandpletterne ikke kan have haft nogen markering over jorden. På samme måde kan man se skibssætningernes sten være placerede oven i brandpletterne, og i nogle tilfælde står deres stævnsten oven i ovale sten-satte grave, hvis eksistens man ikke kan have været uvidende om på det tidspunkt, da skibssætningen blev rejst. Denne mangel på respekt for ældre grave er ret forbavsende. Fuldstændig på linie hermed er det, at man ikke har undset sig for at fjerne sten fra dem, øjensynlig for at bruge stenene til at bygge nye grave med. Eller man har helt sløffet gravene, som tidligere omtalt. Forholdet er så grelt, at lidt over 77 % af de hidtil fremdragne grave er plyndrede for sten, allerede medens gravpladsen endnu var i brug. Ved første øjekast kunde det se ud, som vi her finder udslaget af endnu et utiltalende karaktertræk hos vore forfædre: dovenskab, men måske har det en anden forklaring. Nu er det småt med samtidige skriftlige overleveringer om, hvilke tanker vikingerne gjorde sig om ligbrændingen. Men visse fingerpeg har vi dog, selv om de stammer fra så sen en kilde som Snorre. I *Ynglingatal* fortæller han, at det er Odin selv, der har givet anvisning på, at de døde skal brændes, og det gods, der brændes med dem på bålet, skal de nyde godt af i den anden tilværelse. Asken skulde man blot grave

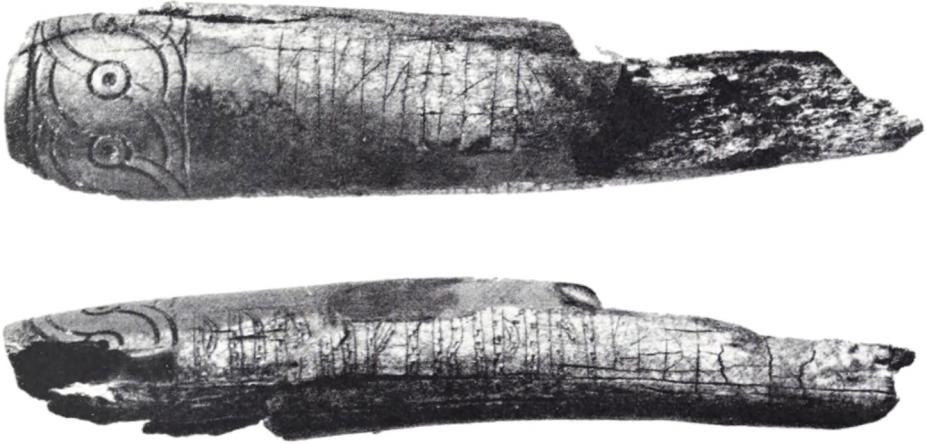

Fig. 43. Knivskaft med runer. 1 : 1,5.

ned eller strø i havet, og efter dem, der var det værd, skulde man rejse bautastene. Samme sted kap. 23 fortælles om kong Hake, der selv udrustede et skib til sin sidste færd. Han lod det fylde med lig af mænd, der var faldet i slaget, og med gods og guld. Doende lod han sig bringe ombord, lod skibet sætte i brand, og for fulde sejl stod han ud på det åbne hav, der opslugte hans aske. På samme måde blev Balders lig sat til sos i et brændende skib —.

En samtidig kilde, ovenikøbet et øjenvidne, har vi dog. Det er araberen Ahmed Ibn Fadhlān der i året 922 i Rusland traf på svenske vikinger, og som i en rejsebeskrivelse har nedfældet, hvad han så af mærkværdigt. Angående vikingerne har Ibn Fadhlān særlig skrevet om deres begravelsesmåde; øjensynlig fordi den var så vidt forskellig fra, hvad han var vant til. Han skriver: »Hvis det er en fattig mand (der er død) laver man ham en lille båd, lægger ham deri og brænder den«. Desuden har han det held at overvære en rigmands begravelse, som han giver en detaljeret beskrivelse af. Den rige mand blev brændt i sit skib under udfoldelse af et stort ceremoniel, der blandt andet omfattede både dyre- og menneskeofringer, foruden at han medgaves jordisk gods i stor målestok. Medens Ibn Fadhlān overværede brændingen, talte han ved hjælp af sin tolk med en af vikingerne, der sagde: »Araberne er tåber fordi de tager dem, der er dem kærest og som de agter mest, og kaster dem i jorden. Så æder de jord, krybende dyr og orme. Vi derimod brænder dem på et øjeblik, og så kommer de straks på timen i paradís.«

Disse to beretninger, Snorres og araberens, hvor fjernt de end er hinanden i tid og rum, stemmer dog ganske godt overens, hvad hovedsagen angår. Den døde brændes, og hvad han skal have med sig i den anden verden, gives ham med på bålet, og brændingen er et middel til så hurtigt som muligt at hjælpe ham over

i den anden tilværelse. Der er dog een ting til, som ganske vist ikke er nævnt direkte i nogen af kilderne. Det er det, at ligbrændingen hindrer den døde i at gå igen. En gang brændt, og man kan ikke vende tilbage til graven. Den er ikke, som hvor der er tale om almindelig jordfæste, et sted hvor den døde holder til, og som han kan bruge som udgangspunkt for eventuelt gengangeri. Når den døde er brændt og alle ceremonier ved gravlæggelsen er tilborligt udført, er han borte og har ikke brug for sin grav mere. Dette er nok grunden til, at man eventuelt kunde kaste asken i havet. Og det er derfor muligt, at de mange stensætninger ikke så meget skal betragtes som mindesmærker, men mere som nødvendige foranstaltninger, der letter den døde hans sidste færd. Thi at skibssætningerne symboliserer dodeskibe kan der næppe være tvivl om. Og ud fra disse betragtninger får vi en rimelig forklaring på, hvorledes det kan gå til, at man kunde tillade sig at fjerne sten fra gravene for at anvende dem andetsteds. De havde jo udspillet deres rolle, så snart begravelsen var overstået.

Jeg har tidligere nævnt, at jernnagler og som er en hyppig bestanddel af gravgodset. Ofte tolker man dem som bevis for, at der blandt gravgodset har været et træskrin. Men der er også fremsat den formodning, at de skulle være rester af små både, der er forfærdigede med begravelsen for øje, netop som Ibn Fadhlān fortalte. En sådan speciel gravbåd behøver ikke at være samlet med særlig omhu. Blot den havde udseende af en båd, var det tilstrækkeligt. Det er jo nok at rejse sten i skibsform, for at den døde dermed kan sejle til den anden verden. Men i hvert fald i 5 tilfælde ser det ud til, at man foruden skibssætningen også har givet den døde en rigtig båd med, eller ihvert fald dele af en båd. I disse 5 tilfælde har brandpletten indenfor skibssætningen ikke haft den sædvanlige cirkulære form, men været spidsoval, skibsformet, op til 8 m lang. Og i disse tilfælde er der, spredt over hele brandpletten, fundet mellem 50 og 75 nagler og som, der lå mere eller mindre regelmæssigt. Disse både eller båddele er, synes det, brændt inden i skibssætningen, for den dodes brændte knogler er spredt ud over dem. Dette er vel tilfældet, hvor man har villet gøre det særlig godt for den døde.

Der er mange problemer, der knytter sig til denne gravplads, og som endnu ikke er løst. Vi ved ikke, hvorfor man pludselig slog sig ned ved Lindholm, og hvor man kom fra. Ikke at jeg tror, at man skal søge oprindelsen udenfor landets grænser. Dertil er det fundne materiale alt for ligt det, vi i forvejen kender, og gravpladsen har samme karakter i grundtrækkene som andre vendsysselske gravpladser fra samme periode. Et andet spørgsmål er, hvor man har boet. For en gravplads af sådanne dimensioner må være det negative spejlbillede af et ikke ubetydeligt bymæssigt samfund.

Ovenover gravene rejste der sig en bebyggelse, som har strakt sig langt ud over det område, der hidtil er undersøgt. Foreløbig er der fremdraget tomter af tre store huse. Den ene af dem, nordvestligst på udgravningsområdet, var defekt. Den lå i retning øst-vest og stammede fra et beboelseshus, idet der i østenden var rester af en lerbygget ovn med stensat indfyringssted. Iøvrigt har nordvæggen været båret af jordgravede stolper, men sydvæggen synes at have hvilet på en kraftig syld af sten.

Syd herfor lå resterne af et andet hus, 23 m langt. Heller ikke her var det

Fig. 44. Den østlige hustomt (fot.: Marseen).

muligt at følge væggen hele vejen rundt. For lidt over halvdelens vedkommende bestod den af en sammenhængende vægrille. På sine steder var den afbrudt af dybere stolpehuller, der antyder, at væggen kan have været af en lignende konstruktion som trelleborghusene, altså jordgravede planker, der har stået tæt op til hinanden, uden at det dog kunde ses, hvorledes deres indbyrdes forbindelse har været. På den nordlige langside var der ingen vægrille. Her fandtes kun stolpehuller. En mørkere stribe indenfor dem antyder gulvets formentlige afgrænsning. Ejendommeligt ved dette hus er, at der fuldstændig manglede kulturlag. Udover to jernringe og en lille ukarakteristisk okse fandtes der intet. Dette kan måske forklares ved, at huset ikke har været anvendt til beboelse, men har tjent som lade eller lignende. Heller ikke fandtes der spor af gulvbelægning. Og bemærkelsesværdigt var det, at ostgavlens vægrille i nord videde sig ud til en grube, der indeholdt resterne af et hestekranium. Det kan vel kun betragtes som en slags offer, gjort ved husets rejsning.

Det tredje hus, østligst i udgravningen, var et beboelseshus, 14 m langt. Væggene var markerede med kraftige stolpehuller og var svagt buede, nærmest ellipseformede. Huset er ret uregelmæssigt, idet vestgavlen er ca. 6 m, hvorimod ostgavlen kun er ca. 3,5 bred. Midt i huset lå to lange riller, der har rummet nedgravet træ. Det kan formodes, at de markerer forsiderne til et par jordbænke, for midt imellem dem fandtes ildstedet. I husets midtakse, ca. 3 m på hver side af ildstedet, har været to kraftige stolper, der vel har båret taget. Alt ialt er ligheden stor med husene i den ældre bebyggelse under Aggersborg, hvorom C. G. Schultz har skrevet i *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1949.

Var vi noget usikre med hensyn til alderen på den nedenunder liggende gravplads, er vi bedre farne med dateringen af den middelalderlige bebyggelse. Alle husene ligger på eet plan, der har ydet en stor mængde fund af dagligdags redskaber, knive, sakse, tenvægte, rester af keramik og klæberstenskår og, hvad der er vigtigst for dateringen: 11 monter. Deres typer er bestemt af overinspektør Georg Galster. Disse monter er: 1 fra Knud d. Store, slået i England, 1 fra Hardeknud, slået i Ålborg, 4 fra Sven Estridssen, slået henholdsvis i Slagelse og i Lund, 2 fra Harald Hen eller Knud d. Hellige, slået enten i Ålborg eller Viborg, 2 fra Vilhelm Erobreren og 1 kobberholdig mont, der måske er dansk fra 11. århundrede. Så uden at være alt for dristig kan man vel sætte bebyggelsen til omkring 1100.

Endnu har vi kun tre huse, men provegravninger har vist at kulturlagene strækker sig langt ud over det hidtil udgravede. Nu skal man være forsigtig med at spå, men alt tyder på, at vi kommer til at stå overfor en betydelig bebyggelse fra tidlig middelalder. Spørgsmålet, som de fremtidige udgravninger forhåbentlig vil give svar på, er da hvad det er for en bebyggelse, vi er stød på, men formodentlig er det det Lindholm, der nævnes i et brev fra Valdemar Sejrs.

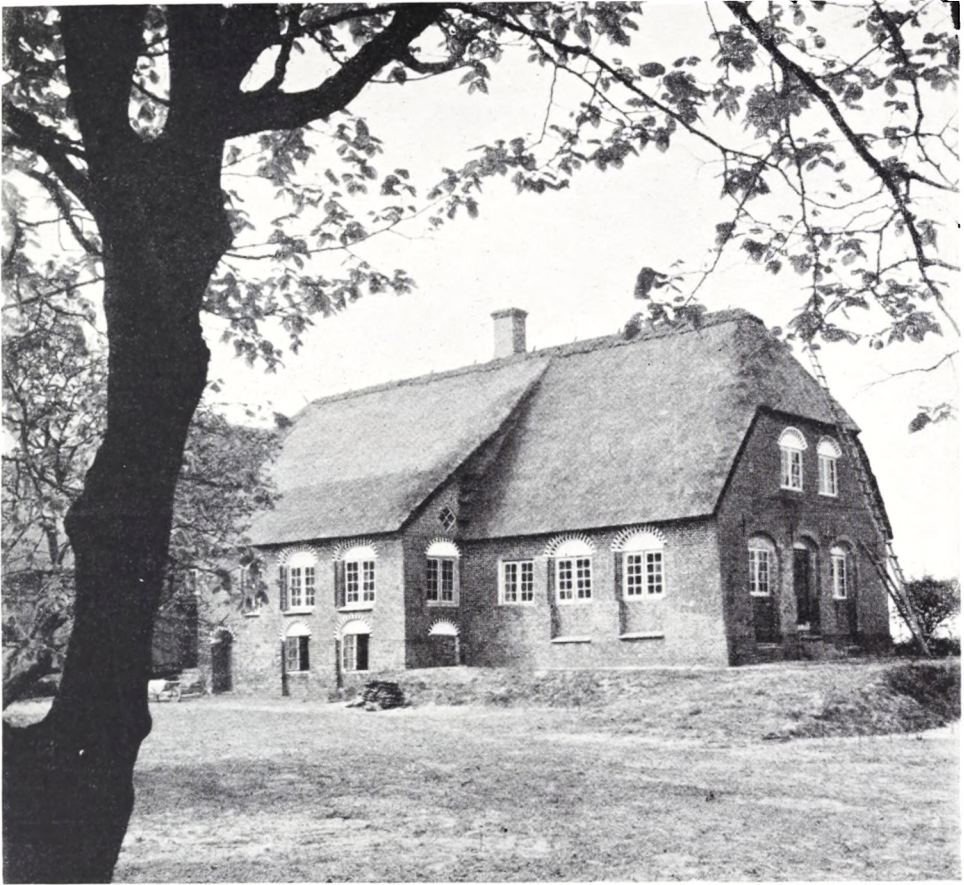

Fig. 45. Stuehuset set fra sydost. (Fot. 1951).

KOMMANDØRGÅRDEN PÅ RØMØ

Af ESTER ANDERSEN og K. ROLAND HANSEN

DET BYGNINGSMÆSSIGE

Ved ESTER ANDERSEN

KOMMANDØRGÅRDEN i Toftum by på Romø, der nu står som hjemstavns-gård under Nationalmuseets varetægt, har længe været kendt og skattet som et særpræget og fornemt bygningsværk fra øens stortid i 1700-årene, og gennem de sidste par menneskealdre har overordentlig mange gæstet den og glædet sig over, hvad der her var at se. Men som årene gik, blev den meget forfalden; navnlig stod det slemt til med udlængerne. De nærmede sig i virkeligheden efter sidste krig en total sammenstyrtning, og hertil kom endelig i foråret 1949 et ubønhørligt krav fra myndighederne om en fuldstændig ombygning af den store gamle kokkenskorsten – en ombygning, som uvægerlig ville medføre alvorlige forstyr-

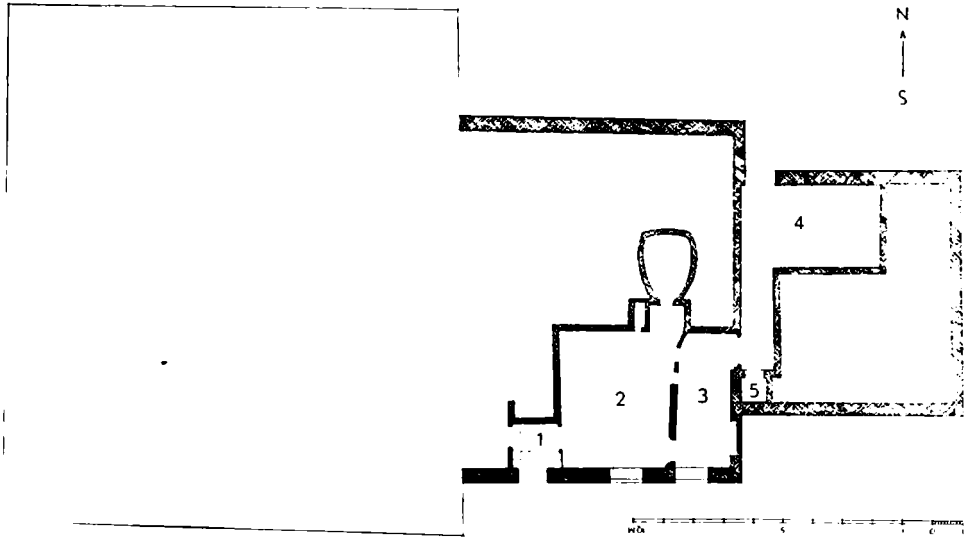

Fig. 46. Kælderplan. — 1. Forgang. 2. Bryggers med åben skorsten med kolleovn til siden og bagerovn bagved. 3. Mælkekælder. 4. Nørrekælder. 5. Kartoffelrum.

relser i de gamle interiorer. For alle var det derfor ganske klart, at skulle gården reddes for eftertiden, måtte der handles omgående, og det må siges, at Nationalmuseets direktør, nu afdøde dr. phil. Poul Nørlund, heller ikke nølede, da han i efteråret 1949 blev gjort bekendt med sagernes stilling. Ufortovet rettede han henvendelse til en række private institutioner, virksomheder og enkeltpersoner om økonomisk støtte, og hans aktion fik lykken med sig. Hans henvendelse mødtes med virkelig offervilje. Alt i alt skænkedes der over 100.000 kr., således at den krævede og overordentlig omfattende restaurering helt igennem blev sikret. Yderligere trådte så Statens Jordlovsudvalg beredvilligt til og erhvervede med korteste varsel hele ejendommen, så Nationalmuseet allerede i april 1950 fik rådighed over dens bygninger, og en måned efter var håndværkerne i fuld gang under ledelse af museumsinspektør Svend Jespersen og arkitekt Ester Andersen.

Udlængerne blev først taget under behandling. De var så medtagne, at de helt måtte rives ned. F. eks. var ladens nordmur, fordi man i tidens løb havde fjernet hveranden bjælke i denne længe, trykket så stærkt ud, at dens inderside foroven bogstavelig talt balancerede over ydersiden forneden, og at den i det hele taget kunne blive stående, skyldtes alene, at den var muret i skelkalk (kalk, brændt af muslingeskaller), som har ligeså stor bindeevne som stærk cementmørtel. Inden nedbrydningen blev udlængerne imidlertid målt meget omhyggeligt op og fuldstændig gennemfotograferet, så det var muligt at genopføre dem helt nøjagtigt i gammel skikkelse, og da længerne først var nedtaget, blev endvidere alle fundamenter under dem fuldstændig frilagt og undersøgt, inden også de fjernedes for at give plads for nye, der af sikkerhedsgrunde blev betonstøbte til et skifte under jordoverfladen.

Også under stuehuset blev af bygningshistoriske grunde alle fundamenter fri-

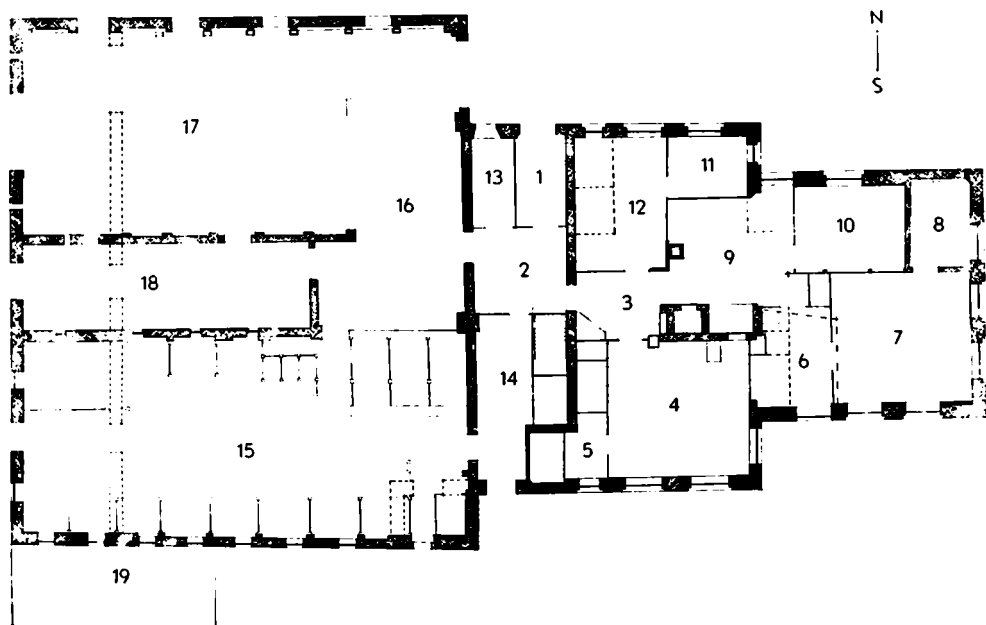

Fig. 47. Stueplan. — 1. Norre framgulv. 2. Mellemgang. 3. do. 4. Sonderdorns (pæn stue). 5. Det blå kammer (gæstekammer). 6. Oldefars kammer (aftægtsstue). 7. Piselen (storstue), i gavlen »ligdor«. 8. Ligstuen (brugt ved begravelser, men iøvrigt gæstekammer). 9. Kokken. 10. Norrekammer (sovekammer). 11. Kokken (nyt). 12. Norredorns (den daglie stue). 13. Tommerstue. 14. Sondre framgulv (karlenes tidligere alkove er indtegnet). 15. Båsen (stalden). 16. Loen. 17. Laden. 18. Gårdsplads. 19. Tidligere længe, opført 1832. — — — — — Rekonstruktion. — · — · — · — · — Forste skillevej mellem pisel og »oldefars kammer«.

lagt for nærmere undersøgelse; men restaureringen af denne længes ydre kunne i øvrigt indskrænkes til en udbedring langs hele soklen samt en understøbning af det sydøstlige hjørne, hvis murværk var odelagt af indtrængende rodde fra en del elmetræer, der var blevet plantet ved ostgavlen omkring århundredskiftet (fig. 48).

I stuehusets indre var der på en del af træværket endnu synlige dekorationer, og på det meste af det resterende sås tydelige spor af lignende under senere overmalinger. Alt træværk (lofter, paneler og døre) blev fort til Nationalmuseets konserveringsanstalt, hvor konservator K. Roland Hansen i den følgende vinter forestod den fuldstændige afdækning af de gamle dekorationer, mens konservator Axel Christensen varetog hele arbejdet med konservering af såvel indbo og genstande som det faste inventar.

I sommeren 1951 var arbejdet så langt fremme, at stuehuset kunne åbnes for publikum — indvielsen fandt sted d. 17. juli. Udlængerne stod derimod først fuldt færdige også i det indre i foråret 1952, og som slutsten på værket blev der endelig i 1953 opført en opsynsbolig.

Ikke blot som bygningsværk er Kommandørgården et minde fra Romos stor-tid i 1700-årene; men også selve navnet, som den fik ved indvielsen, leder tanken tilbage til denne tid, da så mange af øens mandlige beboere for til søs i nordtysk og hollandsk tjeneste, i særdeleshed som deltagere i hvalfangsten ved Grønland

og fiskeriet ved Island og ikke så få som kaptajner eller »kommandører«, som det hed på hollandsk.

Kommandorgården ligger på et ca. 1 m højt, græsklædt varf; dog hviler dens mure ikke ovenpå dette; men som undersøgelserne har vist, er de rejst på det oprindelige terræn. Varfet kan derfor først være opkastet, efter at bygningerne var opført; i hvert fald er det tydeligt, at dette har været tilfældet både mod nord og øst og tildels også mod vest.

Hvornår gården er bygget, vides ikke helt nøjagtigt; men Thade Petersen har nok ret, når han i *Sonderjyske Årbøger for 1904* (s. 269) angiver 1748 som opførelsesåret. Fuldt bevaret i den skikkelse, hvori den da rejstes, er gården dog langt fra. Den bestod ganske vist også dengang, ligesom nu efter restaureringen, af et stuehus mod øst og to parallelle udlænger mod vest (fig. 46-47); men først og fremmest var stuehuset anderledes. Som traditionen endnu beretter, var dette nemlig bygget i to etager, og det var forsynet med et blytag, som murværket imidlertid ikke kunne bære, og som derfor blev fjernet igen. Det skete i 1770, som årstallet på en sandstenstavle over indgangsdøren angiver, og samtidig er hele øverste etage blevet borttaget. At denne virkelig har eksisteret, er imidlertid ganske sikkert. Ikke alene er det tydeligt at se af bjælkelaget, navnlig i husets brede ende mod vest; men under restaureringen er der også fundet sikre vidnesbyrd herom på loftet over »sonderdorns« (rum 4 på fig. 47). Som afdækningen af de gamle malinger på dets underside viste (jfr. ndf.), har det ligget urørt, siden huset blev bygget, og ved rengøringen i loftsrummet opdagede man på dets overside en afbleget, men dog alligevel meget tydelig gulvdekoration, bestående af en stjerne på midten og en palmetagtig dekoration i hvert hjørne, og denne maling har nøjagtig samme udstrækning som sonderdornset, d. v. s. den går helt ud under tagvinklen; men dette forudsætter, at stuehusets sydmur må have forsat op, i hvert fald mindst 1 m over bjælkelaget, og rimeligvis har den haft fuld etagehøjde. Men hvorledes denne anden etage i øvrigt har været indrettet, må desværre stå hen i det uviste.

Iøvrigt tyder alle forhold på, at de forandringer, der ellers er foretaget ved stuehusets ombygning i 1770, i det store og hele har været af dekorativ art. Men efter 1770 er der derimod indrettet 2 nye rum, »oldefars kammer« og »norrørdorns« (rum 6 og rum 12 på fig. 47). Da restaureringsarbejdet blev begyndt, bestod den sydøstre del af stuehuset af to 3-fags rum. Denne opdeling i to lige store rum stammer dog først fra ca. 1900. Tidligere var der en 4-fags »pisel« (storstue) og et 2-fags kammer, »oldefars kammer«, der var aftægtsstue, og en sådan på dette sted, mellem pisel og sonderdorns, svarer helt til den almindelige rumopdeling på Romø; men vinduet til kammeret var tydeligt indsat senere, idet der over alle oprindelige vinduer findes en dobbelt kurvehanksbue udvendigt, som her mangler (jfr. fig. 45), og at kammeret er senere indrettet, fastslog farveafdækningerne yderligere (jfr. ndf.). De viste tilmed, at man hele to gange havde forandret dets udstrækning indenfor de 2 fag, og dokumenterede fuldt ud, at der oprindeligt kun havde været et stort rum, en 5-fags pisel, idet der i det sidste fag havde været en alkove fra sonderdorns og nord herfor et skab. Et lille eksempel på, hvor sejglivet en mundtlig tradition kan være, er det i øvrigt, at det nævnte

Fig. 48. Stuehuset set fra sydøst, inden elmetræerne er fjernet. (Fot. 1950).

Fig. 49. Vestgavlene af udlængerne inden omringning af disse i 1948. På ladens gavl årtallet 1830. (Fot. 1948).

vindue i »oldefars kammer« stadig kaldes »det nye vindue«, skont ingen mere husker, hvornår det er indsat. Ved den sidste indretning af kammeret, den nu genskabte, fornyedes panelerne i piselen også, dog ikke med nye brædder, men med et panel, der må stamme fra 1770-ombygningen, og som for det nu flyttedes til piselen må have siddet et andet sted i huset, men hvor vides blot ikke. Af det oprindelige piselpanel findes nu kun ca. 1 m mellem »norrekammeret« og skabet i kokkenet ved indgangen til »oldefars kammer«.

Både i sonderdornsets østvæg og i dets vestvæg sad der endnu i 1950 alkovedøre; men begge de to alkover, der har været her, var fjernet, den i vestvæggen dog først så sent som i 1930-erne, da man her indrettede et kammer, til hvilket der foruden alkoven inddrog et mindre kammer sydfor, »det blå kammer« (rum 5 på fig. 47) og en 2-etagers alkove vestfor ud mod den søndre forstue. Her i denne sidste alkove sov de mandlige tjenestefolk, ganske svarende til hvad der kendes fra Ejdersted; sidstnævnte sted går karlenes alkover i forstuen dog ikke ind i stuehuset, men ud i laden. Fundamentene for Kommandorgårdens karle-alkove lå velbevaret under gulvet i ovennævnte, nyindrettede kammer. Alle dens vægge med undtagelse af forsiden mod forstuen har været murede, og ifølge traditionen havde den nederste låger, mens den overste var åben mod forstuen.

En beretning om, at »norredorns« engang har hort med til et meget stort kokken, lever også endnu; men dette fremgår desuden af de oprindelige malinger i det nuværende kokken og i norredorns, der er ens, og af det ret tilfældige snedkerinventar i sidstnævnte rum, bl. a. to meget forskellige alkover, der vel nu er nedtaget, men som begge er i behold. Oprindelig kom man fra den mellemste forstue direkte ind i kokkenet, hvorfra der var adgang både til sonderdorns, pisel, norrekammer og det nordlige kælderrum (jfr. fig. 46–47). Nedgangen til dette sidste fandtes indbygget i en lille gang, hvis udstrækning tydeligt ses i gulv, vægge og loft i kokkenets nordøsthjørne, og modstillet dette arrangement har der at domme

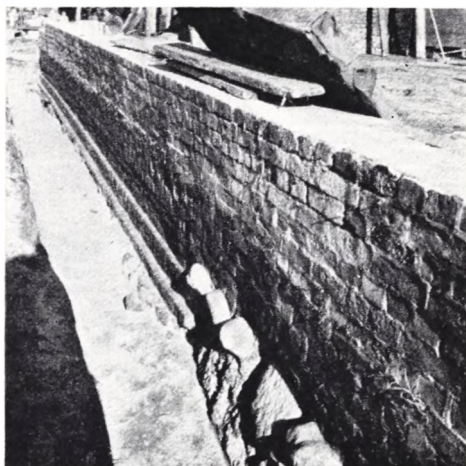

Fig. 50. Fundamenterne under ladens nordfacade. I forgrunden skellet mellem de oprindelige og 1830-fundamentene. (Fot. 1950).

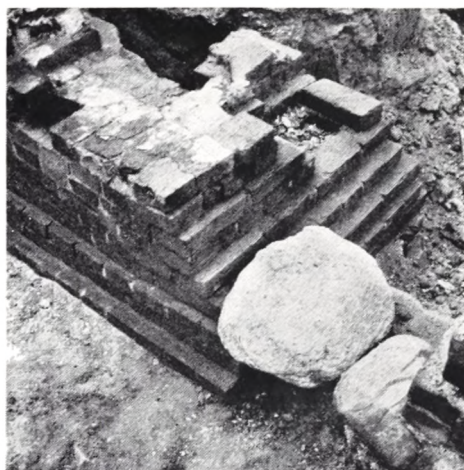

Fig. 51. Nærbillede af overgangen mellem 1748- og 1830-fundamentene på ladens nordfacade.

efter spor i bjælkerne ved vestvæggen været en eller to alkover, hvis udstrækning nojagtig har svaret til udstrækningen af det hjørne, der mod øst dannedes af den nævnte trappegang i forbindelse med overgangen fra den smalle til den brede del af huset, således at det gamle, store køkken, bortset fra det fremspring, skorstenen danner, har været bygget ganske symmetrisk op.

Interessant er i øvrigt hele skorstensopbygningen. Fra bryggersildstedet i kælderen, hvis beliggenhed her er et højerestands-træk, løber en skorsten op parallelt med køkkenskorstenen. Først over hanebåndshøjde forenes de og går med en fælles pibe op gennem tagrygningen. Til bryggersildstedet slutter sig bagerovn, og desuden har der en overgang været både gruekedel og i mælkestuen en bilægger; men disse to sidste er dog ikke oprindelige. Ved nedrivning af gruekedlen viste der sig på dennes plads en kolleindfyring, og i skorstenssiden fandtes en velbevaret kolleovn (kolleildsted), den eneste bevarede på Romo. Kolletypen har imidlertid været almindelig i hele Vestslesvig, i al fald nord for den nuværende rigsgrænse. Når kollen var i brug, og der fyredes i kolleovnen, lukkedes skorstensåbningen med døre eller en stor lem (kolleport), og rogen trak da fra kolleovnen op gennem de oppe i skorstenen indsatte kolleflager, på hvilke maltet blev indlagt gennem en lem på skorstenssiden i køkkenet.

I den åbne køkkenskorsten er der nu indfyring til to bilæggere, der dog begge er af senere dato. Den østlige, der opvarmer »oldefars kammer«, er opsat ved indretningen af dette kammer eller endda senere. Piselen har som normalt ikke kunnet opvarmes, og iøvrigt var der tidligere på den senere kammerovns plads opsat et skab. Bilæggeren i sonderdorns er som nævnt også en senere tilføjelse. Det ses bl. a. af, at der på væggen omkring den er en halv række tydeligt sekundært opsatte Delfter-fliser med et manganviolet mønster, mens væggen i øvrigt er beklædt med samme slags fliser i blå. For bilæggerens tilkomst skete opvarmningen af rummet ved en i skorstensvæggen indmuret varmeplade, der endnu sidder på

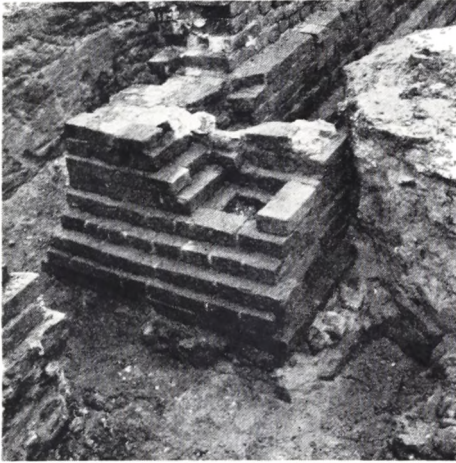

Fig. 52. Hjørnefundamentet ved 1748-ladens nordvesthjørne helt frilagt. Den lodrette afslutning mod syd er den tidligere ports nordlige side.

Fig. 53. Fundamenter ved stuehusets nordfacade.

sin gamle plads; men denne plade kan dog ikke være samtidig med den nuværende arne i køkkenet, da denne går halvt op foran den, og køkkenarnen må da formodes oprindelig at have været lavere. Antagelig er pladen dog heller ikke den oprindelige varmegiver i dørnset. I skorstenens sydvæg ses nemlig en muret bue, bestående af et rulleskifte, der spænder over hele skorstenen, og hvorunder der må have været en åbning. Men om dette så betyder, at skorstenen fra først af har været tilsluttet en kamin i sonderdørns, eller at den kun har været åben mod dette rum og lukket mod køkkenet, er indtil videre et uløst problem.

Også de to udlænger, stald og lade, er i tidens løb undergået en del ændringer. Den sidste blev endda foretaget så sent som i 1948, da de to vestgavle sammen med forbindelsesmuren mellem dem blev helt ombygget. Men forinden dette fandt sted, fik Nationalmuseets Bøndergårdsundersøgelser dog heldigvis lejlighed til at måle og fotografere, således at der nu ved restaureringen ikke var nogen større vanskelighed forbundet med at genskabe dem. Men disse gavle med forbindelsesmuren danner dog ikke den oprindelige vestfacade. Som årstallet på laden angav, er de først opført i 1830 (fig. 49), idet de to længer da begge fik tilføjet to fag, og at disse virkelig er en senere tilbygning, fremgik ikke blot klart af tagtommerets nummerering og svage spor i langvæggenes murværk, men endnu tydeligere af fundamentene, da de først var frilagt. Det skel mellem oprindeligt og senere tilbygget, der her viste sig i sidemurene, var ikke til at tage fejl af (jfr. fig. 50–51); men tilmed fandtes yderligere fundamentene efter hele den gamle vestfacade, og af disse fremgik det desuden, at der også i 1748 var rejst forbindelsesmur mellem gavlene. Endvidere havde stalden også dengang dor midt på gavlen, hvad der for så vidt ikke er overraskende, da det er gammel sædvane med en sådan stalddørsplacering i hele den frisisk påvirkede vesteregns af Slesvig. Men i laden sad porten derimod ikke som i 1830-gavlen midtpå, men helt ude ved nord-

Fig. 54. Loft i sonderdorns, billederne symboliserer årstiderne.

væggen, i flugt med ostporten, og i øvrigt er det en mere naturlig placering i en korelade. Det har laden nemlig været; herom kan der ikke være tvivl; ellers er der i al fald ingen rimelig forklaring på udstrækningen af det gamle murstensgulv, der fandtes i laderummet under et tykt lag affald. Dette gulv, der i øst går til loen, i syd til sydmuren og i vest til den oprindelige gavlv, rækker nemlig i nord, hvor det er kantet af en række kampesten, kun til den indre flugtlinie mellem de to gamle portåbninger, og resten af ladegulvet, et ca. 3 m bredt stykke mellem kampestensrækken og nordmuren, er jordgulv, hvis manglende belægning kun kan tydes således, at det har været bestemt til køregang. På den anden side viser murstensgulvets udstrækning også, at det er nedlagt for 1830.

Fundamentfrilægningen afslørede endvidere for staldens vedkommende, at denne oprindeligt i det sydøstre hjørne har haft et indhak – med en dør til det fri – der til nord begrænsedes af en mur i forlængelse af stuehusets sydmur og til vest

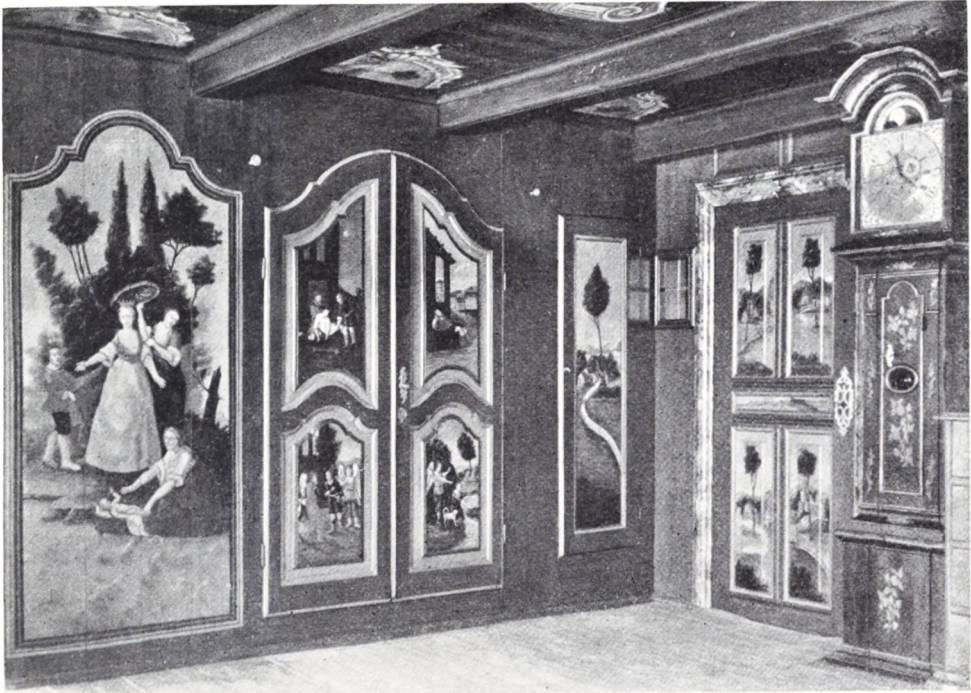

Fig. 55. Nordvesthjørnet i sonderdorns med 1770-malinger.

af en mur ca. 2,5 m vest for den nuværende gavl. Men af hvilken grund dette indhak har været her, eller hvornår det er blevet inddraget i stalden, vides ikke.

Endelig fandtes der på den lille gårdsplads mellem udlængerne en gammel murstensbrolægning og to ret velbevarede murstenstrapper, den ene foran doren til laden, den anden i pladsens nordøstre hjørne ved lomuren, i hvilken der også var spor efter en tidligere dør, og denne er derfor nu genskabt. Brolægningen har aldrig gået længere end til den oprindelige vestgavl (forbindelsesmuren), og både den og de to trapper er rimeligvis oprindelige, i hvert fald er de ældre end 1830.

Som ovenfor omtalt hviler Kommandørgårdens murværk på det oprindelige terræn; ved stuehusets kælder går det dog dybere. Men til trods for at stuehus og udlænger er bygget samtidig, er det påfaldende, hvor forskellige fundamenterne er udformet. Under udlængerne er de ganske vist nogenlunde ensartede – en aftrapning nederst er her den fremherskende (fig. 50–51) – men under stuehuset er de vidt forskellige; de kan endog variere indenfor samme facadestrækning; således finder man f. eks. under den østlige del af nordfacaden længst mod øst et aftrappet fundament, men lidt mere vestpå er der et rullekifte, der strækker sig til kælderrummet, hvor den glatte mur går dybere ned, men ellers også har et rullekifte forneden (fig. 53).

Murværket er helt igennem af røde sten, der dog er i to størrelser, en stor på $23-26 \times 11-11,5 \times 6-6,5$ cm og en mindre på $21-22 \times 10,5 \times 4-4,5$ cm, og disse mindre sten er igen af to slags, af hvilke den ene er almindelig sten, den

anden derimod såkaldte »behaupede«, d. v. s. sten med en gul kærve og uden herpå et ca. 2 mm tykt, rødt overtræk. De store sten, der udelukkende er anvendt i fundamentene og murenes nederste skifter, er formodentlig af hollandsk oprindelse; i hvert fald er denne stenstørrelse ikke ellers hidtil truffet hverken på Rømø eller fastlandet, og det var derfor også ugørligt ved restaureringen at skaffe nogen til at supplere beholdningen med; men man dristede sig da til for de manglende at anvende af dem, der havde siddet i fundamentene, efter at en prøve var blevet laboratorieundersøgt, og tilsyneladende vil dette eksperiment lykkes; i hvert fald har disse fundamentsten, der gennem 200 år har siddet under jorden, foreløbig vist sig særdeles bestandige også over jorden; men naturligvis må man ikke her se bort fra, at det ikke er muld og ler, disse sten har siddet i, men sand. Af hollandsk oprindelse er nok også de mindre, »behaupede« sten, der er anvendt en del steder nederst i fundamentene, men frem for alt i stuehusets nord- og østfacade, hvor alle skifter over de nederste med store sten indtil overkanten af vinduernes kurvehanksbuer er muret med dem. Her ser man i øvrigt tydeligt den gule kærve i disse sten; de har nemlig ikke været frostbestandige, og den røde skal er derfor bortsprængt på næsten dem alle. En fortræffelig sten er derimod den anden mindre, der i øvrigt er brugt i murværket. Den er af hjemligt fabrikat. Uden al tvivl stammer den fra et af de små teglværker, der i tidligere tider lå i egnen nord for Tønder, muligvis Kolby-værket.

Ved udlængernes genopførelse blev alle murene rettet op. Dette har dog ikke modt udelt bifald fra alle sider. Som bekendt er der meninger fremme om, at man ikke i ældre tid ved opførelsen af bønderbygninger altid tog det så nøje med indlodning og afvatring, og det skal også indrømmes, at der i hvert fald er utallige eksempler på, at man uden videre ved opførelsen af en gård har ladet en eller flere længer føje sig efter terrænet. Men for Kommandørgårdens vedkommende er dette dog ikke sket. Alle undersøgelser og efterprøvnings viste klart, at den oprindeligt har været både i »lod« og »water«, og derfor er også udlængerne genrejst således, idet man i øvrigt ræsonnerede, at ganske åbenlyst forfald principielt ikke bør genskabes.

Tommeret over udlængerne var så medtaget, at det bortset fra en enkelt bjælke og et par spær var nødvendigt at forny det; men dette er dog fortrinsvis sket med gammelt tommer. Ved rejsningen er de gamle samlingsmetoder mellem tommerstykkerne anvendt; men for ikke i fremtiden at vildlede nogen, er den tidligere nummerering af spærene ikke gennemført. Over staldloftet, hvor bjælkelaget ligger forsænket, så der ikke er nogen forbindelse mellem dette og tagværket, var der tidligere en række skibsspanter, een for hver bjælke, sommet fast til denne og foroven forankret i tagremmen; i 1950 var der dog kun 2 tilbage, og de var endda ikke intakte; men da det viste sig umuligt at fremskaffe egnet træ, er disse spanter ikke blevet fornyet; i stedet opsattes almindelige skråstivere.

Sluttelig bør det nævnes, at der i 1832 byggedes en kort floj ud fra staldens sydside ved vestgavlen. Denne floj er ikke blevet genrejst, da den i 1950 var så ombygget og i øvrigt så stærkt forfalden, at den ikke kunne foreses tilbage til sin gamle skikkelse.

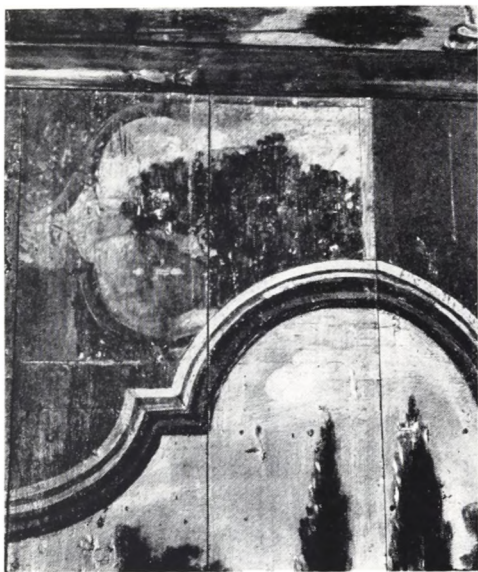

Fig. 56. Afdækkede landskaber under 1770-malingen på vestpanelet.

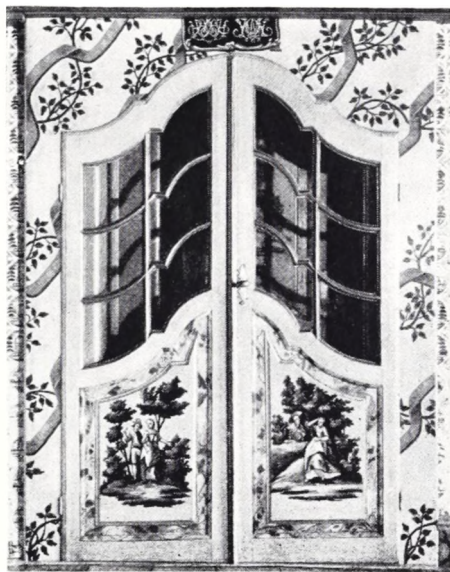

Fig. 57. Indre ligdør i piselen med rankepanelet.

FARVEAFDÆKNINGEN

Ved K. ROLAND HANSEN

Romoboerne i 1700-tallet havde sans for farver og ville gerne have deres stuer pyntelige og farverige. Det er der endnu tydelige beviser for i dag med de mange rigt dekorerede lofter, paneler og andet bemalet træværk, der er bevaret fra gårdene på øen. Og her danner »Kommandørgården« ingen undtagelse som den står i dag og taler om en sand maleglæde med sine velbevarede afdækkede rokokomalinger i stuerne. Senere tider har ganske vist gjort alt for at udslette denne foruds pragt ved at overmale den gang på gang, så rummene er kommet til at virke kedelige i deres mange afskygninger i grå farver. Men måske har netop disse overmalinger bevaret den tidligere udsmykning mod slid, vold og nidkære husmodres afsæbningsborster.

Da restaureringen af gårdens bygninger påbegyndtes, var det naturligt også at undersøge, hvad der var bevaret af ældre malinger navnlig fra ombygningen 1770. At der var sådanne sås tydeligt flere steder på det malede træværk i form af spor eller mærker i overmalingen. Desuden var der endnu fra den tid uovermalede dele i nogle af stuerne. De gode lofter, proveafdækningerne gav flere steder i rummene, kunne forsvare bekostningen af det store arbejde med at få de gamle malinger frem for dagens lys igen. Træværket havde i tidens lob været udsat for råd og ormeangreb, hvad der gjorde en effektiv imprægnering nødvendig. Lofter, paneler og døre blev derfor taget ud og sendt til Nationalmuseets konserveringsanstalt til behandling, og her blev samtidig farveafdækningen foretaget.

Overmalingerne, som flere steder talte indtil tolv lag, blev forsigtigt fjernet lag for lag, indtil 1700-tallets farver kom frem. Men på vej ned gennem lagene blev hver fjernet overmaling omhyggeligt noteret ned på et farveskema. Spor i malin-

gerne på lofter og paneler fra ændringer i rummene blev målt op bræt for bræt for senere at blive indtegnet på en samlet tegning af disse. Endvidere blev der fotograferet for, under og efter afdækningen. Disse farvenotater, opmålinger og fotograferinger var vigtige at gennemføre, da de kunne forklare og bevise formodninger og overleveringer om eventuelle ombygninger af eller ændringer i rummene. Resultatet af afdækningen var over al forventning, og de løfter, stikproverne gav, blev tilfulde indfriet. Hovedparten af rokokomalingen fra 1770 var så godt bevaret, at den efter afdækningen stod med sin gamle patina og sit naturlige slid, som den dag den første overmaling blev foretaget. Mange overraskelser gav afdækningen og meget kunne den oplyse om og forklare.

I »æ sonderdorns« var der endnu bevaret uovermalede malerier fra 1700-tallet. Fire på loftet symboliserende årstiderne, eet stort på panelet: Faraos datter finder Mosesbarnet, på alkovedorene: scener fra Tobias historie, og på dørene: landskaber. (Fig. 54 og 55). Den sidste overmaling udenom disse var en grågul farve på panelet med dørene i en lysere tone og profileringer fremhævet i stærkere farver. Loftet havde en hvidlakering. Malerierne var mørke og misfarvede af flere laklag, navnlig loftsbillederne var næsten ukendelige.

Malerierne blev nu rensat for laklagene og fik deres gamle udseende igen, alle overmalingerne blev fjernet og lod en mørk blå farve komme til syne på alt træværket udenom dekorationerne, dertil kom om døren til det blå kammer en malet rokokoramme i hvide og blå farver. (Fig. 59). Men navnlig på loftet var afdækningen overraskende, idet der afsløredes store, flot malede kartoucher om de fire malerier og ude i hver ende af fagene halvcirkelformede kartoucher om små landskaber. (Fig. 54). Det var et uventet, men glædeligt resultat at finde et så rigt udsmykket loft, der gav helhed i stuens maling. Den mørke blå farve virker vel nok lidt dystert og tung, men danner en ganske fin kontrast til malerierne og de lyse flisevægge.

Det store maleri på panelet og nogle af dørenes farver viste tilbøjelighed til afskalning. Dette ledte tanken hen på, om der skulle være en endnu ældre maling under disse. Ved en nøjere undersøgelse viste det sig, at 1770-malingen dækkede et oprindeligt farvelag, der også var mørkeblåt. Øverst på både øst- og vestpanel fandtes rester af landskaber indrammet med en bred rød kontur (fig. 56), lige under dem parallelt med loftet lå et ca. 8 cm bredt stykke uden farve; dette var sikkert mærket efter en nu forsvunden liste. Både dette og maleriernes sammenhæng var forstyrret og viste, at panelbrætterne var blevet forbyttet på et aller andet tidspunkt. Alkovedorene havde ingen farver som var ældre end 1770, hvorimod de to andre døre på en oprindelig blå farve havde røde staffer om fyldingerne. Det samme blev iagttaget på loftsbjælkerne, der havde røde staffer på blå farve, medens der på selve loftet ingen ældre farve var. Selve loftsdekorationerne synes imidlertid ikke helt ens i malemåden, idet de midterste afviger en del fra de halvrunde ved enderne. Disse sidste har mere tilfælles med 1770-malingen, og der er heller ingen tvivl om, at dørenes fyldingsmalerier er samtidige med dem, da de alle har det karakteristiske høje, enligt stående træ. Med andre ord, disse halvrunde billeder må være en tilmaling på loftet foretaget samtidig med stuens øvrige bemaling fra 1770, og dekorationerne i midten er af ældre dato.

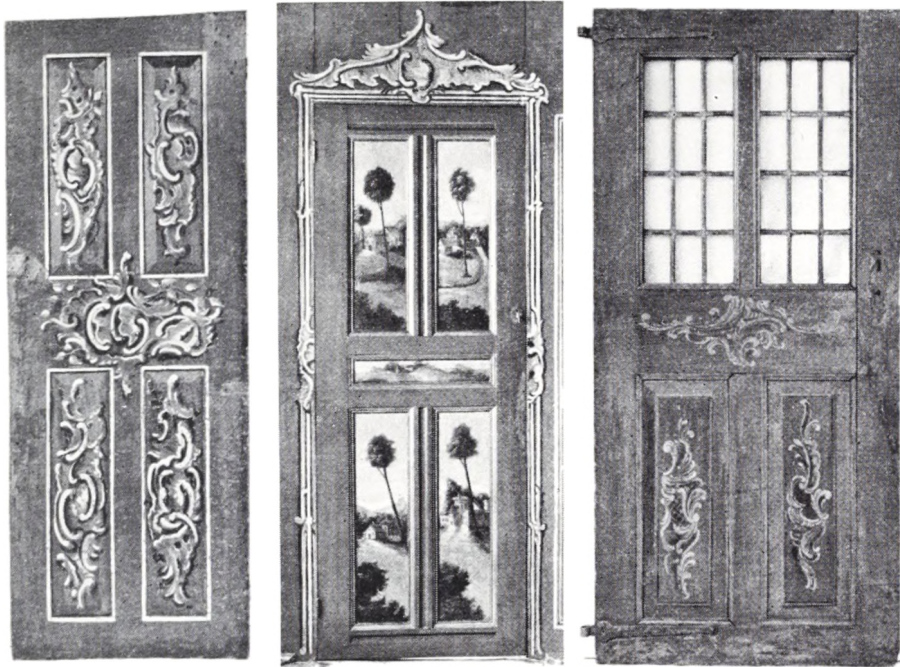

Fig. 58. Dor i blå kammer. Fig. 59. Dor i sonderdorns. Fig. 60. Dor i det nordre framgulv.

Resultatet af afdækningen i stuen er ikke blot den afdækkede maling fra 1770, men den har tillige afsløret endnu ældre farvelag, der må være fra 1748, da gården blev bygget. Da loftet er urørt ved ombygningen 1770, må de halvrunde dekorationer være malet til samtidig med malingen på ost- og vestpanelet, der dengang blev opstillet i stuen sammen med nye alkovedore. Hvorvidt panelerne og loftet oprindeligt har hørt sammen, kan ikke konstateres.

»Æ pissel«, som den står i dag, er resultatet af en ombygning af nyere dato. Afdækningen i den og »oldefars kammer« viste, at de to rum oprindeligt havde været eet stort. Malinger fra 1748 og 1770 var ens i begge rum, og i overmalingerne på loftet var tydelige spor af flere forskellige skille vægge. I denne ældre pisel var oprindeligt på alt træværk en mørkeblå farve med røde profilled. I 1770 fik det en varm grøn farve; på dørenes fyldinger blev malet hvide rocailler og røde profilled. På loftet kom der i hvert fag to marmorerede felter i blå og røde farver på lysegrå bund. Omkring felterne en rød kontur og om hver ende hvide rocailler. Overmalingerne på disse to stafferinger havde ingen dekoration og var uden interesse, bortset fra de oplysninger de gav om ombygningerne.

Farveholdningen i sonderdorns og i den ældre pisel er vidt forskellig. Mens sonderdorns har en fin malerisk virkning, er piselens mere simpel, ligesom dekorationerne her er mere grove.

Helt anderledes lys og festlig i farverne er den nyere pisel. En hvidgrå farve på døre og panel danner bund for malinger af fin dekorativ virkning. På panelet snor

grønne bladranker sig om røde slyngende bånd, og på dorenes fyldinger er malet romantiske scener i blå farver. Loftet fik ved ombygningen en hvid overmaling, men har efter afdækningen beholdt malingen fra 1770. Panelets og dorenes farver er oprindelige og er fra 1770, hvad bl. a. spejlmonogrammet med Hans Peter og Margrete Hansens initialer over dobbeltdøren viser (fig. 57, og titelbladets vignet).

Efter piselens beherskede farveholdning moder man i ligstuen et sandt farveorgie. Her er bundfarven zinnoberrød, på loftet er to aflange brune felter med blå kontur, i felterne er brogede blomstermalinger. Dørens fyldinger er marmorerede som loftsfulterne i piselen. Denne maling lå under tre overmalinger, af hvilke den første var en gul farve, som dog ikke dækkede loftsfulterne. Først ved den efterfølgende maling blev de malet over. Også her lå en oprindelig blå maling under de andre farver.

Det blå kammer har vel fået sit navn efter malingen. Her dominerer den blå farve rummet med sine rokokodekorationer i hvide og lysere blå farver på dørens og alkoveforsidens fyldinger og i loftsfuldene. En ældre blå farve lå overalt med røde staffer om fyldinger, og på panelstykket mod sonderdørens var til dorhøjde smalle lodrette inddelinger, hvor der skiftevis var marmorering og blå farve.

Køkkenets og norrekammerets 1770-malinger er brune farver med blå staffer på profileringer. Lemmene ved skorstenen, dorenes fyldinger og felterne på norrekammerloftet er marmoreret i blå, røde og hvide farver på mørk bund. I lighed med de andre rum lå der også her en oprindelig blå maling, og panelet i norrekammeret havde som i det blå kammer ensfarvede og marmorerede inddelinger, dog var farverne her brune, røde og hvide.

Hvornår den første overmaling efter 1770 er foretaget, er uvist —, noget kunne tyde på, det var ved anden ombygning af piselen, hvor det grønne loft forsvinder. Ved overmalingerne har man uden pietetsfølelse udslettet rummenes dekorationer og kun skånet malerierne i sonderdørens og piselen. Rankepanelet har dog delvis undgået denne udslettelse, idet panelets dekoration blev opmalet.

Afdækningen viser, at der fra gårdens opførelse 1748 og til efter ombygningen i 1770 ingen væsentlige forandringer er sket i stuerne udover malingen. Den mørkeblå farve og de lyse flisevægge synes at have domineret alle vegne, indtil stuerne i 1770 fik den rigdom i farver og dekoration, der nu er afdækket og restaureret. Hvem malerne har været, vides ikke. På nogle ikke her omtalte døre ligger den typiske »Romomaling«, som findes overalt på oen. (Fig. 60). De andre malinger har hidtil været uden sidestykke. Det skal dog nævnes, at Nationalmuseet 1952 erhvervede et skab, hvis hjemsted er Logumkloster. På dorfyldingen er malet rocailler og et landskab, der har en slående lighed med malingen i sonderdørens.

Fig. 61. Horbelev kirke, Falsters søndre herred. Kvader i romansk vindueslysning over våbenhuset.

KONG VALDEMARS LEDINGSSKIBE I SAMTIDIG AFBILDNING

Af AAGE ROUSSELL

NATIONALMUSEET har altid betragtet kirkeundersøgelserne som en af sine vigtigste opgaver, og de drives i disse år i forbindelse med redigeringen af »Danmarks Kirker« med større kraft end nogensinde tidligere. Man kan dårligt tænke sig et mere spændende arbejde end at aflukke de dejlige gamle kirker deres små hemmeligheder. En planke over en dor viser sig for det øvede øje at stamme fra en ældgammel stavkirke, bag tilmuringen i et lille romansk vindue kan den gamle blyrude dukke frem, og altertavler og epitafier kan dække middelalderlige kalkmalerier, som aldrig er blevet krænket af hvidtekosten. Det giver et ryk i undersøgeren, når han på loftet finder runetegn anvendt til tommernummerering, et hul og en rille i en gavlmur fortæller ham om tagås og bræddeklædte tagflader. I vore velholdte kirker er det indre pudset og kalket og det ydre ofte skalmuret eller hvidtet, og selv om det klør i fingrene, må undersøgeren indskrænke sig til forsigtige små afskrabninger eller yderst beskedne udhugninger. Men på kirkeloftene har heldigvis ingen bekymret sig om kalk og puds, her er det kun skorstensbygge-

Fig. 62. Søndre Kirkeby, Falsters søndre herred. Runesten omdannet til kirkekvader.

res og elektrikers uforstandige og brutale indgreb, der volder vanskeligheder, og her må man kravle rundt med vidtåbne øjne og stadig være belavet på overraskelser.

I efteråret 1953 stod Horbelev kirke på Falster for tur. Det er en stor, romansk kirke, som væsentlig er bygget af kridtstenskvadre fra Stevns og er ældre end de teglstenskirker, der iøvrigt dominerer oens kirkelige arkitektur. På våbenhusets loft ses kirkens romanske murflade ganske uberørt. I de store, smukke kridtstenskvadre står oksehuggene fra tildannelsen klart og skarpt, og et rundbuet, romansk vindue, der er sat ud af funktion ved hvælvingernes indbygning, er som så mange andre steder bevaret som niche. Rutinemæssigt glider blikket over vindueslysnin-gernes skrå sider, konstaterer forbandtet og fugningens art – og standser pludselig ved nogle svage ridser i den ene kvader. De står meget utydeligt i lommelyg-tens skær og er delvis dækket af mørtel. Hammer og spatel må frem, og fra orgelpulpiturets stikkontakt må der med en lang ledning stjæles strøm til den store projektor, der hører med til undersøgelsens udstyr. Der går nogle timer med forsigtig skrabning og afbankning, kridtstenen er blød, og det gælder om ikke selv at lave ridserne. Det viser sig, at de ikke blot er på den ene kvader, de strækker sig

Fig. 63. Skroblev, Svendborg amt (Langeland). Romansk billedkvader.

over fugen op på den næste, og er altså lavet efter at kvaderne er muret på plads; men vinduet sidder højt, så ridsningens må være gjort, mens der endnu var stilledes om bygningen. Og så er afdækningen færdig, og man kan træde tilbage og studere resultatet.

Det er et skib. Det er indridset med en kniv eller et andet hårdt redskab med få, sikre streger (fig. 61). Forneden angiver et par krumme linier bolgerne, men det er klart, at det er selve skibet, der har vor og fremstillerens hovedinteresse. Man forstår umiddelbart betegnelsen »Ormen« som skibsnavn. Fra det lange, lave skrog rejser begge stævne sig til en sikkert meget overdreven højde, forstavnene endende i et hesteagtigt hoved med rejst snude. Også roret er gjort unaturligt stort som en slojfe tegnet med dobbeltlinie, og mærkelig nok er det ikke lagt ud fra styrbordsiden. Masten er derimod kun en enkelt streg støttet af stag og vant og med et tilsyneladende ret lavt råsejl. At masten har en betydelig højde, viser to af stagen, der forsvinder op mod en usynlig mastetop.

Hvad er nu dette for et skib, og hvor gammel er tegningen? Det kan ikke nytte at påstå, at det er et kunstværk. Det er lavet af en af murerne, der har bygget kirken, og det kan med ret stor sikkerhed siges at være sket i sidste halvdel af 1100-årene. Men så er det jo ikke for dristigt at sige, at det forestiller et af kong Valdemars eller Absalons ledingsskibe. Måske har mureren holdt en pause i sit fredelige arbejde og forklaret arbejdskammeraterne om dengang han var med,

Fig. 64. Egeslevmagle kirke, Vester Flakkebjerg herred (Sjælland). Kalkkridsning med skibsbillede.

og hvorledes hans skib så ud; eller vi kan, med tanke på, at Horbelev ligger tæt ved Østersøkysten, let forestille os, hvor op-hidsede bymændene har været, den dag de så rigets flåde styre sydpå mod Venderkysten.

Saxo fortæller en del om falstringerne, som han ikke kan lide. I 1158 søgte de ly for Venderne i folkeborgen Virket, som ligger i Horbelevs nabosogn, men Valdemar anså dem for at være forrædere og ville endog have tugtet dem, hvis ikke Gud havde lagt sig imellem. Saxo fortæller ikke meget om skibets indretning, men vi får dog den interessante oplysning, at den norske konge Inge skænker Valdemar et kunstfærdigt drageskib med gyldne spidser på begge stævnne. Dette skib omtales

stadig som »dragen«. Er det det, vi har et billede af?

Horbelev-skibet er ikke det eneste kendte i Norden. Finest er skibene på de meget detaljerede udførte, gotlandske billedstene fra jernalderens slutning, men også på vikingetidens danske runesten findes skibsbilleder, ojsynligt en ganske bestemt type af krigsfartøjer, hvoraf eet har været indhugget på den senere som kirkekvader omdannede runesten i det Horbelev nærliggende Sondre Kirkeby (fig. 62). Det har ror og højt rejste dyrehoveder på stævnene og skjolde langs rælingen, men ingen mast. Også på granitkirkernes opførelsestid, i 1100-årene, kendte man til at fremstille skibsbilleder, således på en kvader på Skrobelev kirke på Langeland (fig. 63), hvor man i det grove materiale gør omhyggelig rede for bordgang, rigning og ror. Det skib har dog, ligesom runestensskibene, antagelig rituel betydning og behøver ikke at have forbindelse med Danmarks øjeblikkelige militære situation. Ganske svarende til Horbelevskibet og udført i samme tid er derimod nogle kalkkridsninger i Egeslevmagle kirke på Sjælland, der foruden en sværdsvingende kriger viser nogle skibe, hvoraf eet gengives her (fig. 64). Og fra de følgende århundreder kendes mange skibsbilleder.

Det er værd at lægge mærke til, at alle de her nævnte steder ligger ved soen: på Falsters østkyst, på Langeland og ved Skælskor Nor. Skibsbillederne stammer fra folk, for hvem hav og sejlads har været af vital betydning.

Fig. 65. Montpotterne fra Assens. De to til venstre er gravet op i 1953, den til højre i 1855.

TRE POTTER MØNTER FRA ASSENS

Af FRITZE LINDAHL

DET hænder med kun få års mellemrum, at der til Den kongelige Mont- og Medaillesamling indsendes en gammel lerpotte med monter, fundet enten på åben mark eller i nærheden af huse. Ofte indeholder den de såkaldte »borgerkrigsmonter« fra det 13. og 14. århundrede. I de for landet så urolige og utrygge tider søgte bonde og borger at redde kontante midler ved at grave dem ned i jorden, og de anvendte hertil, hvad de havde for hånden af brugskar. Ved skattemedlæggelserne kan der være tale om store antal monter, idet disse er stærkt forringede penninge, hvoraf der gik 240 på en mark penge; denne var i slutningen af Erik Menveds og i Christopher II's kongetid ca. $\frac{1}{10}$ mk. sclv.

Montretten tilhorte kongerne og nogle af bisperne, som i tidens lob var gjort delagtig i den. Der fandtes 7–8 mønsteder rundt om i riget, og da udmontningen var særdeles indbringende, udsendtes årligt ny mont. Penningen, der oprindeligt var en sølvmont, blev mere og mere kobberholdig; i de ovenfor nævnte kongers tid indeholdt den kun ca. $\frac{1}{10}$ sølv; ja, hvor det drejer sig om falske monter fra marsk Stig og de øvrige fredløse, indeholdt den slet intet. Selv om den ny mont ofte sloges ringere end den gamle, lå hovedfortjenesten for møntherrerne

deri, at de opretholdt en tvangskurs på den. Såsnart ny mønt var udgået, nedsattes den tidligere til $\frac{2}{3}$ af sin værdi, og folk, der til skatter og afgifter, som forlangtes i ny mønt, skulde bruge nye penge, måtte ved ombytningen give 3 gamle for 2 nye. Penningen fik hver gang nyt præg; herved opstod en mængde forskellige monttyper, hvoraf en stor del ikke med sikkerhed kan tillægges bestemte konger og bisper, da de fra slutningen af Erik Klippings regering og fremefter mangler indskrifter, og deres enkle bogstav- og figurfremstillinger er vanskelige at tyde, ofte uforklarlige. Men det vides, at en biskops mønter skulde gøres magen til kongens fra det pågældende møntsted; ofte bærer mønterne en konges mærke på den ene og en biskops på den anden side, som f. eks. en krone og et kors eller et sværd og en bispestav.

En granskning og sammenholdning af de mange og righoldige fund er det vigtigste middel til datering af monttyperne og til bestemmelse af, fra hvilke steder de er udgået. Ved dateringen regner man med, at de typer, der er talrigest repræsenteret i et fund, var de gængse på nedlæggelsestidspunktet; dog kan der findes enkelte eksemplarer af de allersidste årgange, som endnu ikke havde vundet udbredelse, da skatten blev nedlagt. Dette kan skyldes, at ejeren efter nedlæggelsen har været i berøring med sin skat, således at møntpotterne gennem nogle år har fungeret som en slags bankboks for ham. Med hensyn til møntstedsbestemmelse vil en mønt hyppigst forekomme i fund fra den landsdel, i hvilken den er udmøntet, og hvor den har været stærkest i omlob. Men også her kan der vise sig undtagelser, f. eks. at en mønt har nedlagt et beløb, som han har modtaget i en anden landsdels mønt.

Ud fra 48 forskellige fund opstillede P. Hauberg i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1884, et system, der stadig anvendes som arbejdshypotese, og som vel for størstedelen af bestemmelserne kan anses for gyldigt, men som efter bearbejdning af senere tilkomne fund må underkastes visse ændringer.

Den 13. juni 1953 blev der ved nedlægning af gas- og vandør 1,10 m nede i gården til ejendommen St. Kirkestræde 7 i Assens fundet to lerpotter (fig. 65 til venstre) fulde af blågrønne sammenirrede mønter. Desværre gik den største potte, der er af gulligt glaseret ler, i to dele (fig. 66), medens den mindste, som er grå og uglaseret, fremdroges i sin helhed, kun beskadiget ved munden.

Skattene indsendtes til Montsamlingen, hvor de ved optælling viste sig at indeholde henholdsvis 5672 og 2910 borgerkrigsmonter. Det godtgjordes, at der tidligere var fundet en møntpotte i St. Kirkestræde i Assens. Under året 1855 står følgende i Samlingens fundprotokol: »Assens Fund. Oversendt af Hr. Justitsraad og Byfoged Buchwald i Assens med følgende Beretning:

Den 6. Mai 1855 lod Smedemester F. Iversen, Eier af Huset N= 369 i Kjøbstaden Assens Store Kirkestræde, grave en Kjelder i en gammel Sidebygning i dette hans Huus. Efter han omtrent var kommet 2 Alen dybt i Jorden tæt ved en ældre Sidevæg, fandt man en stor udvendig glaseret rod Lerkrukke (fig. 65 til højre), som beskadigedes ved Gravningen. — Man saae, at den var fyldt med de herefter nævnte ringhaltige Mynter. —

Da de var stærkt kobberhaltige, vare de meget irrede og hang sammen i store Klumper. —« Herefter følger en beskrivelse af de enkelte mønttyper og en optæl-

Fig. 66. 1953-fundets store potte, som den indsendtes til Montsamlingen, i to dele og med sammenklumpede mønter; disse sad fast i pottens øverste del, som her ses stående med munden nedad.

ling af mønterne, hvoraf der ialt har været 8378. Til sidst er opgivet gardeinens holdighedsprover, der viser, at mønterne gennemsnitlig har været $1\frac{2}{3}$ lodige, d. v. s. indeholdt 96‰ sølv.

Af matriklen for Assens by fremgår, at hus nr. 369 har det samme matrikelnummer som ejendommen St. Kirkestræde 7. Hvilket hus der i middelalderen har ligget på dette centrale sted vides ikke; det nuværende hus kan følges tilbage til Frederik II's tid. De to nyfundne pottes har været sat ned ca. $\frac{1}{2}$ m fra hinanden, og fra disse til »den gamle Sidebygning«, hvor fundet 1855 gjordes, er afstanden ca. 2 meter. Kulturlaget er 1–1,25 m dybt, således at pottesne, da de blev gemt hen, sikkert kun lige har været skjult af jorden.

En gravning på stedet foretaget af Nationalmuseets 2. afdeling gav kun et beskedent resultat i numismatisk henseende. Man fandt nogle enkelte potteskår samt to løsliggende mønter, hvoraf den ene er en borgerkrigsmønt, den anden en jeton (regnepenning), sådan som man brugte dem i husholdningerne i det 16. århundrede; den er slået i Nürnberg. Da hele arealet har været stærkt gennemgravet ved anlæg af kloak-, gas- og vandledninger, og der ikke var spor af lagdeling i kulturlaget, blev eftergravningen kun foretaget på et mindre område. Senere har militæret i Vejle gennemsøgt gårdspladsen med minesøger uden andet resultat, end at der fandtes en del gammelt jern.

De tre pottes med deres ialt 16960 mønter udgør i sig selv en betydelig skat. Da de er fundet tæt ved hinanden i samme dybde og deres indhold frembyder så store ligheder, at de må antages at være nedsat nogenlunde samtidigt, forekommer det naturligt her at behandle alle mønterne under eet.

Tabel I

Kongear	Roskilde			Ribe			Slesvig		
	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte
Erik Menved	1						1		
	2						1		
	3	90	16	163					
	4	172	19	85					
	6				1				
	7	146	38	1	1	1			
	8								
	14					1			
	15	1070	184	3					
	16							1	
	17				4	1	1		
	18	324	45	5375					
	19	5680	1787	1	1			1	
	20				1	2			
	22				1				1
	23				1			2	
	24				4	3	24		1
	25				2				
26				3		1			
28							3	1	
Christopher II og	1			2	1				1
	2			2	1		1	1	
	3						1		1
	4			841	797				
	5				1	4	1		1
Valdemar III	6			2					1
	7							1	
	8			2	1	1	1		1
	9			2	1		1		
	11						1	1	
	13						1		1

Tabel I viser, hvorledes Assens-fundenes monter ifølge P. Haubergs system fordeler sig på de tre store møntsteder Roskilde, Ribe og Slesvig. I tabellen er udeladt Erik Klippings 7 monter fra Ribe og Slesvig, Erik Menveds mønt fra Lund og hans 7 norrøjske monter. Montgrupperne med kursiverede tal genfindes i tabel II, for størstedelen under andre møntsteder.

Monterne repræsenterer kongerne Erik Klipping, Erik Menved, Christopher II og Valdemar III Eriksen. Fra Erik Klipping er der ialt 7 monter fra Ribe og Slesvig (heraf 5 i 1855-fundet og 2 i potterne fra 1953). Fra Valdemar Eriksens kortvarige kongetid (1326–29) findes i 1855-fundet og i den lille potte fra 1953 en mønt, som fastsætter tiden, efter hvilken potterne må være nedlagt. Mont (fig. 68) har på forsiden et kronet V og på bagsiden et skjold med en sparre,

Tabel II

	Roskilde eller andet møntsted			Odense			Ribe			Slesvig		
	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte	1855 - fund	1953 - fund lille potte	store potte
Erik Menved	146 1070	38 184	1 3	172	19	85				90 4	16 3	163 24
Christopher II og Valdemar III				324	45	5375	841 5680	797 1787	1			

Tabel II viser, hvorledes de store grupper, som efter tabel I var henført til Erik Menved og Roskilde (med kursiverede tal), ifølge Assens-fundene og andre nyere fund bør fordeles på møntstederne Odense, Ribe og Slesvig. En nærmere datering inden for kongernes år er her undladt.

der sikkert henviser til montmesteren i Ribe, Papes våben. Marsken Ludvig Albertsen fik den 5. juli 1326 Ribe by med monten i forlening af kong Valdemar, egentlig af hans formynder grev Gert; men forleningen fik ikke større betydning for monten, da kongen beholdt retten til at bestemme montens præg, og marsken allerede døde 29. maj 1328.

Hovedmassen af monterne er fra Erik Menved og Christopher II's tid. Der findes i Assens-fundene kun een mont fra Lund, hvilket er betegnende, da skånsk mont var forholdsvis bedre end den vstdanske og derfor fortrængt fra riget på denne side af Øresund. Efter Haubergs systematik må 15199 af fundenes ialt 16960 monter henføres til Roskilde og Erik Menveds tid; men størstedelen af disse bestemmelser, som ses af tabel I, viser sig ikke at kunne holde stik. I tabel II er de 15199 monter fordelt på de møntsteder, som senere tiders fundundersøgelser og sammensætningen af Assens-fundene synes at henføre dem til. De monttyper, det drejer sig om, vil blive behandlet i det følgende.

Assens-fundene bekræfter, at fig. 69's venstre B-mont (hvoraf der i 1855-fundet findes 90 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 16 eksemplarer, i den store potte fra 1953 163 eksemplarer), som iøvrigt i stort antal er fundet i Sønderjylland, ikke er præget i Roskilde, men i Slesvig for biskop Berthold (1287-1307), således som foreslået i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928. Samtidig skal nævnes, at dette måske også gælder den anden mont med B, der ses i fig. 69 til højre (heraf i 1855-fundet 4 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 3 eksemplarer, i den store potte fra 1953 24 eksemplarer); den har tidligere været henført til Ribe. Fig. 67 viser nederst en mont med lilje og ankerkors (hvoraf der i 1855-fundet findes 172 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 19 eksemplarer, i den store potte fra 1953 85 eksemplarer), den er i store mængder fundet på Fyn, i Vejstrup alene 1228 stykker; efter al sandsynlighed er monten slået i Odense, til hvis byvåben liljen er knyttet. Hauberg har ikke anerkendt Odense som selvstændigt møntsted i borgerkrigsmonternes periode, men har betragtet det som en under-

Fig. 67. Fynske og sjællandske monter fra Erik Menveds og Christopher II's tid. Øverst: monter med II og bygning. Midterst: monter med krone og kors, kronen til højre er af tournos-type. Nederst: mont med Odenses lilje og et ankerkors.

afdeling af monten i Ribe. Han har erklæret, at der i de gamle optegnelser ikke omtales »fynske penge«, og at der i fundene fra Fyn ikke findes selvstændige monttyper. Herimod taler, at et par Odense-montmestre nævnes i kilderne, nemlig Henrik Sommer, der i Erik Klippings stadfæstelse på danehoffet i Nyborg 1285 af en grundejendoms overdragelse i Odense betegnes som »qvondam monetarius othoniensis« og senere hen Foltekin, hvis arvinger omtales i 1359. — Monterne med II og bygning (fig. 67), der har været adskilt i to grupper og henført til Erik Menveds 7. og 15. regeringsår (af »7. årg.« findes i 1855-fundet 146 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 38 eksemplarer, i den store potte fra 1953 1 eksemplar og af »15. årg.« i 1855-fundet 1070 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 184 eksemplarer, i den store potte fra 1953 3 eksemplarer) vil det sikkert på grund af deres indbyrdes lighed og tilstedeværelse sammen i en række fund være rigtigt at betragte som een gruppe og at give en noget senere datering. De øvrige fund med disse monter taler ikke for, at Roskilde skulde være montstedet; men oplysningerne er ikke tilstrækkelige til at henføre typen til et andet sted. — Fig. 67 viser endvidere monten med krone og kors (heraf i 1855-fundet 324 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 45 eksemplarer, i den store potte fra 1953 5375 eksemplarer). Indenfor denne type findes uforklarlige varianter med ringe, halvmåner eller punkter i korsvinklerne og desuden en (fig. 67 til højre), hvor kronen har lighed med tårnet på de franske tournoser, der i denne forfaldsperiode for dansk montvæsen havde stor udbredelse i landet. Typen indgår først og fremmest i en række fund fra Fyn, dernæst talmæssigt underlegent i et par fra Jylland og Sjælland og endelig i to fra Falster, heraf i det ene med 1560 stykker. Måske er dette igen en fynsk type? — Monterne med P og R på den ene side, tandhjul på den anden (fig. 68) har været anset for to forskellige typer med hver sit montsted,

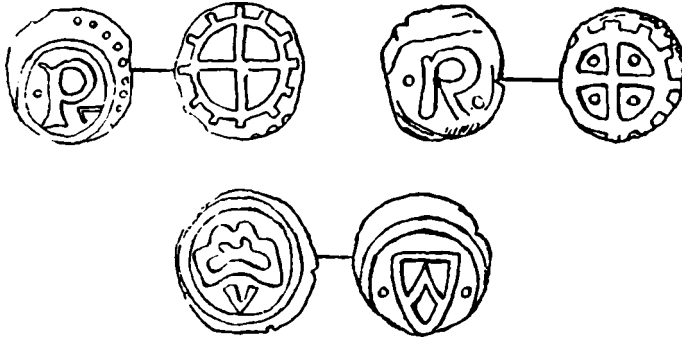

Fig. 68. Ribe-mønter fra 1320'erne. Øverst: mønter med P, R og St. Cathrines hjul. Nederst: mønt med kronet V og skjold med sparre.

Roskilde og Ribe, til trods for, at de hele tiden optræder sammen i fundene og kan være vanskelige at skelne fra hinanden. P-mønten (som i 1855-fundet findes i 5680 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 i 1787 eksemplarer, i den store potte fra 1953 i 1 eksemplar) har endvidere været henført til Erik Menved, medens R-mønten (hvoraf der i 1855-fundet er 841 eksemplarer, i den lille potte fra 1953 797 eksemplarer, i den store potte fra 1953 0 eksemplarer) blev henvist til Christopher II. Assens-fundene taler for, at der også her kun er een type, der sikkert stammer fra Ribe i Valdemar Eriksens tid, da ovennævnte Pape var montmester i staden og måske snart prægede byens, snart sit eget forbogstav på mønten. St. Cathrinehjulet på møntens bagside er Ribe domkapitels mærke. Af de her nævnte 5 (6) mønttyper, som i Haubergs værk er henført til Roskilde må således 1 (måske 2) henvises til Odense – et vidnesbyrd om denne møntmedies virksomhed – 1 til Ribe, 1 til Slesvig, medens møntstedet for 1 (2) typer endnu ikke kan bestemmes.

Fra de norrøjske møntsteder er der i Assens-fundene kun 7 mønter fordelt på 3 typer fra Erik Menveds tid. De resterende mønter lader sig efter Hauberg henføre til Ribe og Slesvig under Erik Menved og Christopher II. Der er af hver type kun op til 4 eksemplarer, et for spinkelt grundlag for nye henførelser. 1855-fundet og den store potte fra 1953 slutter ifølge Hauberg med den samme mønt (fig. 69 nederst), som dateres til Christopher II's 13. år (1332). Dette bør dog kun tages som en omtrentlig datering. Mønten har på forsiden et sværd mellem to halvmåner, på bagsiden et tårn, der er anset for Slesvigs mærke og måske skal hentyde til dens befæstning. Tidligere er nævnt V-mønten fra Valdemar Eriksen (fig. 68), der er den yngste mønt i den lille potte fra 1953. De yngste mønter i potterne og mønternes øvrige sammensætning giver grund til at formode, at potterne er nedsat samtidigt, ca. 1330.

For en fuldstændigheds skyld skal nævnes, at der i 1855-fundet findes een mønt, der ikke er dansk: en sølv mønt slået i Bergen for kong Håkon V (1299–1319), der stod i ledtog med de fredløse. Enkelte mønter fra ham og hans forgænger, Erik Præstehader, er også fundet på marsk Stigs ø Hjelm.

Disse Assens-fund har lighed med to fund fra den anden side af Lillebælt,

et fra Grarup, Haderslev herred (fundet 1863), og et fra Fole, Frøs herred, ligeledes Haderslev amt (1845). Udvalget af mønttyperne er i så stor overensstemmelse med Assens-monterne, at disse fund må være samtidige.

Oplysningerne om staden Assens i middelalderen er sparsomme. Hvilke særlige begivenheder i byens historie der i slutningen af 1320'erne eller begyndelsen af 30'erne kan have foranlediget en borger eller gæst til at skjule sin formue står hen i det uvisse. Men da Assens var det almindelige overfartssted fra Fyn til Sønderjylland, var dens borgere udsat for de ulemper, som troppeoverførsler, gæsteri og lignende kunde medføre. Ved at sammenholde Assens-fundene med fundene fra Grarup og Fole bringes i erindring de for disse egne så urolige år 1328–29, da der udbrod opstand mod grev Gert, og de jyske væbnere med bisperne Jacob Splid af Ribe og Svend af Aarhus i spidsen erobrede og nedbrændte Haderslevhus, hvor Christopher II's son og medkonge Erik sad fangen. Endvidere at grev Gert 1330 satte sig i besiddelse af Fyn og derved kom i strid med grev Johan, der havde krav på en del af oen med Hindsgavl. 1332 deltes landet mellem de holstenske grever ved Storebælt.

Holdighedsprover for 1953-fundene, som velvilligt er foretaget af statsgardeinen, er i overensstemmelse med 1855-fundets prøver på $96 \frac{1}{1000}$ solv og viser en gennemsnitlig solvholdighed på $95,8 \frac{1}{100}$. Dette stemmer også med det ovennævnte forhold, at marken i penge var lig ca. $\frac{1}{10}$ mk. solv. Da der gik 240 penninge på marken, var de tre potters 16960 penninge lig 70,7 mk. penge eller ca. 7 mk. solv. På grund af de store prisforskydninger, der fra middelalderen til nutiden er foregået mellem de forskellige varegrupper, er det vanskeligt at sammenligne de gamle penninges købekraft med moderne penges. Ved at regne med at hver penning i fundene havde en købekraft af en skæppe byg, der i dag repræsenterer ca. 5 kr., fås et skævt billede, fordi bygprisen er steget relativt mere end mange andre priser. Til gengæld er solvprisen faldet, således at værdien af sølvet i de 16960 monter tilsammen nu er knap 400 kr. Selv om der ikke kan være tale om, at de tre pottes har indeholdt en formue, der i dag vilde svare til de summer, som har været nævnt i dagspressen i forbindelse med fundene, var det alligevel en betydelig værdi, ejeren her skjulte i jorden, men jo ikke fik megen glæde af. Han havde for sine penninge kunnet købe f.eks. fem stridsheste, tyve almindelige heste, tre og tyve koer eller ni tonder smor.

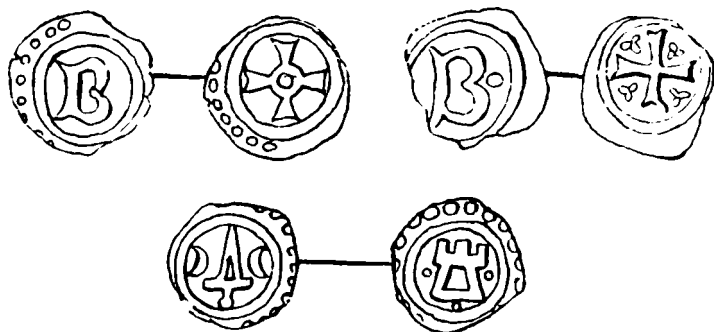

Fig. 69. Slesvig-monter. Øverst: B-monter fra biskop Berthold (1287—1307).
Nederst: mont med sværd og tårn.

Fig. 70. Keramik fra Basa. 1 : 5.

AFRIKANSKE GIFTBLANDERE

Af JENS YDE

VED det inderste Hjørne af Guineabugten i Afrika ligger Camerun, et tidligere tysk Koloniomraade, der nu for Størstedelens vedkommende er under fransk Administration, mens en smal Strimmel langs Omraadets vestlige Rand er indlemmet i det britiske Protektorat Nigeria.

Den sydlige Del af Camerun er Skovland og danner derved i plantegeografisk Henseende en Fortsættelse af Congobækkenet; den nordlige Del er dækket af Savanne og staar i noje Sammenhæng med det øvrige tropiske Savanneland, der som et bredt Bælte strækker sig tværs over hele Afrika fra det Indiske Ocean i Øst til Atlanterhavet i Vest. Grænsen mellem Regnskov og Savanne følger en bugtet Linie, der fra Øst til Vest gennemskærer Cameruns bredeste Del omtrent langs Breddekredsen 5 Gr. Nord. De sproglige og kulturelle Skel i Landet følger i store Træk samme Linie: Nord for den tales sudanesiske Sprog, Syd for den Bantu-sprog; og Nord for Linien viser de indfødtes Kultur Tilknytning til Sudan, Syd for den til Congo. – Det etnografiske Skel er saa skarpt, at der i Litteraturen om Cameruns Kulturforhold altid skelnes mellem Savannelandets Kultur i Nord og Skovlandets Kultur i Syd.

Nationalmuseets Etnografiske Afdeling har i sine Samlinger fra Camerun en ret god Repræsentation fra begge Omraader, dog saaledes at forstaa, at Sagerne fra Savannelandet, der hovedsagelig skyldes Erhvervelser i tidligere Tid fra tyske

Fig. 71. Ceremonimask fra Mpongwe i Skovlandet.

Fig. 72. Dansemask fra Bameta i Savannelandet.

Museer, giver et ret fyldigt Indtryk af Kunsten, som staar i direkte Relation til Religionen, mens det ovrigt Liv, udtrykt i Dagliglivets Redskaber og Brugsgenstande, kun er sparsomt repræsenteret.

Repræsentationen fra Skovlandet er derimod mere alsidig, idet Civilingeniør Jørgen Birket-Smith fra et Studieophold i Camerun i 1950 hjembragte en Samling af det daglige Livs Brugsgenstande fra de Egne, der ligger godt et Par Hundrede Kilometer inden for Havnebyen Douala. Denne Samling indeholder ikke Kunstgenstande – med mindre man vil indbefatte de ret jævne Lerpotter i dette Begreb – da Kunstgenstande af virkelig fin Kvalitet er vanskelige at opdrive i vore Dage i de paagældende Egne. Men idet de tilgrænsende Dele af Fransk Ækvatorialafrika kan betragtes som en kulturel Enhed sammenhørende med Camerun, maa Omraadet dog siges at være ret godt repræsenteret i Museet saa vel med Hensyn til Brugsgenstande som til Kunst.

Kunsten i de paagældende Egne er i Tidens Lob blevet mere eller mindre fyldigt beskrevet af forskellige forfattere, først og fremmest vel af Carl Kjersmeier (*Centres de Style de la Sculpture Nègre Africaine*, T. IV; 1938), der fremhæver Folkene Pahouin (eller Pangwe, Fang), Mpongwe og Bakota som de forende i kunstnerisk Henseende i Camerun og Fransk Ækvatorialafrika. De to sidstnævnte Folks Kunst er repræsenteret i Museet, derimod ikke det fremragende Billedskærverfolk, Pahouin, hvad der i høj Grad er at beklage. – Forovrigt er Kjersmeiers Skildring af Camerunfolkenes Kunst saa udtømmende, at der paa dette Sted intet

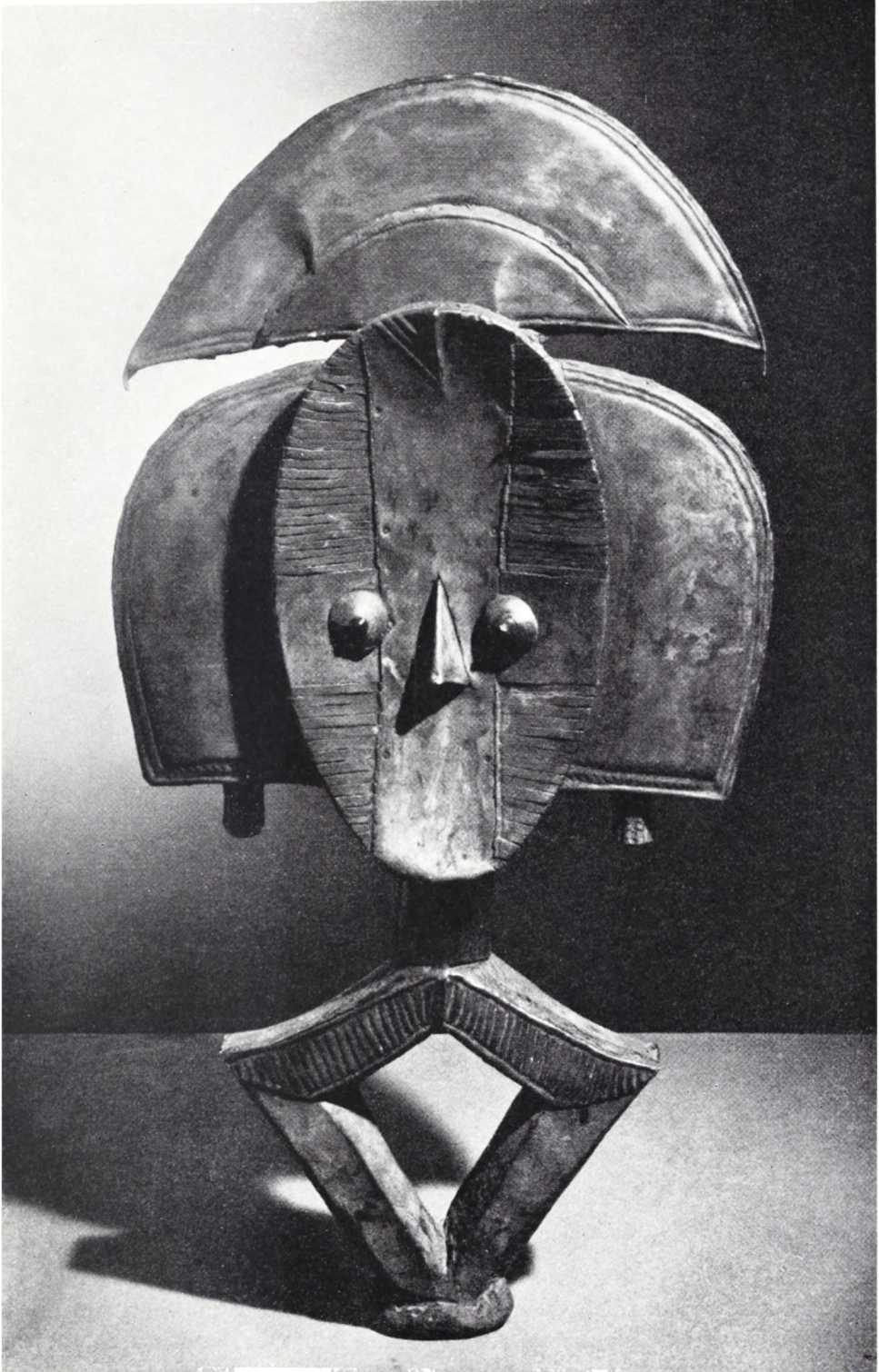

Fig. 73. Messingbelagt Træfigur fra Bakota i Skovlandet; anbringes som Beskyttelse øverst i de Kurve, hvor Forfædrekraniernes opbevares.

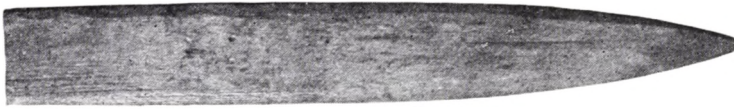

Fig. 74. Bananskræller fra Basa. 1 : 2.

er at tilføje. I det følgende skal derfor kun et udvalg af Brugsgenstande blive omtalt.

Det er Bantufolkene Basa og Yaunde, der er repræsenteret ved de nye Samlinger fra Camerun. De bor i Skovlandet nær den etnografiske Skillelinje og har ved Samkvemmet med deres Naboer, og navnlig med sudanesiske Folk fra Egnene Nord for Linjen, haft Lejlighed til at konstatere, at der findes Mennesker paa Jorden af anden Racetype end den, de selv tilhører. De er sandsynligvis indvandret til deres nuværende Omraade fra Egne af Congo, der ligger længere mod Øst. Ifølge deres egne Traditioner skal de oprindeligt have boet paa et Sted, der kun stod i Forbindelse med den øvrige Verden gennem et snævert Bjergpas med stejle Vægge, som stod saa tæt, at de Mennesker, der havde særligt brede Hoveder, ikke kunne klemme sig igennem, men maatte finde sig en anden Udvej. Paa denne haandfaste Maade forklarer Basaerne Fordelingen af forskelligartede Mennesketyper paa særlige Omraader af Afrika.

Skont Basa og Yaunde bor saa nær den omtalte Skillelinje, er de fuldgyldige Repræsentanter for Nordcongos Kulturfolk. Mens der Nord for Linjen bor Agerbrugere, som dyrker Korn og som samtidig lægger Vægt paa Kvægavl, har disse Folks økonomiske System en ganske anden Karakter: Korndyrkning spiller en ganske underordnet Rolle, i Stedet dyrkes Knoldplanter, b. a. Maniok og Bata-ter, der begge er indført fra Amerika for faa Aarhundreder siden; man udnytter Oliepalmens fedtstofholdige Kærner; og der dyrkes Bananer, som spiller en overmaade stor Rolle i den daglige Ernæring; der kendes endog et lille Redskab, som er udformet specielt med Bananernes Udnyttelse for Øje: en knivformet Genstand af Træ til Bananskræling. Iøvrigt er Hakken, som i næsten alle Afrikas Agerbrugskulturer, det vigtigste Agerbrugsredskab, mens Øksen bruges til Fældning af Træer, naar ny Jord skal tages ind til Dyrkning. Agerbruget hviler overvejende paa Kvinderne, ligesom de dyrkede Planters Forarbejdning til Fode; en stor Del af Materialet i den her omtalte Samling horer derfor hjemme i Kvindernes Sfære, saasom Kurve af forskellige Typer til Transport af Byrder hjem fra Marken paa Hovedet eller paa Ryggen, Beholdere af Kalebas ti Palmeolie, og flettede Ringe af Græs eller Palmeblade, der bruges som Underlag for de Kurve og andre Beholdere, der bæres paa Hovedet. Alle disse Sager fremstiller Kvinderne selv.

Camerunkvindernes Keramik naar ikke den høje Kvalitet, som kendes fra Congo, hverken i Form eller Dekoration; de elegante Figurkar, som kendes fra Azande og Mangbetu i det østlige Congo, har intet Sidestykke i Camerun, og heller ikke smukt malede Kar som dem fra Kwangodistriktet, eller graverede Potter som dem man kender fra Aruwimidistriktet. I Camerun er kun Savannelandets Folk virkelig dygtige Keramikere; Kvinderne hos Bali laver nydelige Lerkar, men de bedste Resultater opnaas af Mændene, der selv laver deres elegante Pibehoveder i rodt eller sort, højt poleret Ler.

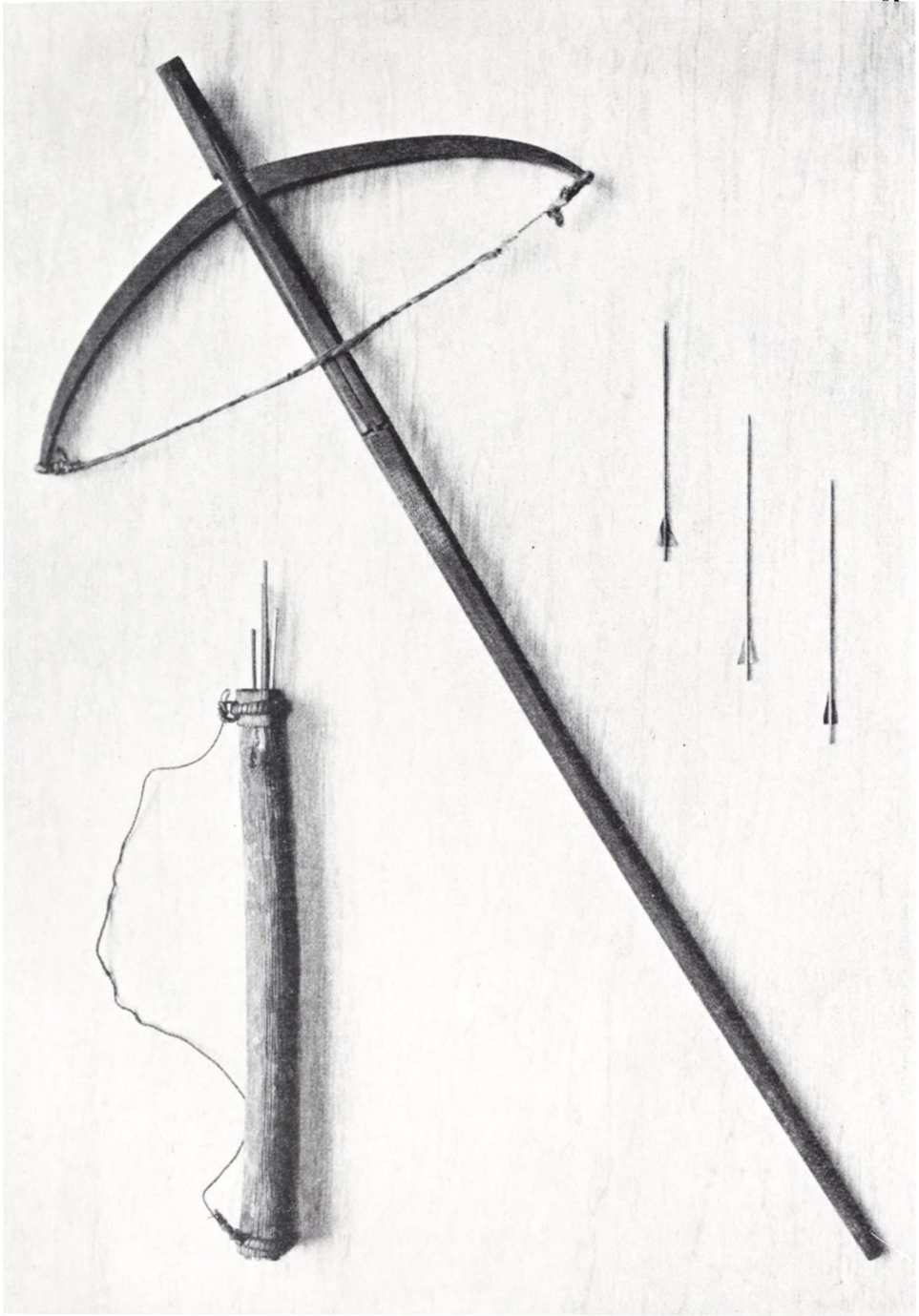

Fig. 75. Armbrøst fra Pangwe (Pahouin). T. v. Pilekogger fra Pangwe. T. h. Giftpile fra Basa.
Ca. 1 : 7.

Fig. 76. Fra Basa : Stenplade med Strophantusfro ; Snegleskal til Knusning af Frøene ; Spatel til Sammenrøring af Pilegiften. 1 : 3,5.

Keramiken hos Basa og Yaunde er rent ud sagt elendig, teknisk set. Varen er sprog og uholdbar, og ikke engang vandtæt. En nogenlunde Vandtæthed maa man opnaa ved at koge Manioksaft i de færdige Kar, hvorved der afsætter sig visse Partikler i deres Porer; men Tætheden, der opnaas paa denne Maade, fortager sig efter kort Tids Forløb igen. Keramiken hos disse Folk er primitiv, og ved et flygtigt Bekendtskab ikke særlig tiltalende. Og dog har den det primitives Charm. Karrene vinder ved nærmere Bekendtskab; man lærer at sætte Pris paa deres regelmæssigt globulære Form og paa deres enkle Ornamentik, der i mange Tilfælde er fort paa ved at en udskåret Pind er rullet hen over deres Overflade.

Fra gammel Tid spiller Jagt en vigtig Rolle for disse Folks Ernæring, mens Fiskeriet har været af mindre Betydning. Begge Dele drives af Mændene, som ogsaa forarbejder de nødvendige Vaaben og Redskaber dertil. Spyd og Bue med Pil er fra gammel Tid de almindelige Jagtvaaben, der ogsaa blev brugt i Krig; Geværer er nu indført og har i store Dele af Camerun helt fortrængt de gamle Vaaben. Et enkelt Vaaben af ejendommelig Form er imidlertid endnu almindelig brugt til Jagt paa smaa Pattedyr og Fugle: Armbrøsten med Giftpile. Den er et effektivt og først og fremmest omtrent lydlost Vaaben til denne Slags Jagt; til »Menneskejagt« har den aldrig været brugt.

De fleste Forskere forklarer Armbrøstens Tilstedeværelse i disse Egne af Afrika som et Resultat af europæisk Paavirkning. En udmærket Kender af Camerunfolkenes Kultur, Günther Tessmann (Die Pangwe, Berlin 1913), gør imidlertid opmærksom paa, at skønt europæisk Paavirkning i det tropiske Afrika begyndte allerede i det 16de Aarhundrede med Portugisernes Kolonisation omkring Con-

Fig. 77. Pangwejæger med Armbrøst (efter Tessmann).

gomundingen, har det dog ikke endnu kunnet paavises, at europæisk Kulturindflydelse har gjort sig gældende i det indre Camerun før Slutningen af det 19de Aarhundrede, og Armbrøsten er et meget ældre Vaaben i disse Egne. Netop hos Basaerne sker det, at dens Midterstok forlænges fremefter og undertiden i Spidsen forsynes med et Jernblad, hvorved der opstaar et helt nyt Vaaben, en Kombination af Spyd og Bue. Tessmann mener derfor, at Armbrøsten i disse Egne er en lokal Opfindelse, men han er temmelig ene om at hævde dette Synspunkt. Ejendommeligt er det ganske vist, at Armbrøstpilen ikke som andre Bantufolks Pile er forsynet med Styrefjer, men har et lille trekantet Bladstykke indkilet i en Rille i Bagenden, nøjagtig som Congopygmæernes Pile er udstyret.

Selve Armbrøsten bestaar af en Midterstok (Skaft) og en Bue; disse to Dele er sædvanligvis lavet af to forskellige Slags haardt Træ. Vaabnet er nemt at skille ad, idet Buen er ført gennem et Hul i Stokken og kun holdes fast i Hullet med et Par smaa Trækiler. Strengen bestaar af snoet Plantemateriale.

Stokken er indtil 1,50 m. lang og kan paa Oversiden være dekoreret med Udskæringer. Den firkantede Gennemskæring til Buens Anbringelse findes i den forreste Ende; bag den er Stokken i hele sin Længde kløvet ved en Gennemskæring fra Side til Side, og en Snes Centimeter fra Buehullet har den en korsformet Udskæring, hvis Tværgren ligger i Oversiden og danner Leje for Buestrengen. Korsets Længdegren danner derimod en Kanal, som gaar ned gennem Stokkens Overdel og er ført helt ned til Længdegennemskæringen, og i dette Hul passer en lille Tap paa Stokkens modsatte Halvdel. Naar Vaabnet spændes, hvad der kræver betydelige Armkræfter, lægges Buestrengen i Tværfuren, og Pilen afskydes ved, at Stokkens to Halvdele klemmes sammen, hvorved Tappen i den nederste Halvdel skubber Strengen op af dens Leje.

Giften til Pilene fremstilles af de flade, mandelformede Fro af en Strophantus-Art. Disse opbevares i en lille Pakke af Palmeblad, og en Portion af dem knuses paa en flad, ru Stenplade ved Hjælp af et stort Sneglehus, der bruges som Haandstenen paa en primitiv Kværn. Manden, der fremstiller Giften, binder derefter et Stykke Palmeblad omkring Laaret med en Baststrimmel, gløder den ene Ende af et Stængelstykke, vistnok ogsaa af Strophantus, og presser Saften fra det glødede Sted ud paa Palmebladet. Med en spalteformet Pind forer han den udpressede Saft fra Palmebladet over paa Stenen, hvor de knuste Strophantusfro befinder sig, og rører disse to Bestanddele godt sammen. Giften er dermed færdig til at overføres paa Pilene, der er lavet af Rafiapalmens Bladstilk; de har Facon og Længde nærmest som vore Strikkepinde, og de dypes simpelthen og drejes rundt i Giften, saadan at den dækker den forreste Trediedel af Pilene.

Det er tit blevet paastaet, at Armbrøsten kun bruges af Cameruns Folk som Legetøj. Dette modsiges imidlertid af den Omhu, der ofres paa dens Fremstilling, og af den Kraft, der er nødvendig, naar den skal spændes; og det, at Pilene er forsynet med en stærk Gift, viser ogsaa, at det i Virkeligheden er ramme Alvor, naar Armbrøsten tages i Brug.

Det Forhold, at Armbrøstens Pile er udstyret nøjagtigt som Pygmæernes Pile, kan tyde paa, at Armbrøsten virkelig er et gammelt Kulturelement i Camerun, men Spørgsmaalet er endnu ikke afgjort. Andre Kulturelementer hos Camerunfolkene gaar imidlertid utvivlsomt tilbage til en fjern Fortid. Disse Folk er udmærkede Eksempler paa, hvordan Naturfolk ved deres Møde med europæisk Kultur optager saadanne Træk, som kan lette dem i deres daglige Liv, saasom Tilegnelsen af effektive Skydevaaben i Stedet for primitive Spyd og Buer, eller færdige Industristoffer til Dragt i Stedet for Barkstoffer af egen mojsommelig Fremstilling. Samtidig holder de med sund Fornuft fast ved saadanne Kulturelementer, der er i Besiddelse af nyttige Egenskaber, som ikke frembydes af de moderne Opfindelser, bl. a. Armbrøsten, der som Jagtvaaben har det Fortrin fremfor Geværet, at den er lydlos, omend ikke nær saa langtrækkende.

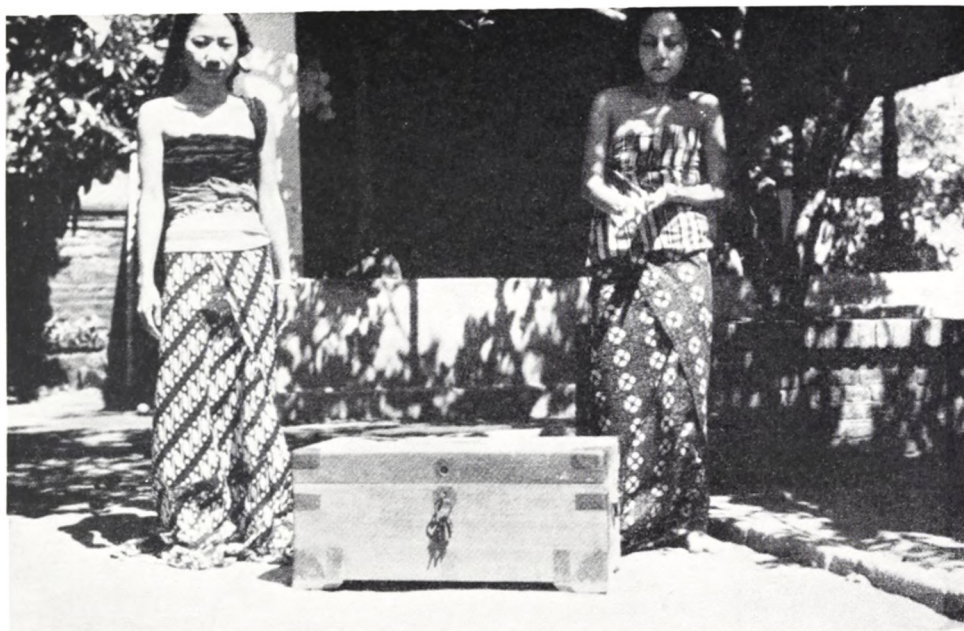

Fig. 78. Mads Langes skibskiste. T. v. : Pungawa'en i Kassiman's søster. T. h. : hans hustru nr. 1.

MADS LANGES GAVER FRA BALI

Af INGER WULFF

I det rum i Etnografisk Afdeling, hvor museets samlinger fra Bali er udstillet, står en gammeldags, europæisk skibskiste. (Fig. 78). Den er af lyst træ og ganske enkel, og den virker mærkeligt uvedkommende blandt alle de farveprægtige vidnesbyrd om en højt udviklet, fremmedartet kultur, som rummet iøvrigt indeholder. Men skibskisten er ikke så uvedkommende endda. Thi midt på låget findes en messingplade med indskriften M. J. Lange, og der er al mulig grund til her at bevare erindringer om denne mand.

Mads Johansen Lange var født i Rudkøbing 1807; efter nogle år til søs slog han sig omkring 1834 ned i Indonesien som handelsmand, først på Lombok, senere — fra 1839 — på Bali, og her skabte han sig en strålende virksomhed. Af stor betydning var hans evne til at omgås balineserne; han forstod at vinde de på det tidspunkt uafhængige balinesiske fyrsters tillid og venskab, og dette fik ikke blot betydning for hans handelsvirksomhed, men gav ham også stor indflydelse som mellemmand mellem balineserne og hollænderne, efter at han i 1844 var blevet udnævnt som agent, d.v.s. repræsentant for den hollandske regering. Det lykkedes ham således i 1849 at skaffe fred mellem hollænderne og de balinesiske fyrster efter flere års kampe, en fred som bevarede resten af Mads Langes levetid.

Mads Lange kom aldrig tilbage til Danmark, efter at han havde slået sig ned

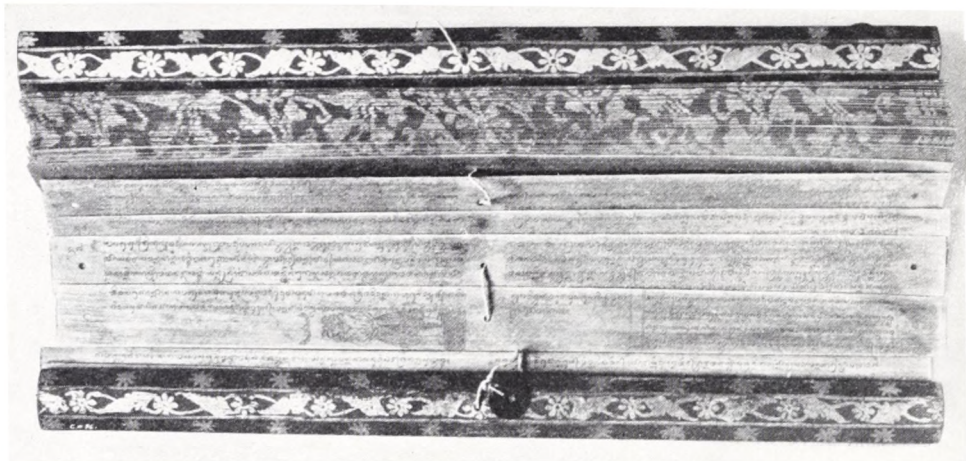

Fig. 79. Smukt udført palmebladsmanuskript fra Bali.

i Indonesien, men at han ikke glemte sit land, derom vidner en del af de genstande, der er udstillet i samme rum som hans skibskiste.

Den ø, hvor Mads Lange kom til at leve så stor en del af sit liv, er noget mindre end Sjælland. Selvom den således er lille, har den sin egen særprægede kultur, som kun kan forstås på baggrund af ikke blot øens egen, men hele Indonesiens historie. I de første århundreder af vor tidsregning begyndte indiske handelsmænd at indvandre til de indonesiske øer; navnlig i den vestlige del af Indonesien kom den indiske indflydelse til at gøre sig gældende; på Java og Sumatra opstod store riger, hvor den indiske religion, hinduismen – med buddhismen ved sin side – blev den herskende religion. Denne indflydelse nåede også Bali. I 13. århundrede begyndte imidlertid muhammedanismen at få fodfæste, først på Sumatra, og derfra trængte den videre frem. Længe gjorde Java modstand mod den nye religion, men omkring år 1500 bukkede det sidste javanske hindurige, Madjapahit-riket, under; flygtninge herfra slog sig ned på Bali, og på denne ø kom muhammedanismen aldrig til at spille nogen rolle; her er hinduismen, sammen med og tildels opblandet med buddhismen, stadig den herskende religion.

Den indiske indflydelse fik en overordentlig stor betydning; den mærkes i kunst og arkitektur, og med den fulgte træk som ligbrænding og kasteinddeling; på Bali findes 4 kaster, hvoraf de 3 øverste, der udgør aristokratiet, hævder at nedstamme fra indvandrerne fra Madjapahit; det bør dog bemærkes, at denne kasteinddeling langt fra er så streng som i Indien. Endelig bragte den indiske indflydelse skriften, som bygger på den indiske skrift. Man skriver på palmeblade, idet skriften indrises med en særlig kniv.

I Etnografisk Samling findes 3 balinesiske håndskrifter, der er skænket af Mads Lange. Det største af disse (fig. 79) viser den almindelige måde at lave »bøger« på, idet de beskrevne palmeblade holdes sammen ved snore, der er trukket igennem dem, og et par træplader danner bind. Dette manuskript er overordentlig smukt udført; bindet er dekoreret i rødt og guld, og samme dekoration fremtræder på siderne, når bogen er lukket. Udstyret danner således en værdig ramme

Fig. 80. Balinesisk kalender med angivelse af heldige og uheldige dage.

om det indholdsmæssigt særdeles værdifulde manuskript. Værket falder i fire dele, hvoraf tre omhandler sociale og religiøse forhold på Bali, medens det fjerde – håndskriftets 3. del – er af historisk interesse, idet det omhandler oens underkastelse under Madjapahit-riget. Takket være Mads Lange ejer Etnografisk Samling her et håndskrift af stor videnskabelig interesse. – De to andre håndskrifter er kun fragmenter af større værker. Det ene er en del af et fortællende digt, hvis personer er fugle. Det andet er en del af et muhammedansk digt, som mærkeligt nok er blevet overordentlig populært blandt de ellers så muhammedansk-fjendtlige balinesere. Måske har disse selv været klar over det mærkelige heri; i museets protokol er manuskriptet indført 1853 med følgende oplysning: »Det skal være en ironisk Farce over den muhammedanske Religion, hvori Muhamed selv skal forekomme«. Mon dette er en balinesisk forklaring, som har skullet dække over en muhammedansk legendes popularitet?

Foruden de egentlige håndskrifter findes blandt Mads Langes gaver et langt stykke papir, der er beskrevet, men desuden er forsynet med en del billeder (fig. 80). Det er en kalender, udført i overensstemmelse med balinesisk tidsregning, efter hvilken et år har 210 dage. Hver dag har sit felt på kalenderen, i hvilken der er anbragt skrifttegn og billeder eller tegn, som skal karakterisere den pågældende dag. En sådan kalender skal nemlig ikke blot som vore angive årets gang, men den er i første række beregnet som en støtte ved udregning af, hvilke dage der er heldige, og hvilke der er uheldige for et foretagendes vellykkede forløb.

Så ejendommelige kalenderens billeder end er, får man ikke af dem noget rigtigt indtryk af malerkunsten, der på Bali har fået en udfoldelse som intet andet sted i Indonesien. Billeder males som dekoration på lerkar, på flettede låg, på ildvifter og mange andre ting; men desuden findes egentlige malerier, beregnet til ophængning i templerne eller på ligbrændingstårnene. De er malet på bomuldstøj, og de almindeligt brugte farver er rødt, gult, sort, hvidt og blå. Der er intet perspektiv i dem. Typisk er det, at hele fladen dækkes af figurer; hvor der er et tomrum, udfyldes dette med fuglefigurer eller figurer, der forestiller skyer. Først og fremmest er der dog en vrimmel af menneskelige figurer, og man kan tydeligt skelne mellem på den ene side guder, prinser og heroer, der bærer fornem dragt, er spinkle af bygning, lyse af farve og smilende i alle situationer, og på den anden side kæmper og dæmoner, som er mørke af farve og groft byggede. Desuden har

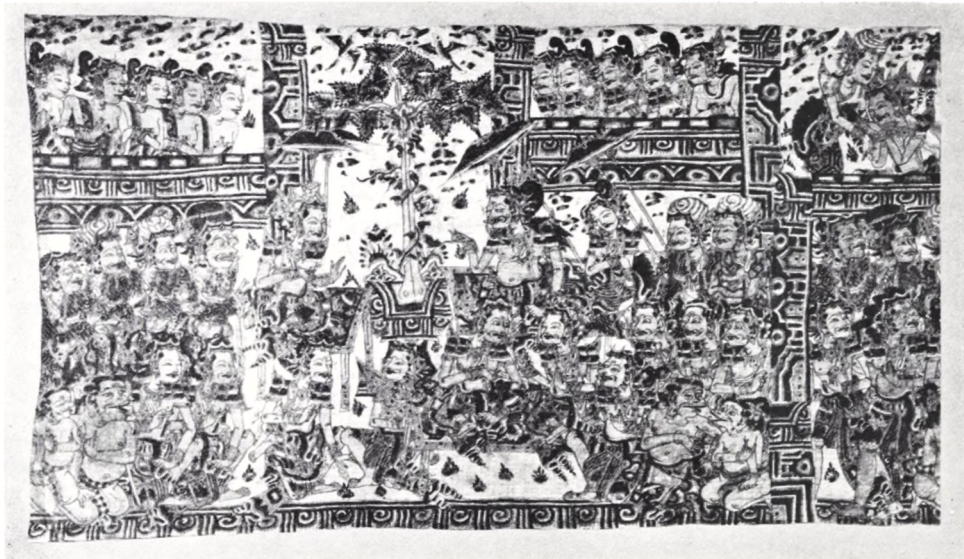

Fig. 81. Balinesisk maleri på bomuldstøj.

dæmonerne store, runde udstående øjne, medens ædle personer har smallere øjne, forskelligt tegnet alt eftersom det drejer sig om mænd eller kvinder. Ved kvindernes øjne er det øvre øjelåg aftegnet lige og det underste buet, hvilket skal angive, at kvinderne har nedslagne øjne, medens mændenes øjne er tegnet omvendt for at give dem et stolt udtryk. Disse maleriers emner er altid religiøse, i reglen hentet fra de oldindiske helteedigte, og hvor der på et billede, som det er mest almindeligt, gengives ikke een men flere forskellige scener, er hver af disse omsluttet af en ramme.

De to her afbildede malerier (fig. 81–84), der begge stammer fra Mads Lange, viser tydeligt balinesernes ovenfor skildrede malemåde. Det ene af dem (fig. 81–82) gengiver forskellige episoder fra det oldindiske digt Mahâbhârata; dette digt fortæller om striden mellem to grene af en indisk fyrsteslægt, en strid i hvilken guden Krishna tager del og til sidst bringer sejren til det parti, han støtter. I hovedfeltet i højre del af maleriet (fig. 82) ses Krishna selv optændt af raseri. Som gud er han forsynet med 2 par arme; Krishna er ifølge den hinduistiske mytologi en af de mange fremtrædelsesformer for guden Vishnu, og han bærer da også her i den ene højrehånd den runde kasteskive, der er et af Vishnus symboler. I den anden højrehånd har han det typisk indonesiske våben, kris'en. Omkring ham ses bl. a. nogle dværgagtige, plumpe skikkelser; det er i virkeligheden de gamle for-hinduistiske guder, som blev overvundet af hinduguderne; de blev ikke udsløttet af den nye religion, men de degraderedes til tjenere for de sejrende guder. I hovedfeltet i venstre del af billedet (fig. 81) ses en mand og en kvinde, hvis fornemme byrd fremgår af parasollerne, der er udspændt over dem; over for dem ses endnu en fornem mand, ligeledes med parasol og med krone på hovedet. – Det andet maleri (fig. 83–84) har hentet sine motiver fra et gammelt javansk digt, den såkaldte Pandji-cyklus. Begivenhederne heri udspilles under det javanske

Fig. 82. Balinesisk maleri på bomuldstøj ; fortsættelse af fig. 81.

Kadiri-rige, d. v. s. engang i tiden mellem ca. 1050 og ca. 1220. Helten i disse fortællinger er en Kadiri-prins, som ved allehånde hændelser bliver skilt fra sin brud, men dog tilsidst hjemfører hende. Disse fortællinger har en virkelig historisk kerne, men denne er næsten helt forsvundet i mytiske overleveringer, som går tilbage til før-hinduistisk tid. Som man kan se på afbildningerne, optræder der i de på dette maleri gengivne episoder næsten udelukkende ædle og fornemme personer. — Lige op til ca. 1930 var de balinesiske malerier altid af religiøs indhold og malemåden var altid den samme som i de to her gengivne malerier. Forskellen lå alene i, at de nyere var langt ringere udført end de ældre. Efter denne tid er der opstået en helt ny, særpræget balinesisk malerkunst, som for en stor del tager sine emner fra dagliglivet.

Af kunst har Mads Lange desuden skænket to træskulpturer (fig. 86). De er ret ualmindelige, idet de er umalede; på Bali maledes næsten al skulptur i stærke farver; kun de forholdsvis få figurer, der, som Mads Langes, var udskåret af sandeltræ, fik lov at forblive umalet. De er begge forsynet med en krone, og i nakken er udskåret et fantastisk udformet hoved. Figurerne viser den samme fornemme, ædle type, som kendes fra malerierne.

Medens kun mænd udøver malerkunst og træskæring, er der et område, hvor kvinderne får rig lejlighed til at vise deres kunstneriske evner. Det er inden for vævekunsten, som står højt ikke blot på Bali, men i storstedelen af Indonesien. I reglen er stofferne af bomuld, og den mest almindelige farveteknik er den såkaldte ikat. Ved ikatfarvning fremkommer monstrene på den måde, at enten rendingen eller islætten for farvningen ombindes på de steder, som skal stå uberrørt af den pågældende farve. Denne proces må fortsættes lige så mange gange, som der skal være farver i stoffet, og man forstår at beregne hvor ombindingerne skal være, for at de rigtige monstre skal fremkomme. Et eneste sted i hele Indo-

Fig. 83. Balinesisk maleri på bomuldstøj.

nesien udføres dobbeltikat, en særlig form, ved hvilken både rending og islæt ombindes for farvningen. Dette sted er en lille landsby, Tenganan, på Bali. Tenganan har kun ca. 600 indbyggere, men dens vævninger er spredt over hele Bali og bruges ved ganske bestemte lejligheder. De er udført i bomuld, men almindelig ikat udføres på Bali også i silke. I det hele taget er silke her et mere anvendt væve-materialie end bomuld; særlig fine silketøjer er indvirket med guldråd. Et sådant stykke silkestof var også blandt Mads Langes gaver; det er rodt med grønne og smalle sorte striber og gennemtrukket med enkelte guldråde; på de to sider er påsat en kant i samme rode farve med et indvævet mønster i guldråd.

Det er ikke blot eksempler på balinesernes mere kunstneriske frembringelser, Mads Lange har skænket os. Blandt hans gaver er også nogle sager, som hører opiumsrygningen til (fig. 85). Opiumsrygning findes nogle steder i Indonesien, men kun på Bali er den kommet til at spille nogen større rolle. Disse sager omfatter en skål af tyndt udhamret kobber, der benyttes ved tilberedning af opium, en lille messingkapsel til opbevaring af den tilberedte opium samt to opiumspiber. De er af bambus med metalbeslag, den afbildede har porcelænshoved, medens den anden, der i det hele taget er tarveligere i udførelsen, har et simpelt lerhoved. Som det ses af illustrationen, har pibehovedet kun et ganske lille hul, hvori ved rygning anbringes en lille kugle af opium af størrelse svarende til åbningen.

Det i Indonesien mest almindelige nydelsesmiddel er imidlertid ikke opium, men betel, som forovrigt har en vid udbredelse, idet beteltygning også findes i For- og Bag-Indien og i Melanesien. En betelskrå – i Indonesien kaldet sirih – består af et blad af betelpeber, påsmurt brændt kalk og viklet omkring et stykke arekanød; på Bali fojes hertil i reglen et stykke tobak. Betelskråen har en forfriskende smag, som er meget yndet; ved beteltygningen fremmes spytafsondringen stærkt, samtidigt med at spyttet farves blodrødt; desuden har den den ulempe, at den øde-

Fig. 84. Balinesisk maleri på bomuldstøj; fortsættelse af fig. 83.

lægger tænderne. På Bali spiller beteltygning en meget stor rolle, og den er selvfølgelig nødvendig ved enhver fest, ligesom det hører sig til, at en gæst straks ved ankomsten får overrakt en betelskrå. Den har også i visse tilfælde ceremoniel betydning, det gælder f. eks. ved bryllupper, hvor det er et led i ceremonierne, at brudgommen får en betelskrå, hvorefter han giver noget til bruden, efter at have tygget lidt på den. – Af betelrevisitter fra Bali findes i Etnografisk Samling en kniv til sonderdeling af arekanødden, stammende fra Mads Lange (fig. 87). Den er af jern og har den på Bali mest almindelige form, idet den er udformet som et hestehoved. Ifølge museets protokol har der imidlertid oprindelig været mere, idet der yderligere omtales: »... en firkantet Taske af flettede Palmeblade indeholdende Tobak, Kalk, Betelblade, ituskaarne Arekanødder o. s. v. ...«. Desværre er disse ingredienser forsvundet i løbet af de forgangne hundrede år; derimod eksisterer stadig den fint flettede taske, i hvilken de har været opbevaret.

Mads Lange har ikke blot skænket os redskaber til brug ved de vigtigste nydelsesmidler, men også om fornøjelserne har han bragt os et vidnesbyrd i form af et etui med hanesporer (fig. 88), benyttet ved de på Bali så populære hanekampe. Etuiet er af træ, malet rodt med mønstre i guld; på begge sider er nedstukket lange skarpe metalsporer. Til etuiet hører et hylster også af træ, men beklædt med bomuldstøj. Dette specielle sæt skal ifølge museets protokol være forbeholdt gusterne, d. v. s. medlemmerne af den laveste af de aristokratiske kaster; den højeste kaste, brahmanerne, er afskåret fra at overvære hanekampe, ifølge de særlige regler der gælder for deres kaste. Sporerne bindes ved hanekampene bag på kamphanernes ene ben, således at de vender bagud og opad, hvorefter hanerne slippes løs på hinanden. Med hanekampene er forbundet væddemål blandt den udelukkende

Fig. 85. Opiumsrekvisitter : opiumspibe, messingkapsel til opbevaring af opium, skål til tilberedning af opium.

mandlige tilskuerskare, og det kan udmærket ske, at en mand mister det meste af, hvad han ejer ved sådanne kampe. Hanekampene finder sted på en særlig dertil beregnet plads i landsbyen; de er en meget yndet folkeforlystelse, og uløseligt knyttet til forskellige fester. Men de er mere end blot og bar forlystelse. Ved visse lejligheder ses tydeligt deres religiøse betydning, som formodentlig har været den oprindelige grund til deres opståen. De er således et led i de religiøse handlinger, der er knyttet til risavlten. Både før man begynder arbejdet på rismarkerne og før høsten begyndes, afholdes hanekampe. Den oprindelige baggrund herfor er sikkert tanken om, at man herved kan skabe frugtbarhed. Det er en tanke, man møder mange steder, at liv er knyttet til blodet, vil man skabe liv og vækst for planterne, må man først udgyde det med liv mættede blod. – Ved forårsjævndogn afholdes en stor fest, ved hvilken man driver onde ånder bort, og også til denne er hanekampe knyttet, idet jorden renses ved det udgydte blod. – Det er ældgamle religiøse forestillinger, der her ligger til grund, forestillinger, der går langt tilbage i før-hinduistisk tid. Ved risdyrkningen tager man alle gode, prøvede midler i brug, og det er intet under, for risavlten er landets vigtigste næringsvej. Derfor er det ikke nok, at risdyrkningen gør brug af et højt udviklet vandingssystem, man må også tage overnaturlige kræfter til hjælp.

Ikke blot kamphanernes våben har Mads Lange sendt Etnografisk Samling, også et af balinesernes egne våben ses i hans samling. Det er et smukt udført sværd med damasceret klinge. Heftet (fig. 89) er meget kunstfærdigt udskåret af

Fig. 86. Balinesiske figurer af sandeltræ.

Fig. 87. Kniv til sonderdeling af arekanodder.

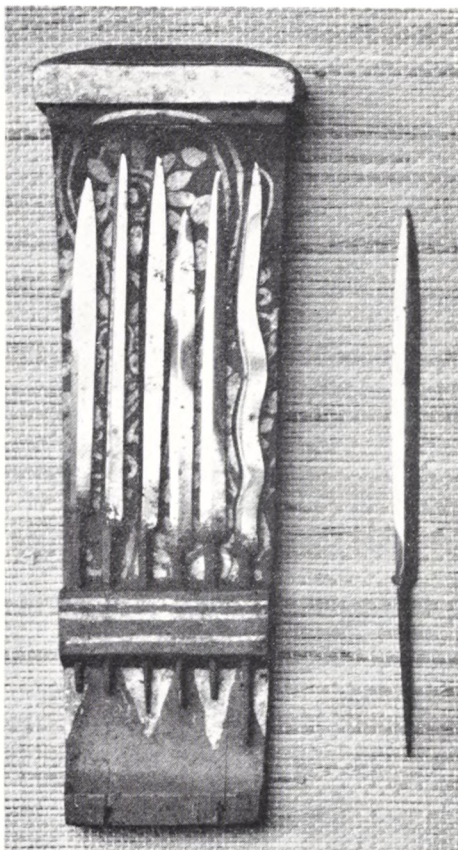

Fig. 88. Etui med hanesporer.

horn og den nedre del af det er beklædt med solv; dette er en type, der er ret udbredt i Indonesien. Skeden er af træ og belagt med skildpaddeskæl og solvplader. Der er ikke tvivl om, at dette sværd har tilhørt en mand af høj byrd.

Også et våben af europæisk oprindelse, omend lavet på Bali, omfatter samlingen, nemlig et gevær. Dette er et fornemt våben, med solv- og guldbeslag.

Alle de hidtil omtalte sager fra Bali vides med sikkerhed at være foræret af Mads Lange. Det bør dog tilføjes, at han muligvis har skænket endnu en ikke ringe gave til museet. Der findes nemlig i samlingen et fuldstændigt ridetøj fra Bali, om hvilket museets protokoller ingen oplysninger giver; det omtales allerede i museets vejledning fra 1852 sammen med en del af de ovennævnte sager. Det var første gang, der udstilledes ting fra Bali, og det drejede sig iøvrigt udelukkende om Mads Langes gaver samt nogle sager fra batackerne på Sumatra, fejlagtigt angivet som balinesiske. Man kan således ikke se bort fra den mulighed, at der også i dette tilfælde er tale om en gave fra den danske storkøbmand på Bali.

Det er ikke nogen overmåde stor samling, Mads Lange har givet, men den giver dog udtryk for adskillige foreteelser i balinesernes liv, selv om der er ikke så få sider – både væsentlige og uvæsentlige – som den ikke belyser. Dens største værdi ligger imidlertid i, at den er indsamlet på et tidspunkt, hvor Bali endnu var nogen-

lunde upåvirket af europæisk kultur, denne kultur som har en tilbøjelighed til at udlette eller i hvert fald væsentligt ændre enhver anden kultur, den møder. Dette gælder dog heldigvis kun i ringe grad med hensyn til Bali. Ganske vist har man også her lært af europæerne, og ganske vist er måske en del af, hvad der har været talt om i det foregående, mere eller mindre fortid. Men balineserne har dog ikke kritikløst kastet det gamle væk; endnu går man – det gælder i hvert fald kvinderne – fortrinsvis i den gamle dragt, som er både langt smukkere og i klimaet mere hensigtsmæssig end den europæiske, endnu holder man fast ved den gamle religion og udfører dens ritualer. Og har man end opgivet den gamle kunst, så har man skabt sig en ny og særpræget. For skønt den moderne malerkunst er inspireret af europæisk kunst, er den ingen slavisk efterligning. Forhåbentlig vil balineserne forstå at bevare deres kultur også i fremtiden; alt for store værdier ville gå tabt, hvis den gik helt til grunde.

Mads Langes gaver kom til museet for 100 år siden, kun få år efter museets grundlæggelse. Dets stifter, C. J. Thomsen, havde et vågent øje for, at det var på høje tid at foretage indsamlinger, og at man måtte udnytte alle de muligheder der var for hånden. En af de danske i udlandet, som han i denne anledning var i forbindelse med, var en dansk officer i Batavia ved navn Bering Liesberg; i et brev fra 1850 fra denne til C. J. Thomsen, lover han dels selv at sende sager til museet, dels at henvende sig til forskellige andre danske, blandt andre Mads Lange. Denne henvendelse har hurtigt båret frugt. Den første gave fra Mads Lange, de to træskulpturer, er indført i museets protokol i 1851 med følgende oplysning og ortografi: »Disse 2 Figurer ere modtagne fra Capt. B. Liisberg i Batavia, men ere egentlig en Foræring af Hr. M. Lange paa Øen Bali.« Ret snart efter må den næste sending være kommet; den er indført i protokollen under året 1852–53, men må være indkommet senest 1852, da de herhen horende stykker allerede er omtalt i den vejledning, der er trykt i 1852. Hvorvidt denne og den følgende sending også er kommet gennem Bering Liesberg eller direkte fra Mads Lange, oplyses der intet om, og der findes i museet intet brev fra Mads Lange omhandlende hans sager. Den sidste samling gaver er indført i 1855, og hermed hører forbindelsen op. Allerede året efter, i 1856, døde Mads Lange.

Men Etnografisk Samling er i besiddelse af endnu to ting, der stammer fra Mads Lange. Den ene er den allerede nævnte skibskiste. Den blev skænket mu-

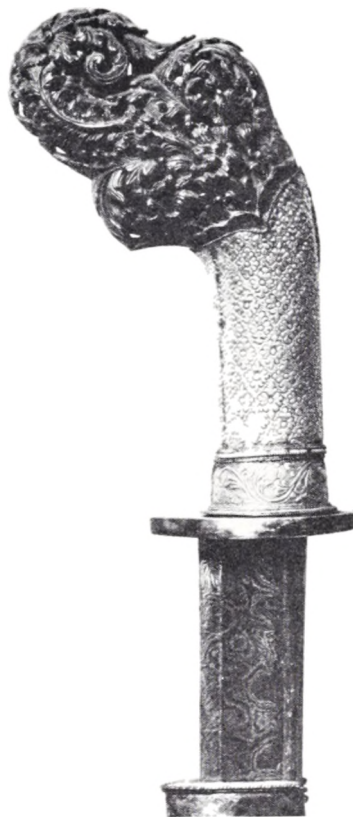

Fig. 89. Sværdhefte udskåret i horn.

seet i 1938 af en svensk ingeniør, som havde købt den på Bali. På fig. 78 ses de to balinesiske kvinder, af hvem han købte den, t. v. en søster til »pungawa'en« (en slags guvernør af adelsstanden) i Kassiman, t. h. hans hustru nr. 1. De oplyste, at kisten havde været i familiens eje i 100 år, en oplysning, som vel er lidt overdrevet. Men i hvert fald må denne familie have ejet den i lange tider.

Den anden genstand blev skænket museet få år efter Mads Langes død. Det er et beskrevet palmeblad, et brev, der er skrevet på vulgærmalajisk med javansk skrift (fig. 90). Det er stilet til fyrst Ura-agung (Ura den store) af Tabanan (på Bali). I brevet siger skriveren fyrsten farvel for sin afrejse til sit fødeland, idet han ved upasselighed er forhindret i at gøre det personligt. Underskriften er skrevet med arabisk skrift; ved siden af underskriften er med stærkt afbleget blæk skrevet et nu ulæseligt europæisk navn. Det er imidlertid den arabiske underskrift der er den interessante; i museets protokol angives nemlig, at brevet er underskrevet af »Kjøbmand I. F. Lange«; dette er dog utvivlsomt en fejlskrivning, for af de hertil føjede oplysninger om denne købmand fremgår, at det er Mads Lange, der er tale om, og det samme siger den arabiske underskrift. Det er således det eneste brev skrevet af Mads Lange, der findes i museet.

Mads Lange nåede ikke at foretage den omtalte rejse til sit hjemland; den var planlagt, men blev udsat, og døden indhentede ham, inden det blev alvor med planerne. Tilbage af hans planer om et gensyn med Danmark er nu kun dette brev, og kan end de færreste læse det, kan disse linier næppe sluttet bedre end med Mads Langes egne ord og underskrift.

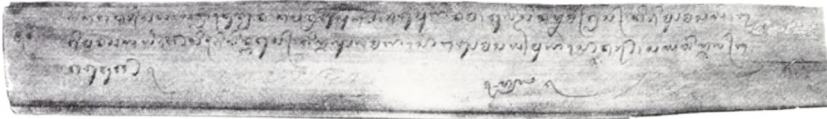

Fig. 90. Brev fra Mads Lange til fyrst Ura-agung af Tabanan.

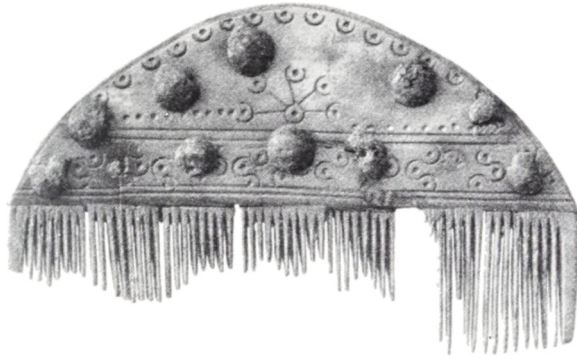

Fig. 91. Læbrogaard, Grav I. Redekam af Ben (C. 21860). 2 : 3.

FRA YNGRE ROMERTID I SYDSJÆLLAND

Af H. C. BROHOLM

SYDSJÆLLAND har gennem Aarene ydet en anselig Mængde Gravfund fra Yngre romersk Jernalder, flere af disse endda smukt udstyrede med Bronzer og Glasvarer importerede fra de romerske Provinser. De vigtigste af Fundene er allerede blevet publicerede i tidligere Aargange af dette Tidsskrift; men paa de følgende Blade skal jeg redegøre for en Del Gravfund fra Præsto Amt, som indeholder Sager, der fortjener at blive gjort tilgængelige for den arkæologiske Forskning.

Gravpladsen ved Læbrogaard, Bjevskov Herred.

I 1929 fremdroges ved Læbrogaard i Vraaby Sogn to Grave, hvilke efter Gravgodset at domme maa have rummet Ligene af en Mand og en Kvinde, antagelig Husbond og Hustru. Læbrogaard er beliggende ca. 4 km. Øst for Turebyholm. Vest for Gaarden løber en Bæk, Gammelsøbækken, gennem en Lavning i Terrænet, og lige Vest for Bækken hæver Marken sig til en lav Højning, hvis Top bestaar af en Lerrevle, der fortsætter i østlig Retning. I Højningen forekommer dog ogsaa Grus og Sten i stor Mængde. Det var ved Gravning efter disse, den første Grav kom for Dagen; men hverken Arbejdsmanden eller Lodsejeren forstod strax, at det var et Oldtidsminde, man var stød paa; og først da alle Sagerne var optagne, fik Nationalmuseet gennem Politimesteren i Koge Efterretning om Fundet. Den følgende Redegørelse for Gravens Form og Indretning skyldes Museumsinspektør C. Neergaard, som foretog en Undersøgelse paa Gravpladsen.

Grav I. Graven, der var indrettet i den østre Side af Bakken paa et Sted, hvor

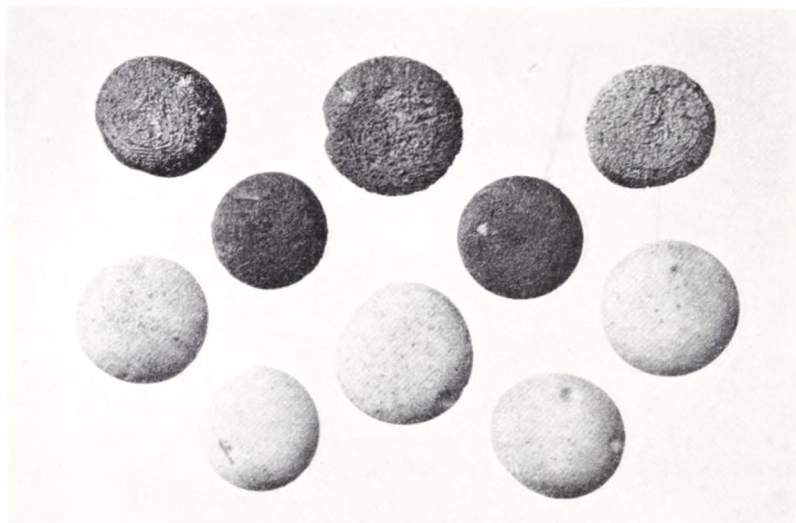

Fig. 92. Læbrogaard, Grav I. Udvalg af Spillebrikker (C. 21862). Ca. 2 : 3.

denne hovedsagelig bestod af lyst Grus, havde Retning omtrent i Nord-Syd, og Bunden laa ca. 2 m under Jordoverfladen. To Rækker meget store Sten betegnede Gravens østre og vestre Langside og naaede sammen mod Nord, medens Sydenden kun var lukket med mindre Sten. Der synes tillige at have været et henved 1 m tykt Lag af store Sten over hele Graven. Paa dennes Bund sporedes et mørkt, næsten sort Lag, hvori der fandtes Oldsager samt Rester af et ubrændt Lig, som har ligget med Hovedet i Gravens Sydende; men om den Dodes Leje og om Oldsagernes Placering kan iovrigt intet siges med Sikkerhed; dog mente Finderne, at det ene Glas havde staaet ved Ligets Hoved, det andet ved dets Fodder, ligeledes at Ler- og Bronzekarrene havde været anbragt paa samme Maade. Hvor derimod Benkammen, Guldringene og Spillebrikkerne havde ligget, havde man ikke iagttaget.

Vi maa da betragte de fundne Sager (Dnf. 1–2/29, C. 21853–63) og undersøge, hvad disse kan lære os om Gravens Alder og Kulturstilling; de er dels af hjemlig, dels af fremmed Oprindelse. De hjemlige Sager repræsenteres af nogle Lerkarskaar, antagelig af et Hankekar af den Type, der forekommer almindeligt i Grave fra Yngre romersk Jernalder. Ogsaa den smukke Redekam (Fig. 91) er et hjemligt Produkt. Den er dannet af en Række Benplader, hvori Tænderne er udskaarne; ved Hjælp af Bronzenagler med halvkugleformede Hoveder holdes disse sammen med to buede Benplader, prydede med en smagfuld Dekoration af Cirkler eller Buer med Centrum. De to Guldringe, som den Døde, her antagelig ligesom i andre Grave, har baaret paa højre Haand, er ganske simple, dannede af en i Spiral oprullet Guldtraad, og svarer ganske til de talrige Betalingsringe, der kendes fra samtidige Gravfund. Desuden fandtes nogle Stumper af Solvblik, der maaske er Rester af en Fibula.

De øvrige i Graven fremdragne Sager er importerede fra de romerske Provinser. Vi nævner først de 30 (oprindelig sikkert endnu flere) cirkelrunde Spillebrikker

Fig. 93. Læbrogaard, Grav I. Øse og Si af Bronze. (C. 21857—58). Ca. 2 : 3.

af sort og hvid Glasmasse, hvoraf et Udvalg er vist som Fig. 92. Disse Brikker forekommer ikke sjældent i danske Grave fra Yngre Romertid og tyder paa, at ogsaa vore Forfædre har været ivrige Spillere; en Fejl, som Tacitus noterer som fremherskende hos de Germanerstammer, han havde Efterretning om.

De ovrigte Sager er Bronzekar og Glasbægre, af den Art, der anvendtes ved Serveringen og Nydelsen af Vinen, som Germanerne var saa store Elskere af, at de efter Tacitus gerne tilbragte hele Dagen ved Drikkebordet. Til et normalt romersk Drikkestel horer en Beholder til Vinen, en Øse og en Si samt diverse Glas eller Solvbægre til at drikke den af; men det er ikke almindeligt, at dette Drikkestel optræder samlet i de danske Grave, og heller ikke her er det komplet. I Læbrogaardgraven mangler saaledes Vinbeholderen; men til Gengæld er der nedlagt to Øser og to Sier af noget forskellig Størrelse, men af samme Slags, Stykker, der er importerede fra romerske Fabrikker i Rhinegnene. Begge Sæt var meget medtagne, men Fig. 93, der viser det mindste, men bedst bevarede, giver dog en tydelig Forestilling om Karrenes Udseende med det flade Bundparti og det flade Skaft. Fra Rhinegnene (Köln?) stammer ogsaa de to smukke Glasbægre (Fig. 94), af hvilke det ene er 11,8 cm højt, 6,4 cm foroven, det andet noget mindre, kun 8,8 cm højt og 5 cm i Tværmaal. Materialet er klart lysegrønt Glas, der er dekoreret med paalagte Traade af hvidt og blaat Glas, en Dekoration, der kendes fra flere andre Glaskar, fremdragne i sjællandske Grave.

Efter Gravgodset, særlig Spillebrikkerne at domme, har denne Grav indeholdt Liget af en Mand; den er ogsaa betydelig rigere udstyret end den anden Grav (2), som er af lignende Art og formodentlig har været en Kvindes.

Grav 2. Ogsaa denne Grav, der laa 5,75 m Nordøst for den første, blev funden og noget forstyrret ved Gravningen efter Sten. Jordbunden bestod her af Ler og Grus, og over Graven laa der en Del Sten, men ikke tættere sammen end dem, der forekom naturligt indlejrede i Bakken, saa at først Fremkomsten af Benrester og Skaar viste Arbejdsmanden, at han atter var stødt paa en Oldtidsgrav. Stenene dannede en uregelmæssig, smal Figur i Retning omtrent Nord-Syd; og fra Jordens Overflade til Stenlægningens plane Underside, var der ca. 90 cm.

Tæt under Stenlægningen laa et ret opløst, ufuldstændigt bevaret, ubrændt Skelet med Hovedet imod Syd. Liget maa have været nedlagt i udstrakt Stilling; dog var Benene let bøjedede, og Overarmenes Leje tydede paa, at den Døde har ligget drejet noget om paa højre Side.

Ved højre Skulder laa en Sølvfibula; nedenfor højre Fod fandtes et Lerkar, der var trykket itu. En Benkam og Fragmenter af en tynd Sølvring har antagelig ligget nær Lerkarret uden at deres Plads dog lader sig angive nøjagtigt (C. 21864–67). En mørk Masse, der dannede et tyndt Lag over og om Ligets Knogler, hidrører fra en Trækiste, hvori Liget har været indesluttet.

Sølvfibulaen er 4 cm lang og tilhører Typen Sophus Müller: Ordning III, 247; Bojlen er trind nær Spiralen, udhamret ved Foden til en flad Plade, som er dekoreret med Diagonallinier.

Af Potteskaarene er samlet et Hankekar af dobbeltkonisk Form, 18,5 cm højt, dekoreret med Stregbaand og flerstregede Vinkellinier. Benkammen, som er næsten fuldstændig bevaret, er af samme Type som Fig. 91, men noget simplere; den er langs Tænderne dekoreret med en Række Punkter og Buelinier; paa Midten findes en Gruppe uregelmæssigt anbragte koncentriske Cirkler.

Gravplads paa Kildemarksvej, Næstved.

I 1901–02 afdækkede Museumsinspektør Th. Thomsen paa et Par Lodder mellem Kildemarksvej og Kählersvej (92 og 68) i Næstved 4 Grave og 2 Stenlægninger. Den ene af Gravene, der tilhorte Vikingetiden, samt Stenlægningerne, som ikke indeholdt Oldsager, kan her lades ude af Betragtning. Af Interesse for vort Emne er derimod 3 Grave (3–5), fra Yngre romersk Jernalder, af hvilke vi i det følgende skal give en Beskrivelse.

Grav 3. Graven, der havde Længderetning i Nord-Syd, var en Del beskadiget ved Gravning, hvorfor dens Længde ikke nøjagtigt kan angives, men Bredden var 1,60 m, og Bunden laa 1,35 m under Jordens Overflade. Den var dækket af 9 svære Sten; men Siderne var ikke stenhegnede. Liget, ved hvilket der fandtes en Del Sager (C. 11344–56) hørende til Dragten og det personlige Udstyr, havde derimod været indesluttet i en Trækiste; der sporedes en smal, sort Ramme kun ca. 35 cm bred uden om Overkroppen paa det velbevarede Skelet. Om den Døde har Dr. J. Balslev-Jørgensen, Universitetets anthropologiske Laboratorium, meddelt følgende: Det var en Kvinde, 164 cm høj, ca. 30 Aar gammel. Hun har været ret spinkelt bygget med svage Muskelspor. Kraniet er langskallet med Længde-Breddeindex 67.9. Øjenbrynsbuerne er kun lige markerede og Panden let skraaende; men Kraniet er ret stort og Hjerne-kassens Rumfang 1420 cm³. Udover et Indskudsben i Nakken, det saakaldte Incaben, frembyder det intet mærkeligt.

Skelettet laa udstrakt med Hovedet i Gravens Sydende, drejet om paa venstre Side og med højre Ben let bøjet. Øst for den dodes Fodder laa paa Fladen en Benkam med Tænderne ind mod Liget, og i omtrent samme Niveau fandtes ud for Bækkenpartiet nogle Dyreben; disse Sager synes at have været nedlagt uden for Kisten. I Gravens Hovedende stod 2 Lerkar, der var optagne, for Museets

Fig. 94. Læbrogaard, Grav I. Drikkebægre af Glas (C. 21853—54). Ca. 2 : 3.

Undersøgelse fandt Sted. De øvrige i Graven fundne Sager var Smykker eller Naale, der har haft deres Plads paa Dragten (Fig. 95).

Paa højre Skulder sad en Fibula af Sølv, Fig. 96 (C. 11349), paa Brystet har siddet en stor Fibula ligeledes af Sølv, Fig. 97 (C. 11350), den laa indover venstre Arm med Bøjlen og Naalespidsen vendt mod Vest; og lidt længere nede laa ligeledes ud over venstre Arm en tredje Fibula, Fig. 98 (C. 11351), med Spidsen mod Syd-Vest.

Et Halssmykke bestaaende af Glasperler og Bronzespiraler laa paa Brystet mellem de to sidstnævnte Naale saaledes ordnet fortil: 1 Perle, 1 Spiral, 2 Perler, 1 Spiral, 4 Perler, 1 Spiral, 2 Perler, 1 Spiral, 1 Perle, altsaa regelmæssigt ordnet, (Fig. 100). Den øverste Glasperle til venstre var knust, de øvrige blev trukket paa Snor paa Stedet. Smykkets bageste Del (Fig. 101), der laa i Nakkeregionen, kunde kun delvis optages i Orden; det bestod af 48 Ravperler og 9 Solvspiraler (C. 11352). Og endelig sad paa venstre Skulder en fjerde Fibula, (Fig. 99) (C. 11353), svarende til den, der fandtes paa højre Skulder; den laa med Bøjlen mod Nord og dennes højeste Parti mod Vest.

Den Fibula (Fig. 96), der sad paa den Dødes højre Skulder, har en trind Bøjle og om Partiet lige ved Spiralen er viklet et Stykke Bladguld; ogsaa den Fibula (Fig. 99), som fandtes anbragt paa venstre Skulder, og som tilhører samme Type, har et Stykke Bladguld fastklemmt paa Bøjlen nær Spiralen. Det er i dette Tilfælde

Fig. 95. Kildemarksvej, Grav 3. Detailbillede af Kvindegraven. Paa højre Skulder ses Fibulæen Fig. 96, nedenunder denne ser man det nederste af Perlekæden Fig. 100. De to Fibulæ, Fig. 98 og 99, hvoraf den sidste sad paa venstre Skulder, er endnu ikke penslet frem.

Dragtnaale, man har for sig, endda af ret simpel Form; og de har sikkert som i saa mange andre Grave fra Romertiden tjent til at opfæste Kjolen, en Heldragt af den Type, der kendes fra Huldremose (Nordiske Fortidsminder V, S. 374). De to andre Rosettefibulæ (Fig. 97 og 98) er derimod Smykkenaale, der har haft deres Plads paa hver Side af Brystet og i Forbindelse med Perlekæden udgjort Kvindens Hals- og Brystsmykke; det er karakteristisk, at man har anbragt de sjældne Glasperler fortil og fyldt ud i Nakkepartiet af Kæden med Perler af det billige, hjemlige Rav.

De ovrigte Sager var ret simple, det gælder saaledes en udekoreret Benkam; og heller ikke Lerkarrene var af større Interesse. Det ene af dem forelaa kun som

Fig. 96.

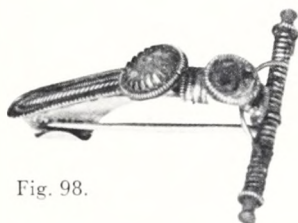

Fig. 98.

Fig. 99.

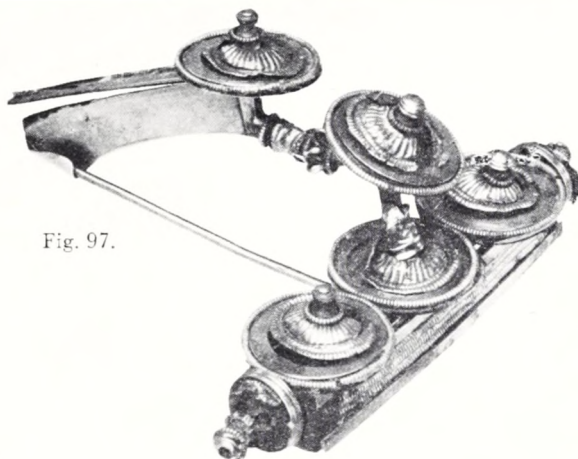

Fig. 97.

Fig. 100.

Fig. 101.

Fig. 96. Kildemarksvej. Dragtfibula, som sad paa højre Skulder (C. 11349). Ca. 2 : 3. Fig. 97. Kildemarksvej. Smykefibula (C. 11350). Ca. 2 : 3. Fig. 98. Kildemarksvej. Smykefibula (C. 11351). Ca. 2 : 3. Fig. 99. Kildemarksvej. Dragtfibula, som sad paa venstre Skulder (C. 11353). Ca. 2 : 3. Fig. 100. Kildemarksvej. Den Del af Perlekæden, som fandtes paa Brystet. Ca. 1 : 2. Fig. 101. Kildemarksvej. Den Del af Perlekæden, som fandtes ved den Dodes Nakke. Ca. 1 : 2.

Skaar; det andet, en 15 cm høj dobbeltkonisk Krukke, har antagelig indeholdt en Drik, der sammen med lidt Kodmad (Ben af Faar) og lidt Fisk, har været medgivet den Døde som Proviant paa den lange Rejse.

Ved Siden af denne smukt udstyrede Grav, tager de to andre sig meget tarvellige ud.

Grav 4. Denne Grav, der havde Retning i NNØ-SSV., og som laa tæt Øst for den foregaaende, var beskadiget, idet Hovedenden delvis var nedskredet i en Grusgrav; men med Hensyn til Indretning svarede den ganske til Grav 3 og var dækket af 11 Sten. Bunden laa ca. 90 cm under Jordens Overflade. Tæt under

Stenlægningen fandtes et Skelet, hvoraf dog kun Bækkenparti og Ben var tilbage, medens Hovedet og Overkroppen var skredet ned i Grusgraven. Den Døde, en ung Mand, 18–19 Aar gammel, havde ligget med Hovedet i Gravens Sydende, paa højre Side og med højre Knæ let bøjet. Ved Fødderne stod to Lerkar, og Syd for Karrene fandtes en Benkam staaende paa Højkant med Tænderne nedad og i Retning Ø-V. En Fibula af Bronze laa mellem de i Grusgraven nedfaldne Skeletdele tilligemed en Perle. Oldsagerne (C. 11357–62), hvoraf en Del antagelig er gaaet tabt, var ret simple. Bevaret er: Et Hankekar, 8 cm højt, et tarveligt formet og groft Stykke Pottemagerarbejde. Desuden fandtes nogle Fragmenter af et Lerkar dekoreret med Stregornamenter samt en Benkam, dekoreret med 3 dobbelte Cirkler og en Række Buer, en lille uornamenteret Solvfibula og en lille Bronzeperle.

Grav 5. Vest for Grav 3 og 4 laa endnu en Grav af betydelig simple Form. Den var ikke dækket af Stenlægning og indeholdt intet Gravgoods. Den Døde, en Mand paa 30–40 Aar, hvis Skelet var velbevaret, var i Modsætning til de foregaaende Lig jordet med Hovedet i Nord og i stærkt krumbojet Stilling. Fra andre Gravpladser kender man lignende simple Grave, hvor Liget er jordet i sammenbojet Stilling. Muligvis udtrykkes herved en Forskel i de begravedes Stand, Tjenere i simple Grave, medens Bonden og hans Hustru jordfæstes i udstrakt Stilling og med et passende Udstyr af de Sager, de havde betjent sig af i levende Live.

Gravfund fra Skyttemarksvej, Næstved.

Ved Planering af en højtliggende Grus- eller Sandbanke, hvor der i Efteraaret 1932 skulde indrettes en Gaardsplads, stodte Arbejderne paa en Grav, som blev gennemrodet paa en meget skaanselslos Maade.

Ved Besøg paa Stedet Dagen efter at Fundet (C. 20509-21 a) var fremkommet, lykkedes det mig at fastslaa følgende angaaende Gravens Form: Det var en mandslang Grav, der havde rummet et ubrændt Lig, efter Gravgodset at domme af en Kvinde. I Graven, der havde Retning i Nord-Syd, laa den Døde vistnok paa Ryggen med Hovedet i Syd, Fødderne i Nord, og Gravbunden var sænket ca. 1,20 m under Bakkens nuværende Overflade. Gravens Vægge var ikke stenhegnede; men oven paa Graven havde været anbragt en Række store Sten, hvoraf 4 endnu var paa Plads ved Undersøgelsen; en af dem, der var flad af Form, var 95×60 cm stor og ca. 25 cm tyk; en anden, rundagtig Sten, maalte 45×45 cm i Tværmaal. De to andre var mindre og laa over Ligets Underben og Fodder, som endnu fandtes paa oprindelig Plads, men stærkt itubrudt paa Grund af Stenens Tryk. I Gravens Østvæg – omtrent paa Højde med Hovedet – fandtes Skaar af et Lerkar. Paa Kvindens Kranium observeredes Spor af Oxyd, der maa antages at hidrøre fra en Haarnaal; og en saadan (af Solv) fandtes nedtraadt i Gruset uden for Graven. Desværre foreligger ingen Oplysninger om, hvorledes de øvrige Sager havde været anbragt i Graven; de fandtes nemlig dels i en Jordbunke, rodet ud af Graven, dels i Jordfyld læsset paa en Vogn, samt paa den Plads, hvor den af Banken afgravede Jord aflæssedes.

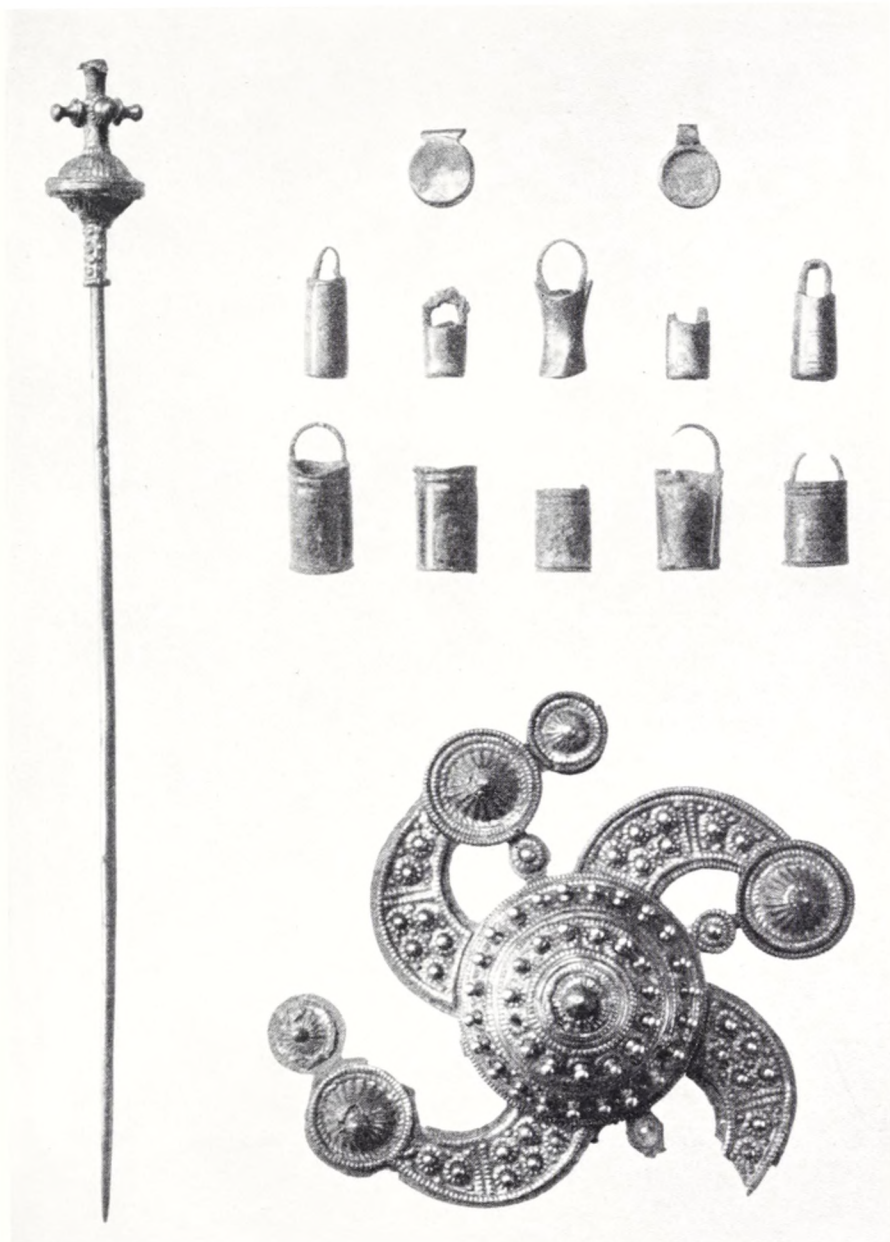

Fig. 102. Skyttmarksvej. Haarnaal, Hagekorsfibula, spand- og bullaformede Hængesmykker, der oprindeligt har hørt til Kæden Fig. 103. 3 : 4.

At de skrøbelige Sager havde lidt meget ved den ublide Behandling siger sig selv; og antagelig er en Del af Gravgodset gaaet tabt; alligevel vil det lønne sig at give en udførlig Beskrivelse af Fundet, som indeholder flere ejendommelige Sager.

Der foreligger følgende (Fig. 102): En Hagekorsfibula 9,5 cm i Tværmaal

Fig. 103. Skyttemarksvej. Halskæde med Hængesmykker. Glas- og Ravperler samt Bronzerør og Bronzspiraler. 3 : 4.

(C. 20509), som bestaar af et Solvunderlag, hvorpaa der med smaa Solvnagler er fæstet en Bronzebelægning dækket af forgyldt Solvblik. Bortset fra, at et Stykke af den ene Arm mangler, er Fibulaen næsten helt bevaret; ogsaa Naalen og den forgyldte Plade, der dækker Spiralen bagtil, er i Behold, prydet med et indpresset Monster af krydsende Linier. Forsidens Dekoration af bagfra pressede »Snore« og Rosetter med fremtrædende Knopper i Centrum, er den, der almindelig forekommer paa Fibulaer af denne Type. Antagelig har dette Smykke været baaret paa Brystet. Desuden fandtes to ens Bøjlenaale (af Typen Almgren 196) med lang fremspringende Fod, 4 cm lange; den ene af Solv, den anden af Bronze.

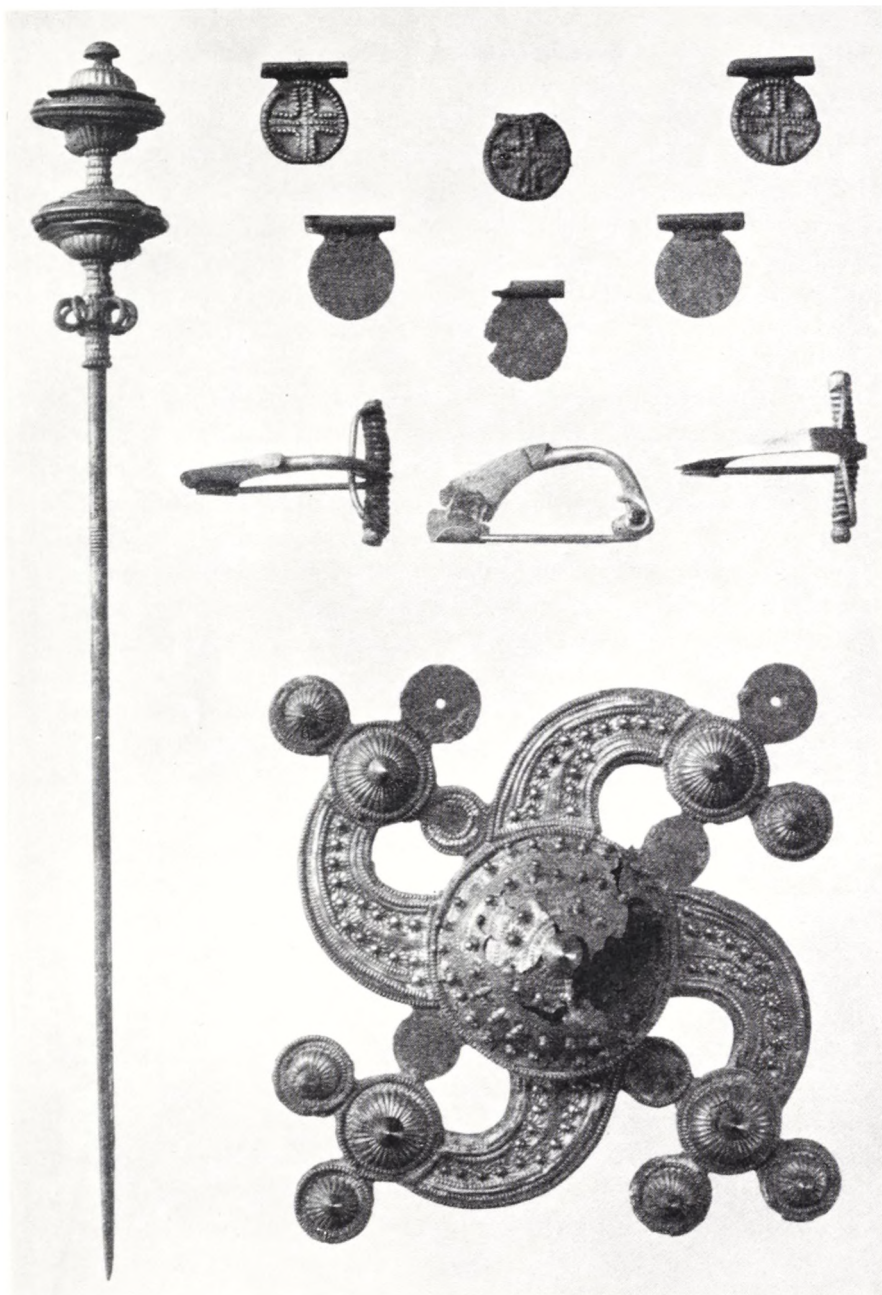

Fig. 104. Nestelsogaard. Haarnaal, Hagekorsfibula, Fibulæ og Hængesmykker. 2 : 3.

De kan have fæstnet Kjolen paa Ligets Skuldre, ligesom paa Fig. 95. En Solv-fibula (af Typen Almgren 207), 3,7 cm lang, kan have siddet paa Brystet.

Den 19 cm lange Haarnaal af Solv (Fig. 102, C. 20513), hvis Endeknop er afbrudt, har naturligvis siddet paa Ligets Hoved. Naalehovedet bestaar af 4 kors-

stillede profilerede Dopper lidt større end dem, der forekommer paa Hagekorsfibulaen; herunder ses en med presset Guldblik belagt Udvidelse af Form som en fladtrykt Kugle. (Sophus Müller 267).

Det mest iøjnefaldende Smykke, der fandtes i Graven, har dog været Halskæden (Fig. 103) af Glas- og Ravperler af stærkt varierende Form og Størrelse, alle af Typer, der optræder almindeligt i Fund fra Yngre romersk Jernalder. Til Kæden har sikkert ogsaa hort 2 smaa skiveformede Kapsler af Solvblik, en Del af Bronze- og Solvtraad dannede Spiraler, 5 spandformede Hængesmykker af Bronze og 5 af Solv (Fig. 102) samt 2 Bronzeror; et tredje sidder endnu fastirret i en af Glasperlerne. Hvad der for os giver dette Smykke en særlig Interesse, er et Hængesmykke, der antagelig har udgjort Kædens Midterstykke. Det bestaar af 2 flade, skiveformede Glasstykker, et sort og et hvidt, sikkert et Par Spillebrikker af samme Art som Fig. 92, forbundne ved korsvis anbragte, flade Bronzebaand, hvis tynde, traadformede Ender er snoede sammen og afsluttede med en Øsken til Ophængning af Stykket i Kæden. At dette ikke er en blot og bar Prydgenstand, men en Amulet, tør sluttes af beslægtede Exemplarer, der kendes fra andre Fund fra Ældre Jernalder. Saaledes fandtes i Vimose (Engelhardt: Vimose S. 10, Fig. 9 = Sophus Müller: Ordning III, 293) et Stykke Svovlkis ophængt paa denne Maade. En Grav fremdraget ved Espe paa Fyn (Aarbøger 1871, S. 448) indeholdt en lignende Amulet, hvor Svovlkisen var erstattet med en forstenet Musling; Gravfundet fra Nyrup i Ods Herred (Aarbøger 1877, S. 370) maa efter de to foreliggende Bronzeoskner have indholdt to, og en Grav paa Mollemarks Gravpladsen (F. Sehested: Broholm Pl. XXXV S. 164) een Amulet af samme Slags. Sidstnævnte Bronzebaand synes at have omfattet et forstenet Sopindsvin, der fandtes i samme som Urne anvendte Bronzekar. Et Sidestykke her til kendes fra en Urnegrav i Museet i Kiel, funden ved Eckernförde; og endelig ejer Nationalmuseet et Exemplar (C. 14172), der er fundet løst i Jorden ved Brejninge paa Lolland og 1909 skænket til Nationalmuseet. Chr. Blinkenberg har forlængst tydet Echiniderne som Tordensten (Tordenvaabnet i danske Oltidsfund, Festskr. til H. F. Feilberg S. 61 og The Thunderweapon S. 85) hvilket synes meget rimeligt; om ogsaa de øvrige Exemplarer kan opfattes paa denne Maade, lader sig ikke med sikkerhed sige; men at de har været opfattet som Amuletter og baarne af overtroiske Grunde turde være sikkert.

Endelig indeholdt Graven: En skiveformet Tenvægt af Bronze, hvori der sidder en lille Stump af Tenens Træ, 1,85 cm i Tværmaal, en noget forvitret, konisk Tenvægt af en Knogle, samt Halvdelen af en nærmest dobbeltkonisk lav Krukke dekoreret med Streger; desuden et Randskaar af et groft Lerkar.

Grav funden ved Nestelsogaard, Nestelso Sogn, Hammer.

I 1869 modtog Nationalmuseet fra Ejeren af Nestelsogaard, Nestelso Sogn, Hammer Herred, Meddelelse om et Fund, der aabenbart repræsenterer en velhavende Kvindes Grav, og som i Henseende til Udstyret staar meget nær Graven fra Skyttemarksvej. Ogsaa i dette Tilfælde er sikkert en Del af Gravgodset gaaet tabt. Fundet fremdroges ved Gruskorsel i den saakaldte Tosbjergvej (Aarbøger

1877, S. 372); men efter den store Udstrækning, der angives (en Skæppe Land) og efter Forekomsten af Skeletræster flere Steder, synes det tvivlsomt, om det drejer sig om en Gravhøj; sandsynligere er det, at det er en naturlig Grusbank (som nu er helt fjærnet), hvori der har været en mindre Gravplads af samme Art som de øvrige sjællandske Gravpladser.

Om selve Fundforholdene foreligger kun sparsomme Oplysninger. Graven, har ligget ca. 65–70 cm under Jordoverfladen og aabenbart rummet et ubrændt Lig, der antagelig har været næsten helt destrueret, idet der kun fandtes nogle faa Menneskeben. Smykkesagerne laa »i en sort, trevlet Masse«, som maaske var Levninger af Dragten. En Alen derfra fandtes Rester af en Træspand med Bronzebeslag og en Alen derfra fandtes et Lerkar med Øre, som gik tabt. Af Gravgods (Fig. 104) foreligger følgende (C. 251–56): En 22 cm lang velbevaret Haarnaal af Sølv, Hovedet bestaar af 2 Skiver belagt foroven og fornedet med bukkelformede Knopper af Guldblik med pressede Ornementer, herunder en i Spiral bojet Sølvtraad. Meget velbevaret er ogsaa en hagekorsformet Fibula udført af en Sølvplade, hvorpaa med Solvnaagler er nittet Knopper belagt med Guldblik og prydet med pressede Snoreornementer og smaa Solvdopper. Enkelte af Dopperne er faldne af, og Midterpartiet er beskadiget paa den ene Side, men iøvrigt er Stykket velbevaret. Bredde 10 cm. Desuden fandtes 3 Fibulæ, deriblandt to smaa velbevarede Fibulæ af Sølv af samme Type, 3,8 cm lange; den mod Spiralen trinde Bojle er mod Foden udhamret til en flad Plade. Den tredje Fibula, der ligeledes er af Sølv, har en baandformet, mod Foden tilspidset Bojle, 3,4 cm lang. Til en Halskæde horte 6 skiveformede Hængesmykker af Sølvblik med Rør foroven til at trække Snoren igennem. Paa de 3 findes paa Forsiden en Belægning af Guldblik med en Kors-Dekoration. Desuden fandtes: En kugleformet Tenvægt af Bronze, 1,5 cm i Tværmaal dekoreret med indridsede Linier, – en Spiralperle af Bronze-traad, – Fragment af en Benkam og 2 smaa Ravperler samt en Del Fragmenter af en i Bodkerarbejde udført Træspand med Bronzebeslag. Bevaret er Hanken, der foroven er dekoreret med Buer og Linier, samt de 2 trekantede Sidebeslag og de runde Dopper, der har dækket Hankens Kroge. Karret har været ca. 22 cm i Tværmaal foroven.

De her beskrevne Gravfund fojer sig smukt ind i Rækken af de tidligere publicerede Fund fra Yngre romerske Jærnalder (3–4. Aarh. e. Chr.) og giver et klart Indtryk af den høgere Kultur, der takket være livlige Forbindelser med de romerske Kolonier og de romaniserede Egne af Germanien og Gallien prægede Livet i Sydsjælland.

SILKEBORG CASTLE

By Ebbe C. Norn.

Silkeborg Castle was situated on a small spit of land where the Remstrup river debouches into Silkeborg Langsø. Our knowledge of the castle was based on written sources only, until N. C. Stroyberg, a factory-owner in Silkeborg, in 1880–82 had some excavations made there.

These excavations were in 1882 examined and surveyed by J. B. Löffler, who in 1885 published an account in the “*Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*”.

In 1949 the municipal government of Silkeborg expressed a wish for renewed investigations, and excavations were made by the National Museum from 1949 to 1952 under my direction.

The written sources state that Silkeborg in the beginning of the 15th century was owned by Sir Laurids Hvas of Ormstrup, whose second wife, Lady Thore Eriksdatter in 1414 conveyed Silkeborg to the diocese of Aarhus. In 1450 Bishop Ulrik had a house built on the holm, besides several other buildings. After the Reformation in 1536 the King took possession of the castle, and a ‘*lensmand*’ (administrative officer of a ‘*len*’, consisting of one or more ‘*herreder*’, i. e. districts) was appointed.

As early as the year 1600 the castle was in a state of decay and then for a period passed out of the possession of the crown. In 1720 the King again took possession of the castle and assigned it to a Cavalry District; but in 1726 most buildings, including the brick house, were pulled down. In 1767 Captain Hoff bought the Silkeborg estate and had the present manor house built, in part by means of stones from the ruins of the castle. In 1844 the brothers Christian and Michael Drewsen bought the castle and founded their paper mill there. In its heyday the castle of Silkeborg consisted of the fortified brick house on the islet, which was connected with the courtyard through a bridge across a moat.

The courtyard correspondingly was connected with the stable-yard. The farm-yard was situated at some distance from there. The fact that the excavations in 1880–82 and 1949–52 yielded such relatively good results is due to the powerful pile-work under the buildings. This pile-work was strictly necessary, as Silkeborg Castle was situated on very marshy grounds. J. B. Löffler’s investigations only comprised the main building which was situated on the small islet.

These investigations were so careful that only supplementary excavations were made in 1949. During these we found, amongst other things, a couple of wharves and the remnants of the bridge leading across a moat to the courtyard. In 1950–52 the grounds on the other side of this bridge were investigated, where the written sources stated that the courtyard was situated. There we found the remnants

of the old hall wing, the house of the 'lensmand', the brewhouse, and the ladies' bower. The pile-work in the case of all the buildings mentioned so far consisted of rammed-down piles; but on the hall islet we furthermore under a building found pile-work with timber placed horizontally. Of this building, which must have been a brick house, older than that of the bishops, we have not previously had any knowledge. North of this small brick house we found a single row of piles rammed-down, which formed an irregular decagon with a projecting part towards the southeast. In the middle there was a layer of decayed wood 15–20 cm thick. Within the decagon there has presumably been a wooden house or tower, which must have been the earliest "Silkeborg". As to its appearance and age no information can be given at present.

For practical reasons the remains of the stable-yard buildings were not excavated. During the excavations the castle islet was bought by the municipality of Silkeborg, which had a small ruin park laid out there. This park in connexion with a visit to Silkeborg Museum, where many interesting finds from the excavations are kept, gives a good picture of the early Silkeborg Castle.

VILLAGE LIFE IN CALABRIA

By Holger Rasmussen.

With support from "Statens almindelige Videnskabsfond" ('The General Scientific Foundation of the State') the author in the autumn of 1953 studied peasant culture in Calabrian villages with a permanent station at Sartano (the province of Cosenza) during the period from the 4th of October to the 29th of November. Sartano is a small village of about 2000 inhabitants, situated upon the plateau between the coastal mountain range and the Crati valley, at an altitude of about 1000 feet above sea level. The majority of the inhabitants are small-scale farmers with their adjacent lands greatly subdivided by distribution of estates. Only one large farm is found with a considerable whole of adjacent lands. According to tradition the village arose by the distribution of lands from this large farm to about 20 peasants about the year 1800. The uncharacteristic situation – in contrast to old Calabrian villages, which are situated on isolated heights or on mountain sides – makes it probable that the tradition is correct.

A characteristic feature of Sartano is buildings erected from sun-dried clay bricks. Many of the dwellings of the village and all the field-houses have been built by this material. The majority of the field-houses are intended for habitation for three to five summer months. This stay is rendered necessary by the great distance between the village and the fields situated farthest away, and by the work at drying fruit, first of all figs, which is taking place at that time. The field-houses therefore are provided with fireplaces, sleeping accomodation, and now

and then bake-ovens. In this way they give on a small scale a picture of the simple dwellings in the village (see figs. 11–12). The keeping of cattle is slight, as extensive natural pasturage is missing. A characteristic feature is the keeping of pigs, with piggeries placed on the outskirts of the village. Agriculture is characterized by the cultivation of wheat, beans, and vegetables between a growth of olives, figs, and other fruit-trees. Furthermore, wine is produced. Irrigation is used to a slight degree only. For the working of olives there are in the village about 10 oil-mills (see fig. 13). There are no handicraft and markets proper, but vagrant artisans and tradesmen settle for a day or two on the church square (see figs. 8 and 10).

The neighbouring village of San Martino (1500 feet above sea level) in contrast to Sartano, which is a purely agricultural village with little keeping of cattle, may utilize the mountain sides above the village for the cultivation of sweet chestnuts or for the grazing of large flocks of sheep and goats and for the arable land, which is tilled with the same crops as mentioned under Sartano. The author followed the collection and further treatment of the chestnuts (see figs. 6–7) during a stay for several days. The greater part of the chestnuts are sold immediately to buyers, but every family reserves a sufficient quantity for its own use. The chestnuts are now mainly used for food for pigs, but are also used boiled or roasted for the table. Bread made of chestnut meal is practically not produced any more. In order to be stored, the chestnuts must be dried, either in special drying-houses intended for greater quantities, or more commonly by the heat from the kitchen fireplace. The chestnuts are placed on the floor of a loft made of reeds (*canna*) above the kitchen and are kept there for two or three months, after which they are shelled by being beaten in a bag against a low, heavy wooden stool.

The population at San Martino as in a number of other Calabrian mountain villages are of Albanian descent, having immigrated to Italy as a consequence of the Turkish conquest of Albania about 500 years ago, and have kept much of their distinctive Albanian character. This applies to language, women's dress and their way of carrying burdens (see fig. 7).

A short visit was paid to Matera (Basilicata) with its peculiar cave dwellings (*sassi*). Some samples of the shepherds' wood-carving were acquired (see fig. 24).

A GREEK CUP BY THE POTTER CHACHRYLION AND THE PAINTER OLTOS

By Niels Breitenstein.

In 1953 the Department of Oriental and Classical Antiquities in the National Museum as a gift from the New Carlsberg Foundation acquired an Attic cup signed by Chachrylion the potter and painted by Oltos. Its inside picture shows

Poseidon moving towards the right, holding his trident in his right hand and a fish in his left hand. The potter's signature: "Chachrylion made (me)" is painted in red colour round the figure. Outside on the front of the cup is seen a maenad between two satyrs, who are reaching for her. The satyr on the left is holding a drinking horn, the maenad is pulling the beard of the other satyr. On the opposite side of the cup is seen a fight between the Lapith Kaineus, whose name is indicated by an inscription, and two centaurs, who are lifting a big stone in order to fling it against him. Below and beside each handle is a large palmette ornament. The characteristic style of the vase refers it with certainty to the painter Oltos, whose name is known from two drinking cups, signed by him which are now in Berlin and Tarquiana. Oltos belonged to the first generation of those Attic painters who after about 530 B. C. painted with red figures. From his hand we know a great number of drinking cups executed in mixed technique, the so-called eye-kylikes, with a black-figured inside picture and red figures on the outside. The new cup is in various ways connected with this group, as black figures of gods in these eye-cups closely correspond to its Poseidon figure. A closely related work is a cup in the Vatican the inside picture of which represents Dionysos and which on the outside shows a warrior corresponding to the Lapith on the new cup. Among Oltos' red-figured cups there are two which are most closely related to the new one, a cup which J. D. Beazley has reconstructed from fragments in six different museums, and a cup in the British Museum. Among other vase forms decorated by Oltos there is a close relationship to an amphora in the Louvre executed and signed by the potter Pamphaios. The relationship of the new cup with the cups executed in mixed technique by Oltos, refers it to his earliest works. This is in accordance with the close connexion with the two red-figured kylikes mentioned, which amongst other things are dated early, i. e. at the years between 530 and 520 B. C., by the simple figure composition and the use of red colour. The new cup is stated to have been found in Central Italy.

LINDHOLM

A Burial-Place from the Late Iron Age and a Settlement from the Early Middle Ages.

By Thorkild Ramskou.

Since 1889 it has been known that there was a large burial-place from the latest Iron Age on Lindholm Hoje near Norresundby, immediately north of Aalborg. But excavations on a large scale were not started until 1952. The following is a short account of the investigations made during the first year.

A total of 115 cremation graves were found, which, with one exception, are all cremation patches. It is a common feature that the remnants from the pyre

were placed direct on the ground and then only covered with a layer of earth 8–10 cm deep. As part of the grave rituals a fire may have been made before the cremated bones were deposited, or a fire may have been made afterwards, rests of it covering the bones. In about one fourth of the graves an earthen vessel has been placed above the grave. 37 cremation patches were not marked. The rest were surrounded by stone enclosures of the following forms: 1 circular, 2 quadrangular, 8 triangular, 18 oval, and 47 ship-formed. All are well-known forms, except the oval ones. With a few exceptions the ship-formed enclosures have been set with rather large stones. — At the same time as the range of hills was taken into use as a burial-place, a sand-drift started and gradually covered the graves, which are situated at different levels in the sand dune formed. Only one third of them are situated on the original surface. Because of varying directions of the wind and changed conditions of shelter near new graves the age of these cannot be determined by only measuring the depth of the sand below them. Only in cases in which the graves overlap, can it be assumed that the lower grave is the oldest. The grave goods are poor; as a rule there are only a few pieces of iron, some glass beads and earthen vessels. In three graves, however, there are ornamented objects which may be dated at about 800, i. e. at the beginning of the Viking Age. In one of the dated graves there was furthermore a knife handle made of deer antler and provided with a runic inscription. About this Anders Bæksted provisionally makes the following statement: “The inscription is in two parts. The first inscription is read: *sikasuaiq* and it has not been possible to interpret these runes. The second inscription is most reasonably read: *þurufiriþilikafi*, i. e. þorfríði líkaði: [N. N.] *polished* (i. e. smoothed the haft or knife) *for þorfríðr.*” — It is remarkable that 77 per cent of the enclosed graves have been more or less robbed of stones already in ancient times. This may be due to the fact that the enclosures were not considered monuments but were necessary arrangements facilitating the dead man’s journey to the other world. This point of view is corroborated by Snorre’s introduction to the “Ynglingatal” and by the Arab Ahmed Ibn Fadhlán’s description of his meeting with Swedish vikings in Russia in the year 922. — When the burial-place was no longer used it was completely sanded up. In the 11th century a settlement was erected on top of it from which three houses have been found so far. They have been dated by findings of 11 coins, the earliest dating from the time of Canute the Great, the latest from the time of William the Conqueror.

KOMMANDØRGÅRDEN ON RØMØ

By Ester Andersen and K. Roland Hansen.

After a comprehensive restoration made during the years 1950–52 and paid by funds collected, Kommandørgården (‘The Commander’s Farm’) on the island of Romo off the west coast of North Slesvig, now stands as a local museum

in the charge of the National Museum. It is a distinguished architectural work from the heyday of Rømø in the 18th century, when wealth was brought to the island through whaling near Greenland and fishing near Iceland.

The restoration included a complete demolition and rebuilding of the outbuildings which were most decayed, and a restoration of the interior of the dwelling house, the richly decorated woodwork of which (ceilings, panellings, and doors) had in the course of time been almost completely painted over.

Kommandorgården was built in 1748, but is not fully preserved in its original shape. Still, there were then as now after the restoration, two parallel outbuildings in the west and the dwelling house in the east. The latter, which originally had two storeys, was, however, rebuilt in 1770, the upper storey being removed while the alterations on the ground floor on the whole were of a decorative character. It is these decorations which are now, after the uncovering, seen in the dwelling house; still, the ceiling paintings in the southern 'dorns' (parlour; Room 4, fig. 47), showing the four seasons, are earlier, perhaps dating from 1748 (fig. 54). The other decorations of the room fall into two groups: Biblical motives on the doors of the alcoves and on the western panelling, and landscape motives on ordinary doors and doors of cupboards.

The best parlour (termed 'pisel'; Room 7), originally in five bays, at a rebuilding after 1770 was shortened by one bay, as the westernmost one and an alcove bay at the eastern wall of the southern 'dorns' were arranged as an 'aftægt' room ('aftægt': annual allowance reserved by one who surrenders his real property to a new owner) (Room 6), and at the same time the panelling of the best parlour was replaced by another from 1770. This reused panelling which is decorated with intertwined leaf- and ribbon-ornaments, had previously been placed somewhere else in the house; but we do not know where. The other paintings of the 'pisel' are pictures of secular figures on the doors (fig. 57), and rococo ornaments on the ceiling.

In the two minor chambers, 'the blue chamber' (guest-chamber; Room 5) and the 'ligstue' (room in which a corpse is placed; Room 8) ceilings and doors are decorated with rocaille and flower paintings, while in the kitchen (Room 9) and the northern chamber (Room 10) there is a simple marbling. Later on the kitchen, like the 'pisel', was divided up by a partition which separated the northern 'dorns' (sitting room; Room 12) from the kitchen which originally was very large.

The greatest alteration made at the outbuildings, is the adding in 1830 of two bays to the stables and the barn (Rooms 15 and 17). At the same time the gate of the barn was moved to the middle of the gable, while originally it had been placed closer to the northern wall, opposite to that of the eastern gable.

Finally, in 1832, a wing was built south of the stables (Room 19, fig. 47) which was not, however, rebuilt at the restoration.

KING VALDEMAR'S WAR SHIPS

in contemporaneous representation

By Aage Roussell.

One of the most important tasks of the National Museum during these years is the publication of the great inventory work *Danmarks Kirker* (Danish Churches). Preparatory to this work a very careful examination of the churches and their fixtures and furniture is made. In a small country like Denmark the number of churches is not overwhelming, there being well over 1700 parish churches outside the towns; but it is remarkable that about 1630 of them date back before the Reformation, and out of these more than 1500 date back to the early Middle Ages, the period of the Valdemars, so that by the year 1250 Denmark was on the whole fully provided with churches. It is difficult to imagine a more exciting work than that of wheedling the small secrets of these fine old churches out of them. In our well-kept churches the interior is plastered and limewashed and the exterior often refaced or whitewashed, so the investigator must restrict himself to cautious small scrapings or extremely modest hewings. But in the church lofts fortunately nobody cared about lime and plaster; there one must crawl about with wide-open eyes, always prepared for surprises.

In the autumn of 1953 the church of Horbelev in Falster was the next in turn. This is a large Romanesque church mainly built of limestone ashlar, and it is older than the brick churches which otherwise dominate the architecture of the island. In the loft of the porch the surface of the Romanesque wall of the church is completely intact, and there, in the oblique splay of an original window which had been disused when the vaults were built into the nave, some faint scratches in the limestone ashlar were observed. A cautious scraping-off of layers of mortar showed that they represented the drawing of a ship (fig. 61), scratched with a knife or another hard tool. From the long, low hull the stem and stern rise to an undoubtedly much exaggerated height, the stem ending in a horselike head with a raised snout. The rudder is also made unnaturally large, like a bow-knot drawn with a double line and curiously enough placed on the wrong side of the ship. The mast, on the other hand, is only a single line supported by stay and shrouds and with an apparently rather low square-sail. It would be wrong to maintain that the drawing is a work of art. It has been made by one of the masons who built the church, and this may with fair certainty be said to have taken place in the latter part of the 12th century. This was the very time when King Valdemar and Bishop Absalon made their great warlike expeditions against the Wends on the north coast of Germany; so it is probable that the sketch renders one of the war ships then used. One is reminded of Saxo's statement that King Inge of Norway presented King Valdemar with a dragon ship, which was always named "The Dragon".

Pictures of ships are not quite uncommon at the end of antiquity and the early Middle Ages in Scandinavia. On Danish runic stones there are war ships, one of which is represented on a stone inserted in the wall of Søndre Kirkeby church near

Horbelev (fig. 62). A picture of a ship dating from Christian times is found on a granite ashlar in the church of Skrobelev in Langeland (fig. 63), and in Egeslevmagle church in Zealand pictures are scratched in the plaster, among which are pictures of ships which remind very much of the Horbelev picture (fig. 64). It is worth noting that all the places mentioned here are situated close to the sea; the pictures of ships originate from people to whom the sea and navigation were of vital importance.

THREE POTS WITH COINS FROM ASSENS

By Fritze Lindahl.

Coins from the 13th and 14th centuries constitute the majority of the coins which from time to time are submitted to the Royal Collection of Coins and Medals from findings in the Danish soil. Because of the troubled times treasures often with several thousands of coins were deposited in pots which were hidden in the ground. They were poor copper-bearing silverpennings with only one tenth of silver. As every year coins with a fresh stamp were issued from various mints, a great many types arose, for which an exact dating and determination of the mint are difficult. Attempts at this can only be made by a comparison of the many and rich finds. In this way a system has been set up by P. Hauberg (*Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1884), but later findings necessitate certain alterations of this system.

On the 13th of June, 1953, two pots with respectively 5672 and 2910 copper coins (see fig. 65, left) were found in the courtyard of the house at Store Kirkestræde 7 in Assens. In 1855 a pot with 8378 similar coins had been found in the same place (fig. 65, right). The average fineness for both the new and the old find has proved to be 96 ‰ fine silver. As the pots were found close together at the same depth, and as their contents display great similarities, all the coins have been treated together in the present article.

The coins originate from the times of the kings Erik Klipping, Erik Menved, Christopher II, and Valdemar III Eriksen, i. e. the period from about 1270 to 1330. Only seven coins date from the times of Erik Klipping. 15,199 out of the total of 16,960 coins of the finds should according to Hauberg's system be classified as belonging to 6 types and attributed to the mint of Roskilde at the time of Erik Menved (1286–1319). The Assens finds show that several of these references do not hold good. Thus a type with a fleur de lys and a moline cross and perhaps a type with a crown and cross (fig. 67) should be attributed to the mint of Odense, the activities of which Hauberg failed to appreciate as regards this period in spite of the fact that a couple of mint-masters from that town are mentioned in documents. Two other types (fig. 68) must be merged and referred to

Ribe, while a third type (fig. 69) may be referred to the mint of Slesvig, and the mint of two types more, which should be lumped together, cannot be determined with certainty. Because of the numerous specimens of these types in the finds from Assens they must be dated later than has previously been done. Among the latest coins one may be mentioned which sets a *terminus post quem* for these finds; it (fig. 68) has a crowned V on one side, a shield with a chevron on the other, and undoubtedly refers to the 11 year old Valdemar, whom Count Gert of Holstein had installed on the Danish throne (1326–29). The coin was struck at Ribe, where the mint-master was called Pape and bore a chevron on his shield.

As most of the types of coins in the three pots are alike, and the latest coins are close together in time (the space of time represented by the coins is identical in two of the pots, the third pot terminates with a coin which is one or two years older), the pots must have been deposited at the same time, perhaps because of a catastrophe to their owner personally or to the whole town, during this period of Danish history when most of the country was in the hands of the counts of Holstein. The sources are silent on this point, but Assens was the ordinary ferry-station for traffic from Funen to Jutland, and the citizens must have been exposed to the inconveniences which the transport of troops and their entertainment might involve.

The 16,960 pennings equalled 70.7 marks of money or about 7 marks of silver, for which amount it probably was possible to purchase 5 war horses, 20 ordinary horses, 23 head of cattle, or 9 barrels of butter.

AFRICAN POISONERS

By Jens Yde.

The Cameroons are an anthropo-geographically interesting area, as a winding line from east to west, approximately following the 5th parallel of latitude N., forms a dividing line between the Sudanese savannah country in the north and large wooded areas in the south, which constitute a direct continuation of the tropical woodlands of the Congo basin. Along the same line is the boundary between Sudanese people and Bantu people, representatives of respectively savannah culture with grain cultivation and cattle breeding and of woodland culture with cultivation of tuberous plants and without cattle-breeding.

The Ethnographical Department of the National Museum has representations from both areas. The objects from the savannah country, however, mainly give an impression of the arts in the regions in question, whereas those from the woodlands give an idea of types of articles for everyday use; these articles were collected in 1950 by Mr. Jorgen Birket-Smith, civil engineer. If we consider the adjoining

parts of French Equatorial Africa as a cultural unit connected with the Cameroons, the region must still be said to be fairly well represented with regard to articles for everyday use as well as art.

The art in the regions in question has been exhaustively described by Mr. Carl Kjersmeier (*Centres de Style de la Sculpture Nègre Africaine*, T. IV, 1938). Therefore only an account of a selection of the articles for everyday use will be given in what follows.

The activities of women are represented by, amongst other things, baskets and pottery; the latter is artistically and technically more primitive than the Congo pottery, and is also surpassed by the pottery of the savannah country. Amongst the objects in the collection which belong to the sphere of men, prominence may be given to weapons, the most interesting of them being the crossbow with poisoned arrows which in type correspond exactly to those of the Congo pygmies. The poison is made from the seeds of a *Strophantus* species, which are crushed with a snail shell on a rough stone plate, mixed with the juice of a plant stem which probably also belongs to the genus *Strophantus*, and then the poison is ready to be applied to the arrows. These are made from the leaf stalk of the raffia palm, and the poison covers their foremost third. At the butt of the arrow a small piece of leaf is wedged in instead of feathering, as may also be seen amongst the pygmies.

MADS LANGE'S GIFTS FROM BALI

By Inger Wulff.

During the years 1851–55 the Ethnographical Department received a collection of Balinese objects from a Dane named Mads Lange, who had settled in Bali. He had created a large-scale business there and achieved no small influence thanks to his ability to deal with the Balinese.

It is no particularly large collection he sent home; but it includes examples of different aspects of Balinese culture and several of the objects are very good. Furthermore, the collection was acquired at a time when European influence had made itself felt only to a very slight degree, so it includes objects which are no more produced.

There are three palm-leaf manuscripts in the collection. One of these (fig. 79) is very finely executed, with binding and edges decorated in red and gold. Its contents fall into four sections, one of which deals with the subjection of Bali to the Madjapahit empire, an event which contributed largely to Hindu influence in Bali; this influence became of permanent importance, since Hinduism held out on the island, so that Islam never prevailed. The three other sections of the manuscript deal with social and religious conditions in Bali.

Besides the manuscripts the collection includes a divination calendar (fig. 80)

on paper. It is divided into 210 square sections, one section for each day of the Balinese year.

Two paintings on cotton-cloth (figs. 81–84) are also of religious importance. One of them (figs. 81–82) renders episodes from the Mahâbhârata, while the other (figs. 83–84) has derived its subject from the Pandji cycle.

Art is furthermore represented by two figures carved in sandalwood, both of them unpainted (fig. 86).

Both paintings and wooden sculptures stand as representatives of a form of art which has now been completely abandoned. Within both arts quite a new style has been created in modern times.

Textile art is only represented by a single specimen, a very beautiful silk weaving, which is red with green stripes and in part worked with gold.

Among the objects from Mads Lange there are furthermore requisites of the two favourite Balinese stimulants, opium and betel. There are (fig. 85) two opium pipes (only one of them pictured), a brass capsule containing opium, and a bowl for its preparation. Among betel implements there are an areca knife (fig. 87) and a delicately plaited bag of palm-leaves for the ingredients belonging to the betel quid.

Mads Lange also presented a case with metal cock's spurs; this is evidence of a favourite Balinese entertainment, cock-fighting. The case is of wood and painted red with a gilt decoration (fig. 88).

In the collection there are furthermore two weapons, a gun mounted with silver and gold and a very beautifully executed sword with a damascened blade. The hilt of the sword (fig. 89) is carved in horn; the sheath, which is of wood, is decorated with tortoise-shell and silver plates.

Finally it should be mentioned that there is in the Ethnographical Department a set of horse-trappings about which no information is available. There are certain indications that this, too, was presented by Mads Lange.

Apart from the objects presented by Mads Lange himself, the Ethnographical Department possesses two things that have belonged to him. One is the sea chest pictured in fig. 78, which is of no particular ethnographical interest; the other is a letter (fig. 90) written on palm-leaf in Javanese script, both with Mads Lange's signature in Arabic. This is a letter from Mads Lange to the Balinese Prince Ura-agung of Tabanan.

FROM LATE ROMAN AGE IN SOUTH ZEALAND

By H. C. Broholm.

In Late Roman Iron Age South Zealand, thanks to its brisk intercourse with the Romanized parts of Germania and with Gaul, was possessed of a considerable material culture and a prosperity which appears from the numerous imported

articles found in the graves, mainly originating from workshops in the Roman colonies on the Rhine. The graves from Præsto Amt (County) about which information is published in the present paper, were – as was the general rule during this period of antiquity – dug into natural hills, but on level ground, i. e. without memorial barrows. The corpses were interred uncremated, deposited in coffins of wooden boards, which might be protected by a stone enclosure or covered by large or small stones. It seems as if poor people and slaves were buried lying on one side in a crouched attitude, while the farmer and his family were placed in the coffin lying on their backs. The deceased was of course wearing his or her clothes. In the little protected graves, in which the rain water for centuries percolated through the soil, clothes and objects of organic matter, however, were generally completely dissolved, and only sparse remnants were preserved when the objects had been placed near bronze articles the oxide of which had prevented putrefaction. In many cases the skeletons even completely disappeared. The graves give hardly any information about men's dress, not even in the cases when the skeletons are preserved. As to woman's dress the placement of ornaments and pins sometimes give certain indications. In a number of cases the occurrence of fibulae on the shoulders suggest that the deceased woman was wearing a dress of the type known from Danish bog finds as well as from Roman reliefs representing captured Germanic women. Besides clothes, gold rings, fibulae, bead chains, and other personal possessions, the deceased people are generally given a supply of food and drink served on a set mostly made by native potters. The vessels in the Late Roman Iron Age were generally rather small and of few shapes, vases for the drink, cups from which to drink it, dishes and bowls for the food. But sometimes this service was supplemented by Roman silver and bronze vessels. The graves from Præsto Amt described here contain partly native objects (earthen vessels, wooden pails made as cooper's work, dressing pins of bronze and silver, combs of bone, and beads of amber), partly imported goods, which, however, are of rather a common kind and produced in factories in Germania and Gaul with a view to exportation to the free Germanics. Characteristic objects are those in the Læbrogaard grave. The ladle and the sieve, which are actually intended for use at the serving of the wine, are known in numerous specimens from Zealand; the two glass beakers from a factory in Cologne have also parallels in finds from the Danish islands, and the same is the case of the dice, which are evidence that Tacitus' information about the Germans' passion for dicing is correct. The gay glass beads were also in favour in the Late Roman Iron Age and were worn together with the cheaper amber beads and tubes of bronze or silver. The amulet found in the grave in Skyttemarksvej at Næstved is interesting from the point of view of cultural history; it consists of two dice of glass linked together with a bronze strip and was probably worn as a pendant from the chain of beads. In other finds the dice in the amulet were replaced by a fossil sea-urchin or – once – with a piece of iron pyrites. Woman obviously was fond of her needlework; in several graves the spindle whorl (in the Næstved grave it is of bronze) appears as evidence of the deposition of a distaff; but weapons and implements are very rare in the men's graves.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig.	Page
1. Silkeborg Castle. The ruin park after regulation of the site in 1951. The marking of the bishops' house as seen from the south	5
2. Plan of Silkeborg Castle. The islet with the bishops' house on the left, the islet with the hall on the right	8-9
3. Silkeborg Castle; scale 1: — I: Early Middle Ages. — II: Height of the Middle Ages. — III: Late Middle Ages and the period until 1611. — IV: 1645. — V: After 1726	11
4. Vane from Silkeborg Castle. 1:10	14
5. The grain is ploughed down, and the soil is given the finishing treatment with the hoe	15
6. San Martino. Harvesting chestnuts. The women have come from the neighbouring Torano	16
7. San Martino. Carrying chestnuts to the drying house. The woman wears an Albanian dress	17
8. Tradesmen in the church square at Sartano	19
9. House made of sun-dried clay bricks at Sartano	19
10. Itinerant tinker at Sartano	19
11. Fire-place in house at San Martino	19
12. Bake-oven in kitchen. Sartano	19
13. Oil mill at Sartano	19
14. Cervicati, 1500 feet above sea level; typically situated on ridge with olive plantations	20
15. Sartano. Sowing the winter crop which is covered with the hoe. Note the cloths wrapped around the man's legs	21
16. Rota Greca. Visitors to the fair in stepped street	23
17. Madonna festival at Sartano	23
18. Donkey with transport baskets beside field-house	23
19. Women on much worn farm-road	23
20. San Martino. Shepherds in mountain wood	23
21. Sartano. On the road to the village	23
22. Sartano. Meal in the field	25
23. Sartano. Carting out manure	25
24. Carved wooden spoons made by the shepherds at Matera. 1:5	26
25. Drinking cup by Chachrylion and Oltos	27
26. Interior picture of the cup in fig. 25. Poseidon	29
27. Exterior picture of the cup in fig. 25. Satyrs and maenad	30
28. Exterior picture of the cup in fig. 25. Kaineus' fight with the centaurs	31
29. Handle part, with palmette pattern, of the cup in fig. 25	32
30. Interior picture of drinking cup. Dionysos. The Vatican	33
31. Exterior picture of the cup in fig. 30	33
32. Drinking cup by Oltos	34
33. Drinking cup by Oltos. British Museum	35
34. Amphora by Pamphaios and Oltos. The Louvre	36
35. Fragment of amphora by the Andokides painter. Orvieto	36
36. Aerial view of the burial place at Lindholm. — Phot. by the Danish Air Force	37
37. Graves marked with chalk before excavation. Phot. by Marseen	38
38. View of the burial place	39
39. Oval stone grave with chalk	41

40. Triangular enclosure made of small stones	42
41. Small ship-formed enclosure made of small stones	43
42. Plan of graves at different levels	44
43. Haft of knife with runic inscription. 1 : 1,5	45
44. The eastern house site. Phot. by Marsøen	47
45. Dwelling house of the »Kommandorgård«, at seen from the southeast. (Phot. 1951)	49
46. Basement plan. — 1. Front corridor. — 2. Scullery with open chimney with a kiln beside and a bake oven behind it. — 3. Milk cellar. — 4. Northern cellar. — 5. Potato cellar	50
47. Plan of ground floor. — 1. Northern front room. — 2. Intermediate corridor. — 3. The same. — 4. Southern 'dorns' (parlour). — 5. The blue room (guest room). — 6. Great grandfather's room ('aftægt' room). — 7. 'Pisel' (best parlour) with 'corpse door' in the gable. — 8. 'Ligstue' (room in which a corpse is laid out; other- wise used as a guest room). — 9. Kitchen. — 10. Northern chamber (bedroom). — 11. Kitchen (new). — 12. 'Norredorns' (sitting room). — 13. Carpentering room. — 14. Southern front room (the previous alcove containing the men servants' bed, is drawn in). — 15. 'Båsen' (the stable). — 16. The treshing floor. — 17. The barn. — 18. Courtyard. — 19. Previous wing, erected in 1832. — — — — Reconstruction. — — — — — First partition between 'pisel' and »great grandfather's room«	51
48. The dwelling house as seen from the southeast, before the elm trees were removed (phot. 1950)	53
49. The west gables of the farm buildings before the rebuilding of these in 1948. On the gable of the barn the date 1830 (phot. 1948)	53
50. Foundations of the northern front of the barn. In the foreground the boundary between the original foundations and those of 1830 (phot. 1950)	54
51. Close-up of the boundary between the foundations of 1748 and those of 1830 on the northern front of the barn	54
52. Corner foundation of the northwest corner of the barn of 1748 completely uncovered. The vertical termination towards the south is the northern side of the former gate ...	55
53. Foundations of the northern front of the dwelling house	55
54. Ceiling in the southern 'dorns' (sitting room); the pictures symbolize the seasons ...	57
55. Northwest corner in the southern 'dorns' (sitting room), with paintings from 1770 ...	57
56. Uncovered landscapes under the 1770-painting on the western panelling	59
57. Interior 'corpse door' in the 'pisel' (best parlour) with leaf ornament	59
58. Door in the blue chamber	61
59. Door in southern 'dorns' (sitting room)	61
60. Door in northern front room	61
61. Horbelev church, southern district of Falster. Ashlar in Romanesque window splay above the porch	63
62. Søndre Kirkeby, southern district of Falster. Runic stone converted into church ashlar	64
63. Skrøbelev church, Svendborg county (Langeland). Romanesque picture ashlar	65
64. Egeslevmagle church, Vester Flakkebjerg district (Zealand). Picture of ship scratch- ed into the plaster	66
65. Pots containing coins from Assens. The two on the left were dug out in 1953, that one the right in 1855	67
66. The large pot from the 1953-find was sent to the Royal Collection of Coins and Medals in two parts; the upper, here shown upside down, contained a solid mass of conglomerated coins	69
67. Coins from Funen and Zealand, from the times of Erik Menved and Christopher II. Above: coins with II and building. Middle: coins with crown and cross; the crown on the right is of the tournos type. Below: coin with the fleur de lys of Odense and a moline cross	72
68. Ribe coins from the 1320'es. Above: coins with P, R, and St. Catherine's wheel. Below: coin with crowned V and shield with chevron	73

69. Slesvig coins. Above: B-coins from Bishop Berthold (1287—1307). Below: coin with sword and tower	74
70. Pottery from Basa. 1 : 5	75
71. Ceremonial mask from Mpongwe in the woodlands	76
72. Dance mask from Bameta in the savannah	76
73. Brass covered wooden figure from Bakota in the woodlands; placed as protection on top of the baskets in which ancestor skulls are kept	77
74. Banana peeler from Basa. 1 : 2.....	78
75. Crossbow from Pangwee (Pahouin). On the left: quiver from Pangwe. On the right: poisoned arrows from Basa. Ca. 1 : 7	79
76. From Basa: stone slab with Strophantus seeds; snail shell for chrushing the seeds; spatula for stirring the arrow poison. 1 : 3,5	80
77. Pangwe hunter with crossbow (after Tessmann)	81
78. Mads Lange's sea chest. On the left: the sister of the pungawa of Kassiman; on the right: the pungawa's wife No. 1	83
79. Beautifully executed palm-leaf manuscript from Bali	84
80. Balinese calendar indicating lucky and unlucky days	85
81. Balinese painting on cotton cloth	86
82. Balinese painting on cotton cloth; continuation of fig. 81	87
83. Balinese painting on cotton cloth	88
84. Balinese painting on cotton cloth; continuation of fig. 83	89
85. Opium requisites: opium pipe, brass capsule for the opium, and bowl for the preparation of opium	90
86. Balinese figures of sandalwood	91
87. Knife for cutting up areca nuts	92
88. Case with cock's spurs	92
89. Hilt (of sword) carved in horn	93
90. Letter from Mads Lange to Prince Ura-agung of Tabanan	94
91. Læbrogaard, Grave I. Comb of bone (C. 21860). 2 : 3	95
92. Læbrogaard, Grave I. Selection of dice (C. 21862). Ca. 2 : 3	96
93. Læbrogaard, Grave I. Ladle and sieve of bronze (C. 21857—58). Ca. 2 : 3	97
94. Læbrogaard, Grave I. Drinking cups of glass (C. 21853—54). Ca. 2 : 3	99
95. Kildemarksvej, Grave 3. Detail of the woman's grave. On the right shoulder the fibula in fig. 96 os seen, below that the lower part of the chain of beads in fig. 100. The two fibulae, figs. 98 and 99, the latter of which was on the left shoulder, have not yet been laid bare	100
96. Kildemarksvej. Dress fibula from the right shoulder. (C. 11349). Ca. 2 : 3	101
97. Kildemarksvej. Ornamental fibula (C. 11350). Ca. 2 : 3	101
98. Kildemarksvej. Ornamental fibula (C. 11351). Ca. 2 : 3	101
99. Kildemarksvej. Dress fibula from the left shoulder (C. 11353). Ca. 2 : 3	101
100. Kildemarksvej. The part of the bead necklace which was found on the chest (C. 11352). Ca. 1 : 2	101
101. Kildemarksvej. The part of the bead necklace which was found behind the neck. Ca. 1 : 2	101
102. Skyttemarksvej. Hairpin, swastika fibula, pail- and bulla-shaped pendants, which originally belonged to the chain in fig. 103. 3 : 4	103
103. Skyttemarksvej. Necklace with pendants. Glass and amber beads, bronze tubes and bronze spirals. 3 : 4	104
104. Nestelsøgaard. Hairpin, swastika fibula, fibulae and pendants. 2 : 3	105

Cover : Village well in Cervicati, Calabria.

Titel page : Crowned monogram over doorway in the
»Kommandørgård«, Island of Rømo.

